

BİR MANİNİZ YOKSA ANNEMLER SİZE GELECEK

Ayfer Tunç

Ö-anlatı

**BİR MANİNİZ YOKSA ANNEMLER
SİZE GELECEK**

Ayfer Tunç

altkitap - anlatı 2

BİR MANİNİZ YOKSA ANNELER SİZE GELECEK
Ayfer Tunç

Ocak 2001

Yayına Hazırlayan: Yekta Kopan

Düzeltilen: Yekta Kopan

Tasarım: Faruk Ulay

Tasarım Uygulama: Adnan Kurt

© 2001 altkitap ve Ayfer Tunç

Yapıtın tüm yayın hakları saklıdır. Tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında yayıncının izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

www.altkitap.com

editor@altkitap.com

Yazar Hakkında

Ayfer Tunç 1964'te Adapazarı'nda doğdu. İstanbul Erenköy Kız Lisesi'ni ve İÜ Siyasal Bilgiler Fakültesi'ni bitirdi. Edebiyat üzerine ilk yazısını 1983'de Edebiyat 81 dergisinde yayımladı. O tarihten itibaren çeşitli dergilerde yazılar yayımladı. 1989 yılında Cumhuriyet gazetesinin düzenlediği Yunus Nadi Öykü Armağanı'na katıldı, "Saklı" adlı öyküsüyle birincilik ödülü kazandı. Aynı yıl ilk hikâye kitabı olan Saklı Cem Yayınevi tarafından yayımlandı. 1989 yılında gazeteciliğe başladı. Sokak dergisinde, Güneş ve Yeni Yüzyıl gazetelerinde çalıştı. 1992 yılında ilk romanı Kapak Kızı Simavi Yayınları tarafından yayımlandı. 1995 yılında Oya Ayman'la birlikte yaptığı bir gazetecilik çalışması olan İkiyüzlü Cinsellik adlı araştırma kitabı Altın Kitaplar'dan çıktı. 1996'da Mağara Arkadaşları, 2000'de Aziz Bey Hadisesi adlı öykü kitapları da Yapı Kredi Yayınları tarafından yayımlandı.

**"bu hayat böyledir dostum, yaşanan gün mazi olur,
en değerli hatıralar, unutulur... unutulur...*"**

Yekta Kopan

Federico Fellini, çocukluğunun İtalya'sına mercek tuttuğu "Amarcord" adlı filmine, ilkyazın gelişini müjdeleyen pamukçukların uçuşmasını göstererek başlar. Havaaların ısınmasıyla yolculuğa çıkan pamukçuklar, gün boyunca bir alçalıp bir yükselerek, saydam, ağırlıksız ve sonrası belirsiz varlıklarını hissettirmek için ellerinden geleni yaparlar. Film boyunca karşımıza çıkan ve tıpkı bizler gibi sıcakkanlı bir ulusun temsilcileri olan Rimini köylüleri de, kendi dünyalarında, kendi zamanlarında ve kendi karmaşalarında, pamukçuklar gibi uçuşup dururlar. Ama pamukçuklar gibi sonrası belirsiz bir uçuş değildir bu. En azından Fellini tarafından peliküle kazınan ve bir çocuğun gözünden günümüze taşınan (ve yarına da kalacak olan) bir yolculuktur. Fellini, anılarına sahip çıkmıştır. Çünkü bilir ki kaydedilmeyen anılar bilinmeze doğru uçacaktır.

Salinger, 1951'de yayınlanan romanı "Catcher in the Rye"da (Gönülçelen / Çavdar Tarlasında Çocuklar), baş karakteri Holden Caulfield'in ağzından Amerikan gençliğinin İkinci Dünya Savaşı sonrası bunalımlarını ve yozlaşmış toplum karşısındaki tekbaşlıklarını anlatırken, fona olduğu gibi dönemin gündelik hayatını ve simgelerini yerleştirir. Holden, yolculuğu boyunca girdiği cafelerin dekorasyonlarını, gençliğin plak salgınını, üniversitelerin birbirlerinden ayırt edilmelerini sağlayan giyim tarzlarını anlatır. Çünkü bilir ki, bir dönemin altını çizerken, toplumun genel davranış eğilimlerinin ve simgelerindeki ortak paydaların kayda geçirilmesi, içtenliği sağlayacaktır.

Amerikan edebiyatının son dönem temsilcilerinden Bret Easton Ellis, "American Psycho" (Amerikan Sapiğı) adlı romanında kayıt konusunda sınırları zorlar ve bütün bir romanı 80'lerin Reagancı Amerikasında yükselen yuppie kesiminin ortak yaşamları ve nesnelere üstüne kurar. Hatta romanın olay örgüsünü, bu "markalar imparatorluğu"na ve yaşam tarzlarına fon olarak kullanır. Yuppie'ler için yaşam prospektüsü tadında ilerleyen roman, yükselen Amerikan sağı için bir bellek kayıdır bir anlamda.

Tanpınar, "Her devrin ve yaşayışın kendisine göre bir insan tasarrufu vardır ki, bütün bir zihniyeti ve inkârı güç realiteleri ifade

eder" der ve bütün eserlerinde içeriden kayıtlar tutmaya özen gösterir.

Yaşadığı dönemin kaydını tutan sanatçılar listesi vermek değil amacım. Elbette bu liste uzayıp gider ve her okur kendi örneklerini ekleyebilir. Örneğin ben bir okur olarak, böylesi bir listeye katkıda bulunacak olsam, Ayfer Tunç'un "Mikail'in Kalbi Durdu" öyküsünü eklemeden edemem: "Şimdi düşünüyorum da, Mikail döküntü Anadolu'nu çalıştırıp caddeye çıktıktan sonra arabayı durdurmuş, üstüne vinileks kılıf geçirilmiş direksiyonuna başını koyup, hırsından ağlamış olabilir." Sahi kaç kişi anımsıyordur, direksiyonlara geçirilen vinileks kılıfları...

1970'li yıllar dünyada ve Türkiye'de yaşanan 68 hareketlerinin gölgesinde kalan, gündelik yaşamı üstünde pek durulmayan, siyasi olaylar, toplumcu hareketler ve ekonomik sıkıntılarla anımsanan yıllar. O günleri yaşayanların aklında çoğunlukla ak günler, Karaoğlan, ağır sanayi hamlesi, muhtıra, hayali mobilya, milliyetçi cephe, kemer sıkma gibi siyaset kaynaklı sözler kaldı. Boynuzlu diye çağrılan trolleybüsler, bir çok evin büfelerini süsleyen camdan fil bibloları, tığ işiyle yapılmış karpuz dilimi şeklindeki araba süsleri, piramit şeklindeki karton Meysu meyve suları ve daha bir çok nesne ile bütün ev halkı yattıktan sonra televizyonun baba tarafından kapatılması, sobanın üstüne mandalina kabuğu koyup evi güzel kokutmak, balkonlar arası teleferik sistemiyle komşuların örgü şişi değiştirmesi gibi bir çok davranış kalıbı unutuldu gitti. Behiye Aksoy'un büyüleyici sesi kimin kulağında kalmıştır? 80'lerden sonra dışa açılan Türkiye, 70'li yıllardaki kapalı ve ötekine öykünen yaşam tarzını unutmada hiç zorluk çekmedi.

Ayfer Tunç, "Bir Maniniz Yoksa Anneler Size Gelecek"de hayatımızdan pek kolay çıkardığımız 70'li yılların nesnelere, davranış biçimlerini, sözlerini içeriden kayıtlarla önümüze seriyor. Özellikle şehirli yaşamın bütün simgeleri o yılları yaşamış olanların anılarını tazelemek, yaşamamış olanların tanışmalarını sağlamak için resm-i geçit yapıyor. Kitap, o dönemi yaşamak/yaşatmak isteyen herkes için keyifli bir okumanın ötesinde, bir başvuru kitabı olma özelliği taşıyor. Sonuçta Tunç'un çalışması, belleğini iyiden iyiye yitirmeye başlayan bir toplumun bireyleri için aynaya bakma fırsatı yaratıyor.

Ayfer Tunç'un kitabının her satırında yeni bir yolculuğa çıkarken, bu kayıtların aynasında kendimizi seyrederken, Fellini'nin sözlerini anımsamamak elde değil:

"Biliyorum, biliyorum, biliyorum, / Elli yaşında bir adamın / Elleri temizdir hep / Ve ben günde üç kez yıkarım ellerimi, / Ama yalnız ellerimi kirli görünce / Anımsıyorum / Çocuk olduğum günleri."

* Banu'nun 1975 tarihli "unutulur" adlı şarkısından

İçindekiler

Neden, nasıl?	9
Saklambaç Oynayan Kaleye Mum Diksin	11
Burdayım Örtmenim!	35
Burası Türkiye Radyoları, haberleri veriyoruz	50
Televizyonunuzu Kapatmayı Unutmayınız	55
Eurovision Şarkı Yarışması	75
Müzik... müzik... müzik...	82
N'ayır, n'olamaz!	98
Güle güle giy, üstünde paralansın	103
Gençliğin Duygu Defterleri	114
Afiyet Olsun	120
Bir Maniniz Yoksa, Anneler Size Gelecek	128
Bir Yerden Bir Yere Gitmek...	132

Neden, nasıl?

Şanssız mıydık? Haksızlık olur şimdi...

Cemal Süreya

Lisede yatılı okurken hafta sonları trenle şehrimde dönerken, Süreyya Plajı İstasyonu'nu kaçırmamaya dikkat ederdim. Çünkü eskiden denize paralel uzanan demiryolu Süreyya Plajı'nın yanından geçirdi. Plajı çevreleyen, üstü kabartma resimli duvarlara bakmaktan çok hoşlanırdım. Bir duvarda beyaz mayolu, gülbüz ve neşeli genç kızlar denizde top oynarken resmedilmişlerdi, diğerinde bir dizi genç kız birbirlerinin omuzlarına doğru kollarını uzatmışlardı. Kızların kafaları kocamandı, oransız ve kötü resimlerdi, ama çok sevimliydiler. Süreyya Plajı'nı ve demiryolunu neşelendiriyorlardı. O duvarların hep orada kalacağını ve ne zaman özleşem gidip bakabileceğimi sanıyordum.

Bir gün o duvarlar söküldü, demiryolu ile plajın arasına geniş bir sahil yolu girdi. Hayatımızı renklendirmiş küçük şeylerin yok olacağını, olabileceğini, ilk kez o duvarların boşluğunu hissedince anladım. Geçmişimizi oluşturan o dikkate değmez, sıradan, önemsiz, alelade şeyler bir aradayken meğer ne kadar anlamlıymış.

Bu kitapta benim ve yaşıtılarımın çocukluk ve ilk gençlik yıllarında - 70'lerde- var olan küçük, önemsiz, alelade, sıradan, basit şeyleri sıralamaya çalıştım. O yılları hatırladıkça bizim kuşak için anlamlı olan bir on yıldan, başka türlü anlamlarla yüklenmiş başka bir on yıla geçtiğimizi, bu arada büyümüş olduğumuzu gördüm. Büyümüş olmak mıydı içimi burkan, yoksa o tuhaf masumiyet miydi, bilmiyorum. Bizim kuşağın on yılını başkaları başka türlü adlandırabilir, ama ben "tutumluluk çağı" demek istedim. Yanan iki lambadan birinin söndürüldüğü, kurşunkalemlerin bir arpa boyu kalana kadar kullanıldığı yıllar...

Bu kitaba hafızam kaynaklık etti. Bazen doğruluğundan kuşku duyduğum şeyleri arkadaşlarıma sordum. Ama çivi oyununun nasıl oynandığını, arkadaşlarım anlattıysa da bir türlü hatırlayamadım. Bir memur çocuğu olarak 70'li yılları Adapazarı ve İzmit'te geçirdim. Batı'nın bu iki küçük şehrinde farklı sosyal tabakalara da girip çıkarak büyüdüm. Erkek kardeşim yoktu, bu yüzden örneğin sünnet

törenlerini yazamadım. O yıllarda İstanbul'da memur aileler nasıl bir hayat yaşarlardı, bilmiyorum. Yanlış hatırladıklarım çoktur, hiç hatırlamadıklarım vardır. Anlattığım şeylerin kimilerini abarttım, kimilerinde neşelendim.

En azından benim hayatımdan çıktığı için "-di'li" geçmiş zamanla yazmış olsam da, anlattığım şeylerin bazıları hâlâ yaşıyor. Ama yarın var olacaklarından emin değilim.

Ben çocukken büyükler konuşmalarına "bizim zamanımızda..." diye başarlardı: "Gaz lambasında ders çalışırdık." Bu kitapta ben de "bizim zamanımızda..." diye söze başlıyorum. "Cep telefonu yoktu, şehirlerarasına telefon bağlatırdık." Gelecekte onlar da söze "bizim zamanımızda..." diye başlayacaklar, "internet yoktu, faks çekerdik." Kâğıdı oldum olası seven biri olarak gelecekte söze şöyle başlanmamasını dilerim: "Bizim zamanımızda kitap diye bir şey vardı, kâğıttan yapılıyordu. Düşünebiliyor musunuz?"

Ayfer Tunç
İstanbul, Ocak 2001

Saklambaç Oynayan Kaleye Mum Diksin

70'li yıllarda çocukluğunu yaşayanlar, büyüklerinden "şimdiki çocuklar çok şanslı!" sözünü çok sık duyarak büyüdüler. Odalarımızı aydınlatan elektriğin, haftada en az bir kere ailecek gidilen sinemanın, ekmeğe sürülen vita yağının, bizleri okullarımıza taşıyan belediye otobüslerinin, asfalt yolların, pilli bebeklerin, aradığımız her şeyi bulabildiğimiz çarşıların, kırkbeşlik plaklarımızı çaldığımız pikapların, kurulunca yürüyen arabaların ve daha buna benzer, bize şimdi çok gülünç ve ilkel gelen, ama o zamanlar hayatımızda ayrıcalıklı bir yer tutan bütün bu ilerlemeyi her fırsatta bize hatırlatıp, kıymetini bilmemizi istediler.

Kısmen haklıydılar. Çoğunluğu, karda yağmurda okullarına yürüyerek gitmişler, gaz lambasının ışığında ders çalışmışlar, kırpıntılardan yaptıkları toplarla, bebeklerle oynamışlardı. Ekmek karneli yılları görmemiş olsalar bile, o yılların acı veren hikâyelerini ezberlemişler, çocukken büyümek zorunda kalmışlardı. Ama şimdiki kuşak çocuklarına aynı şeyi söylemiyor. Bu çağın çocuklarının yaşadıklarının şans olup olmadığından kimse emin değil.

70'li yıllar, özellikle küçük şehirlerde bahçeli evlerle apartmanların berabere kaldığı bir dönemdi. Zaman, bahçeli evlerin aleyhine işledi. O yıllarda hayatımıza giren televizyon dilimize de yeni kelimeler sokmuş ve böylece kolektif bir hayata gönüllü olarak katılmıştık. "Domates güzeli" olarak tanıdığımız Ayşen Gruda'nın televizyon aracılığıyla yayılan esprilerinden biri olan "apartıman çocuğu, poroblemli çocuk" tanımlaması, anlaşılır bir şeydi. O sıralar sadece gülmekle yetindiğimiz bu esprinin anlamını da büyüyünce kavradık, hayatımızdan bütün bahçeli evler çekilince.

İster apartmanlarda, ister bahçeli elerde yaşasınlar, tüm çocuklar için "sokağa çıkmak" deyimi vardı. Hâlâ var, ama sokaklar çok değişti, üstelik eskisi gibi güvenli de değil. Sokağa çıkmak tanımlanmış bir

özgürlüğe adım atmak demektir. Okuldan gelince sokağa çıkılır, akşam olup hava kararana, anneler yemeğe çağırana kadar, kan ter içinde sokakta oynanırdı. Yaz tatillerinde sokağa çıkmak ise, bütün bir günü sokakta geçirmek demektir.

O zamanlar iki türlü anne vardı. Birincisi "gelenekçi" anneler, ikincisi "modern" annelerdi. Gelenekçi anneler de ikiye ayrılırdı. "Gelenekçi-iyi anneler" ve "Gelenekçi-kötü anneler." Gelenekçi iyi-anne çocuğun, çocukluğun ne demek olduğunu bir tür içgüdü ile bilir, çocuğunu uzaktan kollar, rahatsız etmez, çok terlediğini fark edince usulca gelip sırtına tülbent veya havlu koyar, acıkmış olabileceğini düşünerek reçelli ya da salçalı ekmeği hazırlayıp verir. Gelenekçi-iyi annelerin gözleri çocuklarının üstünde olurdu, ama belli etmezlerdi. Tanımlanmamış bir disiplini, çocuğun keyfini kaçırmadan uygularlardı.

Gelenekçi-kötü anneler bencildiler. Çocuklarını kahvaltıdan sonra hemen sokağa kışkırlar, hiç ilgilenmezlerdi. Böyle anneleri olan çocuklar acıkınca eve gidip bir şeyler yemek isterler, ama anneleri komşuda çene çalıyor olurdu. Ya arkadaşlarından otlanırlar ya da evde buldukları ekmeğin parçasına domatesi katık ederlerdi. Terlerler, terleri sırtlarında soğur, ama hep böyle yaşadıkları için hasta olmazlardı. Disiplinden uzak, kendi başlarına geçirirlerdi günlerini.

Modern annelerde ise kendilerine göre tanımladıkları bir "çocuk yetiştirme bilinci" vardı. Bu, abartılmış, neredeyse maddelere indirgenip anayasa hükmü gibi yazılmış bir disiplin anlayışıydı. Bir kere sokağa çıkmanın saati vardı. Modern anneler çocuklarını her istedikleri zaman sokağa salmazlardı. Çocuklarının hangi çocuklarla oynayacağını, hangi oyunları oynayacağını kendileri seçerler, çocuğun fikrini almazlardı. Bazıları meslek sahibi olan bu anneler, mahallenin serbest çocuklarının büyük çoğunluğunu kötü huylu bulurlar, onlarla oynamalarını istemezlerdi. Üstünü kirletmeme zorunluluğu da çocuk özgürlüğüne vurulan bir darbeydi. Modern annelerin bu disiplin anlayışları, çocuklarının mahallenin çocukları arasında rahatça karışmasına engel olur ve bu çocuklar kendilerini dışlanmış hissederdiler. Pamuk helva, leblebi tozu, macun almaları yasaktı, ayva çalamazlar, sapanla kuş vuramazlardı.

Kendilerine modern diyen bu tür annelerin çocukları bütün aşamaları geçerek sokağa çıkmayı başarırlarsa da, ikide bir eve çağırılırlardı. Bu yüzden uzun sürecek oyunlara "birazdan annen

çağırır oğlum," gerekçesiyle alınmazlar, anne-babasının arayıp sormadığı, hava kararana dek sümüklerini çekerek top peşinde koşan çocuklar maç yaparlarken, bu garipler uzaktan onlara bakarak ve o anda annelerinden nefret ederek başkalarının oynadığı oyunları seyrederdiler. Asla küfür edemezler, eşşek bile diyemezlerdi.

Kalabalık gruplarla oyun oynamak için en uygun yerler boş arsalar ve yangın yerleriydi. 70'li yıllarda, özellikle Batı'daki şehirlerin büyümesi hızlanmıştı. Şehir genişledikçe üzerine bina yapılmamış, ama yapılması planlanan boş arsalar şehre dahil oluyordu. Çoğu sahipli arsalar, ya sahibi bir bölümüne ev yapmıştı, kalanıyla ilgilenmiyordu, ya da aslında tarla olan bu arsa uzun yıllardır ekilmediği için, boş ve bakımsız bir halde şehir hayatının parçası olup, çocukların oyun alanı haline gelmişti. Arsasında oyun oynatmayan arsa sahipleri vardı elbette.

Ahşaptan kâgire geçişin neredeyse tamamlandığı bu dönemde, sık sık yangın çıkar, ayakta kalmış olan ahşap evler bir gece içinde kül olurlardı. Ertesi sabah kömürleşmiş ahşap yığınının hâlâ ince bir duman tüter, çevre mahallelerden yangın yerine bakmaya gelirdi. Yangının üzerinden birkaç ay geçtikten sonra, yangın yeri kısmen temizlenir ve böylece çocukların oyun oynaması için uygun bir alan haline gelirdi. Ancak yangın yerinde taştan yapılmış bodrum ve zemin katının harabesi, ilk kat pencerelerinin demir parmaklıkları gibi kalıntılar bulunduğu için, bu alanlar top oynamaya elverişli değildi. Kömürleşmiş tahta parçalarının son kalıntıları da toprağa karıştıktan sonra yangın yerinin sağında solunda otlar biter, rüzgârın uçurduğu gülhatmi tohumları boy verir ve yangın yeri neşelenirdi.

Bu tür yerlerin alternatifleri olan ve çağdaş şehircilik kavramı içinde önemli bir yer tutan; salıncakların, kaydırakların, tahterevallilerin bulunduğu çocuk bahçeleri -yakınlarda varsa eğer- o zamanın çocukları için bir lüks ya da bekçisini kızdırıp eğlenmek için bir fırsattı. Bu tür parklara bir yığın ikaz ve yasak levhaları asılır, okuması yazması olmayan bekçiler çocukları bu parklara sokmamak için ellerinden geleni yaparlardı, çocuklar da bekçiyle uğraşıp onu çileden çıkarmayı bir oyun haline getirirler ve elbette çok eğlenirdiler. Ama o zamanın bekçilerinin hepsi sanki birer Murtaza idi. Salıncağa öyle binmek yasak, böyle binmek yasaktı, tahterevallide şöyle durmak yasak, böyle durmak yasaktı. Taşlardan yürüsen yasak, çimlere

bassan zinhar yasaktı. Bekçi devlet demekti, kendini devlet sanırdı ama çocuklar devleti bilmiyorlardı. Dolayısıyla çocuk parkına bekçiyi delirtmek için gidilir, genellikle şişman olan bekçi ağzında düdüğüyle çocukları kovalamaya başlayınca boş arsaya ya da yangın yerine kaçılırdı. O zamanlar çocuklar çocuk parklarına değil, boş arsalara aitti.

Şimdiki çocukların pek çoğunun adlarını bile bilmediği bitkiler, arsalarda boy verirdi. Buralar bahar gelince içlerine ballıbaba karışmış papatya tarlalarına dönerdi. Haylazların en sevdiği bitki pisi otuydu. Bunlar kopartılır, kızdırmaktan en çok zevk alınan çocuğun gömleğinden içeri atılıp kaçılırdı. Pisi otundan kurtulmaya çalışan çocuk kavgacı bir tipse olay büyür ve dövüş başlar, suratlar kıpkırmızı kesilir, gömleklerin düğmeleri kopar, kolları sökülür, üst baş toz-toprak içinde kalır, toza bulanmış yüzlerde gözyaşları ya da ter ince, temiz yollar çizerdi. Çocuk saldırgan değil, mızız bir tipse, eğlencenin tadı olmaz, mızız çocuk sinir bozan ince ve ritmik bir ağlayışla evine gider ve içine pisi otu atan çocuğu "Anneee! Murat içime pisi attııı!..." diye ağlayarak şikâyet ederdi. Mızızlık çocuklar arasında en sevilmeyen özellikti ve mızız çocukların içine eğlence çıksın diye değil, mızız çocuk oyun alanını terk etsin diye pisi otu atılırdı.

Daha haince şeyler yapmaya yarayan bitki ısırgan otuydu. Özellikle yangın yerlerinde, duvar diplerinde, bolca yetişirdi. Havaların ısınmasıyla birlikte şortlar giyilir ve bembeyaz bacaklar meydana çıkar, muzır çocuklar kâğıtla koparıp tuttıkları ısırgan otlarını özellikle kızların bacaklarına, kollarına sürüp kaçarlardı. ısırgan otu çok yakardı. Değdiği yerler hemen kabarır ve kızarır, yakıcı bir acı vererek kaşınırdı. Papatyalar çimenlik alanları bembeyaz görüntüleri ve kısacık saplarıyla baştan başa sardıklarında, ilk bir hafta ileride romantik olacağı belli olan küçük kızlar bunları toplar, saplarını tutup saç örgüsü gibi örerek taç yaparlar, başlarına takıp düşürmemeye çalışarak dikkatli adımlarla gezerlerdi. Papatyayla fal bakılırdı. Mahalledeki oğlanlardan birine âşık, yeni yetişen genç kızlar papatyaların beyaz taç yapraklarını seviyor, sevmiyor, seviyor, sevmiyor diyerek teker teker kopartırlar, son taç yaprağı kaldığında seviyor çıkmışsa sevinçten deliye dönerlerdi.

Yangın yerleri bu tür yabancı otların ve hüznü ağaçların yeriidi. Yıkıntılar arasında başını göğe uzatmış bir ayva ağacı, on beş-yirmi

yıllık yangın yerinde, yangında kül olmuş ağacın köklerinden yeniden doğar, bütün kavruk ve çelimsiz görüntüsüne rağmen sapsarı ayvalar verir. Belki çok tatsız ayvalardı bunlar, ama hiçbir zaman olgunlaşmaları beklenmezdi. Erikler de öyle. O zamanki çocuklar eriklerin ağaçta birer can erik halini almasına hiç izin vermezlerdi. Gözle görülür bir büyüklüğe ulaşan erikler talan edilir, bu arada ağaçların dalları kırılır, büyük zarar görürlerdi. Bu sahipsiz ağaçlar sanki kendilerini çocuklara adanmışlardı. Çocukların haşin saldırılarına rağmen meyva vermeyi sürdürürler, her bahar canlanır ve yeşillenirlerdi.

Gerçi her mahallede sahipsiz ağaçların ve sokak hayvanlarının meleği bir "Bücür Hayriye" bulunurdu. Benim çocukluğumun geçtiği şehirde, Bücür Hayriye, yangın yerindeki ayva ağacının gürültülü bir koruyucusuydu. Ağacın tepesinde bir çocuk görmeye görsün, hemen bücürlüğünden umulmayan gür bir ses ve kalça çıkığı nedeniyle paytak yürümesinden beklenmeyen bir süratle yangın yerine dalar, çocuklar çil yavrusu gibi kaçırlar ve birkaç gün Bücür Hayriye'ye görünmezlerdi. Yakaladıklarını döverdi, anneleri bundan yakınacak olsalar korkarım annelerini de döverdi. Belki de anneler Bücür Hayriye'nin her akşam akciğerle beslediği yüzlerce kedinin bir ordu oluşturup üzerlerine akın etmesinden korkarlar, Bücür Hayriye'ye "Sen ne hakla benim çocuğumu dövüyorsun?" diyemezlerdi. Ama Bücür Hayriye bile eriklerin olgun birer erik olmasını sağlayamazdı.

Bazı evlerin bahçelerinde büyük, görkemli dut ağaçları olurdu. Dut bereketli ve cömert bir ağaçtı. Kimseden esirgenmezdi. Beyaz ve kara, hangisi olursa olsun lezzetli bir meyvaydı. Toplanınca fazla dayanmaz, hemen yenmesi gerekirdi. Bahçesinde dut ağacı olan aileler, mahallenin çocuklarına istedikleri kadar dut toplamalarını söylerler, ama, dut silkeyim derken ağacın dallarını kırmamaları için, neredeyse yalvarırlardı. Bahçesinde dut ağacı olan ailenin, genellikle üzerine dut silkelenen bir de örtüsü olurdu. Bu büyük örtüyü birkaç kişi uçlarından tutar, biri ağaca çıkar ve dallara vurdukça dutlar patır patır örtüye dökülürdü. Örtüye biriken dutlar geniş bir tepsiye alınır, başına geçilir, yıkanmayan bu meyva afiyetle yenirdi.

Yolculuklarda meyva çalmak âdeti vardı. Bu, çocuklarla büyüklerin tatlı bir suç ortaklığını paylaştığı bir âdetti. Bir şehirden bir şehre gidilirken geçilen bir köyde, yol kenarında bir meyva bahçesine denk

gelindiğinde, derhal suçta buluşma yaşanır. Pazarda beş kilosunu üç paraya satılacak kadar ucuz bir meyva olsa bile, fiyatının önemi yoktu. Çekici olan o meyvanın az bulunur ya da pahalı olması değil, o anda hırsız gibi süzülerek dalından yemektir. Bu masum hırsızlık elbette özel otomobille yapılan bir yolculuk sırasında yaşanır, araba kolayca görünmeyecek bir yere çekilir, sessizce inilir, bahçeye sızılır ve meyva toplandıktan sonra usulen sahibi aranır ya da biri görürse ne deneceği konuşulurdu. Büyüklere göre, bu masum hırsızlığın adı "göz hakkı"ydı.

Ayçiçeği ve mısır tarlaları da en az meyva bahçeleri kadar iştah açıcı ve hırsızlık dürtüsünü uyandırıcı bir etki yapardı. Ancak ayçiçeklerini koparmak çok zor olduğu ve en gerekli olduğu zamanlarda kimsenin cebinden bir çakı çıkmadığı için zavallı çiçekler ortalarından yarılarak parça parça yürütülür, genellikle kabuğu kolaylıkla çıkacak kadar olgunlaşmamış olduğu için ziyan olur, atılır veya eve götürülüp güneşe kurumaya bırakılırdı. Tarladan mısır çalmak, bu hırsızlıkların en kolayıydı. Çünkü çok uzun boylu bu bitkinin tarlası içinde görülme ve yakalanma ihtimali her zaman azdı. Ama çocuklar için mısır çalmak, hemen anında yenecek bir şey olmadığı için meyva kadar zevkli değildi.

O zamanın erkek çocuklarının ve Erkek Fatma kızlarının en sevdiği oyun futboldu. Boş arsalarda, bulunamıyorsa sokak aralarında, açık alanlarda, çimenliklerde, okul bahçelerinde dört iri taş bulunur, bunlarla iki kale direği işaret edilir ve bağrıış çağrıış futbol oynanırdı. Futbolun güzel tarafı, oyundan önce takım kurmaktı. Hayatın pek çok alanında olduğu gibi, çocukların dünyasında da lider ruhlular vardı ve her zaman örgütleyici olurlardı. Onların takım kaptanı olmaları tartışılmazdı. Ama bazen birden çok lider ruhlu çocuğun bulunduğu gruplar görülür, onların arasında kıyasıya bir liderlik kavgası yaşanır.

Takım kurmak için iki lider, arkadaşlarıyla top oynanacak alanda bir araya gelirler ve gayet demokratik bir biçimde kendi takımlarını seçerlerdi. Bunun için iki lider çocuk en iyi futbol oynayanlardan başlayarak arkadaşlarının adlarını söylerlerdi. Ama ilk oyuncuyu seçecek olanın belirlenmesi için "aldım verdim" yapılırdı. İki çocuk birbirlerinden belli bir mesafe uzaklaşırlar ve sırayla bir ayak atarlardı. Sağ ayakla başlarlar, sonra sol ayağın topuğu, sağ ayağın burnuna degecek şekilde sırayla ayak atılır, bu arada "aldım verdim, ben seni yendim" tekerlemesi söylenir ve sonunda hangi çocuk diğerrinin ayağına basarsa, ilk oyuncuyu seçmek hakkı onun olurdu.

İlk sözü söyleyecek olan belirlendikten sonra, iki lider sırayla oyuncularını seçerlerdi. Oyuncularını seçme aşaması her zaman acıklı durumlara da sahne olurdu. Çünkü en sona kalan oyuncu, en kötü top oynayan anlamına gelirdi ki, bu tip çocuklardan uyanık olanları atılıp daha baştan hakem olmak istediklerini belirtirler, böylece en son seçilen en kötü topçu olma sıfatından kurtulmuş olurlardı. Takımlar kurulduktan sonra maç başlardı. O zamanlar genel olarak top oynamak denilen bu oyunda penaltı, faul, aut atışları hakem olan çocuğun kafasına göre belirlenir ve genellikle bu maçlar kurallar konusunda fikir birliği sağlanamadığı için kavgayla biter, birkaç hakem değiştirilir, en kötü topçu oldukları için kenarda mahzun gözlerle oyuncuları seyreden çocuklar, beklenmedik bir şekilde hakemlik şansının doğmasına çok sevinirlerdi.

O zamanki futbolun özelliği kuralsızlığı ve malzemesizliği idi. Forma bir hayal, kolayca parçalanmayan futbol topu ise nimetti. Halı saha diye bir kavram yoktu, ama şehirler boş arsalarla doluydu. Patlayan top yenisi alınamıyorsa, içi gazete kâğıtlarıyla doldurularak dikilirdi. Futbol arsalarda ya da sokakta oynanırdı. Oynarken, zaman zaman top oyun alanının dışına kaçırdı. Böyle durumlarda daha oyunun başında "Atan alır spor" denir, böylece topu oyun alanının dışına kaçırarak takımın -onların sahasında auta çıkmış olsa bile- alacağı kurala bağlanmış olurdu. Her zaman itiraz edilebilir, kavga çıkabilirdi. Problem en çok golleri sayıp saymama konusunda çıkardı. Karşı tarafa gol atılır, yiyen takımın oyuncuları itiraz ederler, golü saydırmamaya çalışırken, içlerinden biri "gol abi" demiş bulunursa, golü attığını iddia eden takım bu fırsatı asla kaçırmaz, "Adamınız gol diyo" derler, böylece yiyen takım golü kabul etmek zorunda kalır, durumu "evet gol" diye onaylayan arkadaşlarını beraberce döverlerdi.

Futbol yalnız çocukların değil, büyüklerin de tutkusuydu. Çocuklar kendi aralarında "uslu uslu" futbol oynarlarken, oradan geçen bir büyük, bir anda oyuna girerir, bazen arkadaşları da ona katılırlar, oyun çıkırından çıkar, bir anda küçüklerle büyüklerin oynadığı bir maça dönüşürdü. Büyükler küçüklere sert girince tartışma yaşanmaz, derhal penaltı verilirdi. Çünkü ne de olsa sert giren büyük, cüsse avantajını kullanıyordu. Penaltı verilir, büyüklerin girmesiyle oyunları berbat olmuş çocuklar "gidin evinize ya, bırakın da oynayalım" diyemezler, içlerinden biri penaltı atar, ama büyüklerden biri kaleciliğe meraklı

olduğu için kaleye geçer ve çoğunlukla penaltı gol olmaz, böylece aslında oyunun sahibi olan çocuklar, büyüklere konu mankenliği yaparlardı.

Futbol süreye dayalı bir oyun olmasına rağmen çocukların dünyasında skora dayalı bir oyundu. Kırkbeşer dakikadan iki devre halinde oynanmaz, ne kadar oynanacağı oyunun başında çocuklar arasında kararlaştırılırdı. O günkü oyun "beşte devre onda biter", "altıda devre on ikide biter" veya "dörtte devre sekizde biter" olabilirdi. Beşte devre, beş gol atıldıktan sonra kalelerin değiştirilmesi, on gol atılınca da oyunun bitmesi anlamına gelirdi.

Çıkar dünyası, o zaman da çıkar dünyasıydı. Hele çocukların dünyası gaddar, ahlaki kurullarla tanışmamış bir dünyaydı. Futbol topuna sahip olan çocuk, takımın doğal lideriydi. Ama ikide bir "verin topumu, ben gidiyorum..." diye oyunbozanlık ederse, bir süre sonra futbol topuyla baş başa kalır, boş bir arsada kalecisz direklere şut çeker dururdu.

Ortada sıçan bir top oyunu olsa bile, programlı, kurallı bir oyun değildi. Topla oynanması da şart değildi, gece yatisına kalındığında çocuklar, hatta genç kızlar arasında yastıklarla, okulda şapka ya da kaşkolla oynandığı da olurdu. Bu oyunun topsuz versiyonu, birden gelişirdi. Ortalarda sarsak ve dalgın dolaşan biri görüldüğünde "hadi şunu ortada sıçan yapalım," sözyle oyun başlar, şapkası ya da bir eşyası elden ele dolaşan çocuk, eşyasını kapabilmek için ortada dört dönerdi. Bu oyunun en güldürücü, ama bir o kadar da hazin olanı beden eğitimi dersinden önce eşofmanlarını giymek için soyunmuş olan bir çocuğun eşofmanını topak haline getirip atmak ve çocuğu donla ortada koşturmaktı. Böyle durumlarda ortada sıçan oyunu üç şekilde sona ererdi:

Bir, içeriye öğretmen girer ve hepsine zılgıtı çeker, eşofmanı diğerlerinden alıp donla gezen çocuğa vererek onu bu ayıptan kurtarırdı. Ama çocuk özellikle de kadın beden eğitimi öğretmenine donla yakalanmış olmanın utancını ömür boyu içinden atamazdı. İki, ortada sıçan olan çocuk mızımız ve güçsüz bir tipse bir köşeye çekilip ağlamaya başlar ve bu gözyaşları oyunun tadını kaçıırır, oyuna katılmış olan yufka yürekli bir çocuk dayanamayarak eşofmanı arkadaşlarının elinden alarak çocuğa verirdi. Çocuk eşofmanına kavuşmuş olmakla birlikte itibarını kaybederdi ki, bu, oyunlara mızımızlığı ve

hoşgörüsüzlüğü yüzünden bir daha katılamaması anlamına gelirdi. Üç, ortada sıçan olan çocuk kendinden beklenmeyecek bir öfkeyle kavgaya girer, birden kavga büyür ve bazen kine dönüşerek, günlerce sürerdi.

Topla oynanan ortada sıçan için birinin sıçan olmayı kabul etmesi, kura çekilmesi ya da bir tekerleme yoluyla ortada sıçan olunması gerekirdi. Bu konuda çok başarılı olduğunu düşünerek kendiliğinden ortada sıçan olmayı kabul edenler nadiren de olsa çıkardı. Ortada sıçan oyununda amaç, sıçanın dışındaki oyuncuların hızlı hareketlerle birbirlerine attıkları topu yakalamaktı. Ortadaki sıçan topu yakaladığı anda, topu son atan kişi ortada sıçan olur ve oyun sıkılıncaya kadar sürerdi.

Grup halinde ip atlamak eski zaman çocuklarının vazgeçemediği oyunlardan biriydi. Ancak ip atlamada yaş grubu biraz yüksekçeydi. Ortaokullu, hatta bazen liseli kızlar, pikniklerde ablalar, anneler bile ip atarlardı. Tek başına ip atlandığı gibi, grup halinde de ip atlamak mümkündü. Tek başına atlanan ipin hiçbir özelliği yoktu ve sadece arkadaş bulamamış ya da arkadaşları o sırada meşgul olan çocukların enerjilerini tüketmeye yarardı. Grup halinde ip atlamada ise, iki kişi ipi çevirir, diğerleri atlardı. İp atlamanın bir usulü vardı. İki "abla" ipi çevirirken, diğerleri sıraya girerler, önce birer kez, sonra ikişer kez, derken beşer, onar kez ip atlanırdı. Sonra iki kişi birden aynı ritim içinde atlar, derken bu sayı üçe beşe çıkar, sonunda topluca atlanırdı. Bu ip atlamaların arasına manili atlayışlar da girerdi. Sırası gelip de atlayanın bilip söylemek zorunda olduğu birtakım maniler vardı. Bunlar şehirlere göre değişirdi. O zamanın çocukları kolayca becerdikleri oyunları zorlaştırmak için ellerinden geleni yaparlardı. Çift ip atlamak da bunlardan biriydi. Böyle durumlarda ip iki kat yapılıp çevrilir, birinden atlansa da diğerine takılma ihtimali olduğu ve birçok beceriksiz takıldığı için oyun daha zevkli bir hale gelirdi.

Top, ip genellikle açık, yağışsız havaların oyunlarıydı. Ama soğuk, yağmurlu, karlı havalar oyun oynayamamak anlamına gelmezdi. Sobanın başında oturulur ve taşlarla oyun oynanırdı. Her ne kadar şehir olsa da, doğayla yine de içli dışlı yaşanan yıllarda taş bulmak hiç de zor bir şey değildi. Taş bulmak önemliydi, çünkü beş taş oynayabilmek için taşa ihtiyaç vardı. O zamanlar bu taşlar kolaylıkla bulunur, bulunan her düzgün taş daha kötü olanın yerini alır ya da

kaybedilme ihtimaline karşılık yedekte beklerdi. Eskiden hemen her kız çocuğunun kısa bir dönem de olsa cebinde beş taş bulunurdu. Birbiriyle aynı boyda olan beş tane taş ile oynanan bu oyun birkaç kişiyle oynanabildiği gibi, yalnız da oynanırdı. Fındık büyüklüğündeki bu beş taş avuca alınır, yerden bir-iki karış yukarıya, havaya hepsi aynı anda atılarak saçılırdı. Sonra biri ele alınır, yine havaya bir-iki karış yüksekliğe atılır, yere düşene kadar yerden bir taş alınır ve yerden alınan bu taş eldeyken havadaki de kapılırdı. Elde böylece iki taş olurdu. Bunun adı 'birlik'ti. Sonra aynı taş yine havaya atılır, yere düşene kadar bu kez yerden iki taş birden alınır, yine havadaki taş düşerken tutulur, bu kez elde üç taş bulunurdu. Sonra aynı işlem üç taş ve dört taş için yapılırdı. Adları da 'ikilik', 'üçlük' ve 'dörtlük'tü. Oyun bununla bitmezdi. Taş kapma işi bittikten sonra, bu kez sol elin - oyuncu solaksa sağ elin- işaret ve baş başparmağı açılarak bir yay oluşturulurdu. Bu parmakların uçları yere değerdı. Yine beş taş yere saçılır, kafa taşı havaya atılır, havadaki taş yere düşmeden önce bir taş fiske vurularak bu yaydan içeri sokulur ve havadaki taş yere düşmeden kapılırdı. Sonra aynı işlem iki, üç ve dört taş için yapılırdı. Bir taşı bu yaydan içeri sokmak kolaydı, iki taşı da öyle. Ama, havadaki taş yere düşmeden farklı alanlara saçılmış dört taşı birden içeri sokup sonra havadaki taşı kapmak maharet isterdi. Bu oyunun daha ileri aşamaları da vardı. İşaret parmağı ve orta parmak bir V harfi oluşturacak şekilde açılır, parmakların uçları yere değer ve aynı işlem tekrarlanırdı.

Kızlar nasıl beş taş oynamaya meraklı ise, erkekler de misket oynamaya meraklıydı. Kızların arasından Erkek Fatma çıkması doğaldı ve bu Erkek Fatmalar takdirle karşılanırdı ama, erkek çocukların arasından fazla "Kız Ali" çıkmazdı. Dolayısıyla genellikle kızlar erkek oyunlarını bilirler, ama erkekler kız oyunlarını bilmezler, ya da bilip bilmezlikten gelirlerdi. Miskete bazı şehirlerde bilye, bilya, bazı şehirlerde de mile denirdi. Misket erkek çocuklar arasında en favori oyundu. Hemen her erkek çocuğun bir misket torbası olur, eline para geçtikçe içi değişik renklerde pırıl pırıl yanan bu misketlerden satın alırdı. O zamanlar bakkalarda en çok satılan şeylerden biri de misketti, her bakkalda bol miktarda bulunurdu. O kadar cazip bir şeydi ki misketler, haşarı ve aşırıma eğilimli çocukların bakkalı oyalayarak misketlerin bulunduğu kavanozlara ellerini daldırmaları sık rastlanan bir şeydi. Ancak bu haşarı ve "aşırğan" çocuk elini misket kavanozuna

daldırdığı anda, kulağı keskin bakkal misketlerin şakırtılarına döner, çocuk da "amca bu kaç?" diye sormak zorunda kalırdı.

Şimdi de kolaylıkla bulunabilen, ama artık süslü minik filelerde, şık dükkânlarda satılan bu misketler, ortasında sarı, kırmızı, turuncu, mavi gibi çeşitli renklerde bir göbek bulunan, bir cam küreydi. Fındık büyüklüğünde olan bu misketlerin, ceviz büyüklüğünde olanlarına kafa veya baş denirdi ve kafa, oynarken sıra başına konulan misketti.

Misket oynamak beceri isteyen bir tür kumardı. Çünkü bir nesneyi kazanmak ya da kaybetmek söz konusuydu. Genellikle düzgün toprak zeminde oynanırdı. Çocuklar misketlerini getirirler, herkes kaç misket koyuyorsa bu misketler kafa başta olmak üzere sıraya dizilirdi. Her çocuk sırayla elindeki misketlerden birini bu sıraya doğru atardı. Bu sıra misketin vurmasıyla bozulur, bozulan kısım vuran çocuğun olurdu. Kafa misketini vuran bütün misketleri alırdı. Misket sırasını kafa da dahil olmak üzere vurmamak hiç de kolay değildi. Beceriksiz çocukların misketleri dizilmiş misketlere değmez, sağa sola kaçarlı.

Oyunun keyfinin yanı sıra, misket biriktirmek sanırım bu işin en zevkli kısmıydı. Bazı çocukların en sevdikleri ve az rastlanan türden misketlerini oyunda kaybettikleri zaman geri alabilmek için yüzlerce misket üttükleri olurdu. Bakkala içi farklı renkte yeni misketler geldiği duyulduğu zaman, bakkala akın edilirdi. Islak toprak zeminde bildiğimiz çivilerin toprağa atılmasıyla çivi oynanırdı. Çivinin her atılışında değdiği noktalar birleştirilir bir alan oluşturulurdu. Tam olarak hatırlayamadığım bu oyunda amaç karşı tarafı alanına hapsedmekti.

Topaç çevirmek ise gerçekten maharet isteyen bir oyundu. Topaç koniyi andıran, hatları yuvarlak, keskin köşesi olmayan sivri ucuna bir metal parçası çakılı bir oyuncaktı. Bu metal parçasının olduğu yerden başlayarak topaca ince bir sicim düzgün biçimde dolandır, bir el maharetiyle topaç yere atılır ve ipinden kurtulan topaç kendi etrafında hızla dönmeye başlardı. Bazı çocuklar topaçlarına ip bile sarmazlar, parmaklarının ustaca bir hareketiyle yere bıraktıkları topacın uzun süre dönmesini sağlayabilirlerdi.

Futbol maçlarının televizyon aracılığıyla hayatımıza girmesiyle birlikte, futbol sadece topla oynanan bir sokak oyunu olmakla kalmadı, kendine uygun oyuncakları da üretti. Tik tak bunlardan biriydi. Bazı

şehirlerde futbol sahası diye adlandırılan bu oyunu oynayabilmek için düzgün bir tahta parçası, bol miktarda çivi ve bir yirmi beş kuruş gerekiyordu. Önce marangozların önünde dolaşılır, marangoz çiraklarına siftilir ve büyük boy bir kitap büyüklüğünde düzgün bir tahta parçası bulunurdu. Sonra bu tahta parçasına önce kısa kenarlarına kale direklerini ifade etmek üzere ikişer çivi çakılır, sonra diğer oyuncuları ifade edecek şekilde çeşitli miktarda, oynarken çıkmayacak kadar derine çivi çakılırdı. Bazı çocuklar bu tahta parçasına önce kalemle orta yuvarlağı, yarı alanlarını ve diğer çizgileri çizerler, sonra bu futbol sahasının minyatür örneğine çivileri çakarlardı. Oyun, orta sahaya konulan bir yirmi beş kuruşun parmakla itilmesiyle oynanırdı. İki oyuncu sırayla bu yirmi beş kuruşu işaret parmaklarıyla iterler ve kaleyi belirleyen iki çivinin arasından geçirirlerse gol atmış olurlardı.

Yoktan var edilen bir oyuncaktı tik tak. 70'lerin ortalarında, oyuncak firmalarınca üretilmiş çıktı. Bu oyuncak çocukların, hatta büyüklerin elinde yıllarca dolaştı, bilgisayarlı futbol oyunları bu oyunun saltanatına son verdi. Yeşil plastik bir zemin üzerinde 22 tane çukur vardı. Her bir çukurda da bir futbolcu minyatürü bulunurdu. Bu futbolcular iki takım oluşturdukları için iki farklı renge boyanmış, yani "forma giymiş" olurlardı. Fındık büyüklüğündeki beyaz futbol topu bu zemin üzerinde çukurların eğimine göre hareket eder ve bir çukurda dururdu. Bu futbolcu minyatürlerinin ayaklarının bulunduğu yerde, sivri bir uç vardı ve bu uç sayesinde minyatürler çukurlarda bulunan lastik yuvalara oturtulurlar ve her yöne doğru gayet esnek bir şekilde hareket ederlerdi. Bu oyunu oynayan çocuklar, lastik yuvanın esnekliği sayesinde futbolcuyu gererek topa vururlar ve top zeminin durumuna göre, başka bir futbolcunun çukurluğuna giderdi. Böylece pas vermiş olurlardı. Ama top karşı oyuncunun futbolcularının çukuruna giderse, top kaptırılırdı. Aynı tik takta olduğu gibi top kaleden geçerse gol atılmış sayılırdı. Bu hazır oyuncağın elbette tik taka göre çok üstün yönleri vardı. Bir kere topu havalandırmak ve böylece topu kaleye göndermek mümkün olabiliyordu. Ancak bu pahalıya satılan ucuz oyuncak kısa süre içinde yalama olur, futbolcu minyatürünün oturduğu lastik yuva genişler ve futbolcu durmaz olur, dursa bile topa vurmak için gerildiği anda yerinden çıkardı.

Seksek genellikle ilkokul çağındaki kız çocuklarının itibar ettiği bir oyundu. Tebeşirle veya kömürle yere kutular ve daireler çizilir, düzgün

bir mermer parçası tek ayak üstünde sekerek ittilir ve geldiği kare veya dairenin puanına göre puan alınır. Bazı şehirlerde kaydırmaca veya kaydırak da denir ve kutularının, dairelerinin biçimleri, puanları şehirlere göre farklılıklar gösterirdi. Seksek bugün hâlâ oynanıyor, ama arabaların geçmediği sakin sokaklar azaldıkça, bu oyun okul bahçelerinde sıkışıp kalıyor. Bir gün belki bu evrensel oyun da tarihe karışacak.

Uzaktan kumandalı arabaların, değil görülme, duyulmadığı o yıllarda, hayat çocukları yaratıcı olmaya zorluyordu hep. Bazen yaratıcılık bir ticari dehadan fıskırırdı. Pek nadir olurdu gerçi. 70'ler ve 80'ler boyunca bir tek kez oldu. 70'lerin çocukları uğultusu sokakları dolduran, bir yaz mevsimi boyunca süren laklak çılgınlığını hatırlayacaklardır. Laklak çılgınlığı sırasında işler güçler bırakılmış, bahçeler kaderlerine terk edilmiş, ev işleri ihmal edilmiş, hiçbir üretici tarafı olmayan bu garip oyuncak, özellikle yeni yetişen genç kızların ellerinden düşmemişti. Laklağın çok büyük kavgalara yol açtığı hatırlardadır. Durmadan laklak oynayan komşularının gürültüsünden fenalık geçirip üzerlerine saldıranlar, sürekli laklak oynayan ve işi gücü bırakan kızlarıyla kavga eden anneler, sinir bozucu sesi yüzünden laklak oynaması yasaklandığı için arkadaşına gidip bütün bir gün onun evinde laklak oynayan, akşam olduğunu unutan ve anne babası tarafından aranmaya çıkılan kızlar gibi vakalar, o dönemde çok yaşandı.

Laklak bir ana sapa bağlı iki kiraza benzeyen bir oyuncaktı. İki sapın birleştiği yerde parmağın içine girebileceği bir çember vardı. Kirazı andıran küreler sert plastikten yapılmaydı, birbirine vurunca gayet tok bir ses çıkarıyordu. Bu çember şeklindeki yuvaya işaret parmağı sokuluyor, parmağın küçük bir hareketiyle iki kürenin birbirine çarpması sağlanıyordu. Ama bu öyle tuhaf bir fiziksel durumdu ki, laklakta başarılı olanlar parmaklarının ucunu oynatarak, bu nesneye verdikleri hareketle iki kürenin parmağın altında ve üstünde çok hızlı bir şekilde, aralıksız birbirine çarpmasını sağlayabiliyorlardı. Parmak yukarı aşağı hareket ettikçe bu iki sapın ucundaki küreler ayrı yönlere doğru hızla gidiyorlar fakat, 360 derecelik dönüşlerini tamamlayamayıp, birbirlerine çarpıyorlardı. Bu çok hızlı oluyordu ve inanılmaz bir ses çıkıyordu, aralıksız bir lak lak lak lak.... Bu oyun bizden önceki kuşağın tanık olduğu hulahop çılgınlığı gibi bir şeydi,

ama ondan çok daha yararsızdı, çünkü bedene bile bir yararı yoktu. Neyse ki fazla uzun sürmedi, bir yaz mevsimi boyunca mucidine tonla para kazandırdıktan sonra, geçti gitti ve sadece bizim kuşağın anılarında kaldı.

Yoyo sempatik bir oyuncaktı. Hiçbir zaman bir çılgınlık halini almadıysa da, zevkli bir his olarak, özellikle kızların parmaklarının ucunda bir zaman sallandı durdu. Yoyo parlak ve hafif kâğıttan yapılmış, yassıca bir toptu. Çok ince bir lastiğin ucunda sallanırdı. Lastikle orta parmağa bağlı olan bu top avuca alınır, sonra avuç yere bakacak şekilde açılıp top bırakılırdı. İnce lastik, parlak kâğıttan topu aşağıya salar ve hemen ardından topu yukarı çekerdi. Lastiğin esnemesi üzerine kurulmuş bu oyuncak, tespihin büyüklere verdiği gibi bir rahatlık ve eğlence duygusu verirdi.

Aspirin firmasının yapbozları da bir dönem, şimdinin gamewatch'ları gibi ellerden düşmemişti. Avuca sığabilecek, yeşil, kare bir zeminin içinde birbirine geçmeli minik kareler vardı. Bu kareler önce karıştırılır, sonra doğru yerlere doğru itilirdi. Yani önce bozulur, sonra yapılırdı. Büyük kare hatırladığım kadarıyla 16 eşit parçaya bölünmüştü ve içinde 15 tane küçük kare vardı. Bir karenin yeri boştu ve bu boşluk kullanılarak minik karelerin yerleri değiştirilirdi. Bu geçmeli kareler doğru yerlere yerleştirildiği takdirde, üzerinde yuvarlak içinde Bayer yazan amblemi ve Aspirin yazısı çıkıyordu. Sonra başka firmalar üzerinde markaları olan, oyuncakçılar üzerinde çeşitli resimler olan yapbozlar ürettilerse de, hiçbiri Aspirin kadar akılda kalıcı olmadı.

Bir de 80'lerin başında çıkan ve hâlâ rastlanan Rubick zekâ küpü vardı. Altı farklı renkte birçok küçük küpün bir araya getirilmesiyle oluşturulmuştu. Bu minik küpler aşağı yukarı, sağa sola doğru hareket edebilen bir düzeneğin içindeydiler. Minik küpler doğru olarak bir araya getirilirse, büyük küpün her yüzü farklı bir renk oluyordu. Pek az kişi her yüzeyi farklı bir renkte olacak şekilde minik küpleri bir araya getirebildiği için pek az evde bulunur, daha önce denemiş ve başaramamış olanlar da fazla itibar etmezlerdi. Günümüzde dev boyutta olanlarının bile kolaylıkla bulunabildiği puzzle'ların adı o zamanlar yapboz'du ve genellikle çocuklarının eğitimine önem veren ailelerin satın aldığı bu yapbozlar yapıldığında, Pamuk Prenses, Uyuyan Güzel gibi bildik masalların resimleri çıkardı.

Kibrit toplamaca olarak da bilinen mikado oyunu sabır ve dikkatten pek hoşlanmayan çocukların itibar etmediği bir oyundu. Televizyonun

birkaç gün ve birkaç saat yayın yaptığı, birçok eve televizyonun henüz girmedığı yıllarda, büyükler de kibrit çöpleriyle mikado oynarlardı. Orijinal mikado çöpleri genellikle bilinmezdi, zaten bulunduğu ev de çok nadirdi. Ama birçok evde kibrit çöpleriyle, adının mikado olduğu bilinmeden mikado oynanırdı. Birkaç paket kibrit çöpü bir çanağa doldurulur, çanak düz bir zemin üstüne ters çevrilirdi. İlk oyuncu önce diğerlerinden bağımsız duran bir çöpü alırdı, sonra giderek ortadaki yığına yaklaşırdı. Amaç, herhangi bir çöpü kıılmıdatmadan mümkün olduğunca çok kibrit çöpü toplamaktı. Bir çöpü alayım derken bir diğerini hareket ettiren oyuncu, sırasını kaybederdi, diğer oyuncu çöp toplamaya başlardı. En çok kibrit çöpü toplayan oyuncu, oyunu kazanmış sayılırdı.

Kibrit başka oyunlara da yarardı. Kibrit atmaca da bir oyundu. Bu oyun kısa süre sonra sıkıntı veren bir şey olduğu için sadece vakit geçirmeye yarardı. Genç erkeklerin arkadaşlarını beklerken, kahvede bu oyunu oynadıkları görülürdü. Çoğunun ceplerinde yüzeylerine değerleri yazılmış bir kibrit kutusu bulunurdu. Kibrit kutusunun her bir yüzüne değerini ifade eden rakamlar yazılırdı. Kısa ve dar olan yüzeyi 20, uzun ve dar olan yüzeyi 10, geniş ve uzun olan ön ve arka yüzeyi ise 5 puandı. Bu kibrit kutusu kısa yüzeylerinden tutularak havaya atılırdı. Havada birkaç takla atan kibrit kutusu düşünce, görünen yüzeyindeki puan, kutuyu atan oyuncunun olur, sonra sıra diğerine geçerdi. Can sıkıntısından sürekli kibrit kutusu çeviren ve her atışta kibrit kutusunu dik bir şekilde oturtup 20 puan alan çok delikanlı vardı.

Uzak aşkların yıllarıydı. Âşık olunan kişi seviyor mu, sevmiyor mu, çok merak edilirdi. Kibrit fal bakmaya da yarardı. İki kibrit çöpü kutunun iki kenarına sıkıştırılıp yakılır, sönmesi beklenirdi. Sönmüş çöplerin görüntüsüne göre tahmin yürütülürdü. Çöpler birbirlerine doğru eğilmişlerse bu aşk olacak, dışa doğru eğilmişlerse hiç ümit yok. Biri dışa, diğeri öbürüne doğru eğilmişse birinin gönlü var, diğerinin yok...

Kibrit ve ilaç kutuları başta olmak üzere, bütün kutular becerikli ve yaratıcı çocukların kendilerine oyuncak kamyon, araba, ev vb. şeyleri yapmak için dikkatle biriktirdikleri nesnelereydi. Kibrit çöplerinden ev yapma tutkusu da emekli babalarda sık görülen bir hastalıktı. Devlet Su İşleri'nden veya Tapu Kadastro'dan emekli olmuş baba, bir süre bahçeyle ilgilenir, sıkılır, kahveye devam eder, sıkılır, sonunda yanık kibrit çöplerini biriktirmeye başlar, bunlardan günler süren uğraşlar

sonucu ev yapardı. Emekli babanın zaten boş ve bol olan vaktini bu biçimde değerlendirmesi fena bir şey değildi. Yanık uçları üst üste gelecek şekilde evini inşa eder, ona eğik bir çatı yapar, tam baca yapacakken kibriti biter, bir kutu kibrit alıp yakmak yerine, evdeki yanık çöpleri biriktirir, karısı mutfakta biriken kibrit çöplerini eskaza atacak olursa kıyameti koparırdı. Bacanağına, baldızına, kayınbiraderine, yeğenlerine haber salar, yanık çöpleri kendisine getirmelerini ister, bir ev biter bitmez bir öncekinin neredeyse aynı yeni bir eve başlardı. Buraya kadar bir sorun yoktu. Baba vernikle pırıl pırıl cilaladığı bu sakil ve kitsch evleri "büfeye koyacağım" diye tutturup, eve her gelen misafire bunları göstererek övünmeye kalkışınca, evin yeni devrin beğenisıyla yetişen genç kızı çileden çıkardı.

Oyun oynamak için her zaman bir nesne gerekli değildi. Bulunamadığı da olurdu. Böyle durumlarda, sadece bir grup çocuğun veya gencin bir arada olması yeterli olabilirdi. İki çocuk soğuk ve yağmurlu bir günde dışarı çıkamıyorlarsa el pişirmece oynarlardı. Çocuklardan biri önce kollarını uzatır, avuçlarını açar, karşısındaki çocuk da avucunu diğerinin avucunun üzerine koyardı. Eli altta bulunan ani bir hareketle üstünde bulunan ele bir şaplak indirmeye çalışır, diğeri de şaplağı yemeden elini çekmeye çalışırdı. Oyunun uzadığı zaman gerçekten elleri pişirdiği, refleksleri zayıf çocuğun kıpkırmızı ellerle oyunu bırakmak zorunda kaldığı görülürdü.

Büyüklerin önderliğinde biraz kafa çalıştırmaya ve dikkatli olmaya yarayan basit oyunlar da vardı. Mesela "kalktı kabak yattı patlıcan" bunlardan biriydi. Bu oyun için kaç kişi bir arada bulunuyorsa her biri kendine bir sebze adı alırdı. Biri soğan, diğeri patates, bir başkası lahana olurdu. Biri başını dizlerine doğru eğerek kendi adı neyse, diyelim ki fasulye, "kalktı fasulye yattı soğan" diye bağırır, soğan olan oyuncu yatar, kalkarken, "kalktı soğan yattı domates" diye bağırır, ne olduğunu unutan veya yanlış hareket yapan yanar, oyun dışı kalırdı. Bu oyun için sebze isimleri seçmek şart değildi, şehir isimleri, -kalktı İzmir yattı Diyarbakır-, çiçek isimleri -kalktı gül, yattı lale- gibi, birçok şeyin adlarını seçmek mümkündü.

Ama sanırım çaydanlık oyunu bu oyunlar arasında en zevkli olanıydı. Bir grup gençle veya akıllı çocukla oynanabilen bu oyunda, ebe olan oyuncu önce bulunulan mekânın dışına çıkarılır, sonra çift anlamı olan bir kelime tutulurdu. Diyelim bu kelime atlet. Ebe olan

oyuncu kelime tutulduktan sonra içeri girer ve herkesten sırayla bir cümle kurmasını isterdi. Ancak cümle içinde bu kelimenin geçmesi ve bu kelime yerine "çaydanlık" denmesi şarttı. Atlet kelimesi tutulmuşsa, birinci oyuncu "annem bana pazardan yeni çaydanlık aldı," ikinci oyuncu "Türk çaydanlığı yarışmada birinci oldu," üçüncü oyuncu, "kışın içime mutlaka çaydanlık giyerim," dördüncü oyuncu "çaydanlıkların yarışmasını seyretmeye gidelim" türünden cümleler kurardı. Bütün oyuncuların içinde atlet kelimesi geçen, yerine çaydanlık diyecekleri bir cümle kurması zorunluymuştu ve her oyuncu bir öncekinin kullandığı anlamda değil, diğer anlamda cümle kurmalıydı. Ebenin üç tahmin hakkı vardı. Eğer ebe bu gizli kelimenin ne olduğunu bulursa yarışmayı kazanırdı. Bilemezse ona şarkı söyleme, horoz gibi ötme, amuda kalkma gibi, yenileni gülünç veya zor durumda bırakacak bir ceza verilirdi. Herhangi bir nesne gerektirmeyen, deli doktoru, tilki tilki saat kaç, sessiz sinema gibi, bazıları bugün de oynanan çok çeşitli oyunlar vardı.

Saklambaç evrensel bir çocuk oyunuydu, hâlâ oynanıyor. "Önüm, arkam, sağım, solum sobe" tekerlemesi de yılların geçmesiyle unutulacak bir oyun tekerlemesi değil. Yaz akşamlarında mahallenin gençlerinin de saklambaç oyununa katıldıkları ve birbirlerinden hoşlanan genç kızlarla delikanlıların "saklambaç oynuyoruz" diye gizli köşelere kapandıkları ve duvar arkalarında, bodrumlarda elbette saklambaç oynamadıkları bilinir, bu yüzden tutucu şehirlerde, özellikle genç kızların bu tür oyunlara katılmamaları için anneler tarafından büyük dikkat sarf edilirdi.

Çocuklar arasında saklambaç oynama teklifi yapıldığında, teklifi yapan çocuk, oyuncuları belirleyebilmek için basit bir melodisi olan klişe bir cümle söylerdi. "Saklambaç oynayan, kaleye mum diksin!" Bunun için avucunu bir tas gibi yere doğru açar ve saklambaç oynamak isteyenler işaret parmaklarını tas gibi açılmış avucun içine sokarlardı. Kaleye mum dikmeyen oyuncu saklambaç oynamak istemiyor anlamına gelir ve çoğunluk kaleye mum dikmiyorsa, başka bir oyun oynanırdı. Bir başka deyim de "birinç", "ikinç", "üçünç" şeklinde uzayıp giden bir deyimdi. Bu, öncelik sırası söz konusu olan oyunlarda, çocukların dilinde "ben birinciyim", "ben ikinciyim", "ben üçüncüyüm" anlamına gelirdi. Saklambaç oynayacak çocuklar bir araya gelirler, ebe yüzünü bir duvara veya ağaca dayayarak yüksek

sesle yüze kadar sayar, sonra "önüm arkam, sağım, solum sobe" der ve dönüp saklananları aramaya başlardı. Amaç ebenin saklanan çocukları görüp sobe noktasına, "sobe" diyerek elini vurmasından önce, saklanan çocukların o noktaya ulaşmalarıydı. Çok iyi saklanmış ve bir türlü bulunamayan çocukların bulunmasından ümit kesilince ebe "Tamam kurt oldun, çık" diye bağıırır, çok iyi saklanmış olan çocuk böylece çıkardı. Ebe yanlış birini sobelerse, "çanak çömlek patlar"dı. Ebe "Ayşe, gördüm, duvarın arkasındasın," der; ebenin söylediği yerden Ahmet çıkarsa, diğer oyuncular "çanak çömlek patladı" diye bağıırışrlar, böylece oyun bozulur, aynı ebeyle yeniden başlanırdı.

Saklambaç bütün çocuklar tarafından bilinen bir oyundu, ancak, ön dö trua'nın o zamanlarda da pek az çocuk tarafından oynandığını sanıyorum. Adına bakılacak olursa, ithal bir oyundu. Tabii bu oyunu oynayan çocukların hemen hiçbiri ön dö trua'nın ne demek olduğunu bilmezler ve bu üç kelimeyi öndöturva şeklinde telaffuz ederlerdi.

Ön dö trua oynayabilmek için bir grup çocuk bir araya gelirler, içlerinden biri ebe seçilirdi. Ebe yüzünü bir duvara dayar ve bir süre beklerdi. Bu kısa süre içinde ebenin arkasında sıralanmış olan diğer oyuncular ebeye doğru birkaç adım atarlardı. Ebe kendi belirlediği bu sürenin sonunda yüksek sesle "ön dö trua!" diye bağıırarak birden arkasına döner, döndüğü anda hareket halinde olan oyuncu yanar, oyundan çıkar, tek bir kişi kalana kadar oyun sürerdi.

Çocuklar dünyasının bir ilginç oyunu da "güzellik mi, çirkinlik mi" oyunuydu. Çocuklarda rol yapma duygusunu ortaya çıkaran bu oyun için bir grup çocuk, tercihen kocaman dalları olan bir ağacın çevresinde bir araya gelirlerdi. Civarda ağaç yoksa, üstüne tünenebilecek bir duvar, bir odun yığını ve benzeri bir şeyin bulunması, çocukların kuracakları kompozisyonların canlı olmasına yardım ederdi. Bu oyunda ilk seçici oyuncuyu saptamak için "portakalı soydum/ başucuma koydum/ ben bir yalan uydurdum", "Terazi lastik cimnastik/ biz size geldik bitlendik" gibi, şehirlere hatta mahallelere göre değişen binlerce tekerlemeden biri söylenirdi. Bu tekerlemelerin uygulanması her yerde aynıydı. Tekerlemeyi söyleyecek olan çocuk önce işaret parmağını ağzına sokar, "Oooo!" der, sonra kelimenin ritme uygun düşen her bir parçasını her bir oyuncuya denk gelecek şekilde ve bir sonraki oyuncuyu işaret ederek tekerlemeyi söylerdi. Örneğin porta- kalı- soy- dum- başu- cuma- koy- dum tekerlemesinde

her bir parça bir çocuğa denk gelirdi. Tekerleme hangi çocukta sona ererse duruma göre o kazanır veya kaybederdi. Güzellik mi çirkinlik mi oyununda ilk önce bir kişinin seçilmesi gerekirdi. Bu nedenle tekerlemenin bittiği çocuk seçici oyuncu olurdu.

Okullarda boş geçen dersler, kâğıt ve kalemin gerekli olduğu oyunların oynanmasına yarardı. Böyle boş geçen bir derste isim, şehir, hayvan oynamak, sıkıcı bir tarih dersinden çok daha yararlı olurdu. Cehaletin kültüre göre daha çok prim yaptığı günümüzde, çocukların artık oynamaktan pek hoşlanmadıklarını sandığım isim, şehir, hayvan, 70'lerde çocukların favori oyunlarından biriydi. Bunun için bir deftere dikey çizgiler çekilir, isim, şehir, hayvan, eşya, bitki gibi başlıklar bu dikey çizgiler arasında oluşan kolonların başlarına yazılırdı. Çocukların bilgi durumlarına göre bu kutulara ağaç, ülke, meyva gibi kutular da eklenebilirdi. Biri içinden alfabenin harflerini sayarken, bir başkası "dur" der, dur dendiğinde hangi harf akıldan geçmişse o harfle oyun başlardı. Harf diyelim ki A, isim kutusuna Ahmet, şehir kutusuna Ankara, hayvan kutusuna at, eşya kutusuna ayna, bitki kutusuna ayva veya A ile başlayan başka kelimeler yazılırdı. Bunlar yazılırken, kimse kendi yazdığını başkasına göstermezdi.

Kutuların doldurulması için makul bir süre beklendikten sonra, puanlamaya geçilirdi. En yüksek puanı hiç kimsenin yazmadığı kelime alırdı. Mesela on çocuktan altı tanesi şehre Ankara, üç tanesi de Adana, bir tanesi de Artvin yazmışsa, Artvin yazan en yüksek puanı alır, Ankara yazan altı tanesi de en düşük puanı alırlardı. İkinci turda harf değişir ve belli bir süre oynandıktan sonra puanlar toplanır ve en az akla gelen kelimeleri bulmuş olan çocuk en yüksek puanı almış olduğu için oyunu kazanırdı. Bazı harfler belalı olurdu. Mesela P, J, V gibi harflerle şehir ya da hayvan bulmak zor olabilirdi. Çocukların bilgisi çapında, bulunan kelimeler çeşitlenir, kimi zaman öyle bir şehir ya da hayvan olmadığı iddia edilir, ispat için haritalar, ansiklopediler açılır ve bulunan şehir veya hayvan itiraz eden çocuğun gözüne sokulurdu.

Yaratıcılığın sınırlarını zorlayan ve çocukların ve hatta büyüklerin kahkahalar içinde oynadıkları bir oyun da kim, kimle, nerede oyunuydu. Oyuna katılan herkes eline birer kâğıt ve kalem alırdı. İlk bölümün adı kim, sonrakinin adı kimle ve diğer bölümlerin adları da sırasıyla nerede, ne yaptı, kim gördü ve ne dedi olurdu. Herkes aynı

anda kim bölümünü doldurur, yazdığını katlayarak yanındakine verirdi. Her oyuncu kendisinden öncekinin kâğıdında bu kez kimle bölümünü doldurur, yine kâğıdı katlayarak yanındakine verirdi. Ne dedi bölümü de bittikten sonra, kâğıtlar açılır ve kim, kimle, nerede, ne yaptı, kim gördü, ne dedi bölümlerinin farklı kişiler tarafından doldurulmasıyla oluşturulan cümleler okunurdu. Örneğin şöyle bir cümlenin çıkması çok doğaldı: "Ajda Pekkan, Ecevit'le, hamamda, güreşti, kaleci Yasin gördü, uykum geldi dedi." Bu oyundan ülke gündeminde bulunan tüm ünlüler nasiplerini alırlardı. Kim, kimle, nerede oyunu büyükler arasında oynandığı zaman cinsel çağrışımlara çok açık olur ve herkes kendi cinsel mizah anlayışı sınırları içinde bu oyuna katılır ve eğlenirdi.

Nokta nokta çok masum bir oyundu. Bu, "açın kitaplarınızı, 20. sayfadan 45. sayfaya kadar çalışın, gelecek derste yazılı yapıcım" diyerek örgü ören veya gecikmiş mektuplarını yazan, bu sırada en ufak bir çit çıktığı takdirde kıyameti koparan öğretmenlerin derslerinde, ders çalışmak yerine oynanması tercih edilen bir oyundu. Sessizce oynanması mümkündü. Kareli defter bu oyunlar için idealdi ve orta telinden usulca koparılan bir sayfaya her biri bir karenin köşesine gelmek üzere yüzlerce noktacık konur, yeteri kadar büyük bir kare elde edilince, sıra arkadaşı hafifçe dürtülerek, ona hazırlanmış bu nokta nokta kâğıdı gösterilirdi. İki oyuncunun oynayabildiği bu oyunda her oyuncu sırayla iki noktayı birleştirirdi. Amaç, üç tarafı birleştirilmiş karelerin dördüncü çizgisini çekerek bir kutu elde etmektir ve kutuyu elde eden, kutunun içine adının baş harfini yazardı. Noktalar hızla birleştirilir ve bir süre sonra iki tarafı doldurulmuş kutunun üçüncü tarafını da doldurmak zorunda kalınırdı ve diğer oyuncu rahatça kutuyu tamamlardı. Doğrusu çit çıkarmadan sınıfta oturulması gerektiği zamanlarda, fen bilgisi kitabını okumaktan çok daha eğlenceliydi ve sadece "inekler" nokta nokta oynamak yerine kurbağaların sindirim sistemini okumayı tercih ederlerdi.

Adam asmaca boş geçen ya da öğretmenlerin içinin geçtiği derslerin favori oyunuydu. Bu oyunu iki oyuncu oynardı. Oyunculardan biri önce içinden bir isim tutar, kâğıdın arkasına göstermeden yazardı. Örneğin Türkân Şoray. Kâğıda hafif aralıklarla yan yana önce altı kısa çizgi çizer, sonra biraz boşluk bırakıp beş çizgi daha çizerdi. Bu çizgiler tutulan kişinin adının altı, soyadının beş harfli olduğu anlamına gelirdi. Diğer oyuncu yaygın bir harfle başlardı. A yazardı örneğin

kâğıdın bir ucuna. İsmi tutan oyuncu Türkân Şoray'ın A'larına denk gelen çizgilere A yazardı. Sonra öbür oyuncu diyelim ki B derdi. B harfi olmadığı için önceden hazırlanmış darağacına kafanın yuvarlağı çizilirdi. Oyuncu bir başka harf söyler, o da yoksa kafaya gövde çizgisi eklenirdi. Bundan sonra dört hakkı kalıyordu oyuncunun. İki kol çizgisi ve iki bacak çizgisi. Boşluktaki harfleri tahmin etmek birkaç harf sonra mümkün olur ve oyuncunun adamı asılmaktan kurtulurdu.

Patlangoçlar ise yapımı beceri isteyen oyuncaklardı. Haşarılığa, haylazlığa yarardı. Erkek çocuklar bilirler, yaparlar ve kullanırlardı. Bunun için uygun ağaç dalından içi boş bir silindir elde edilir, bunun içine oturacak biçimde bir silindir daha yontulurdu. Ağzına konulan çitlembik ağacının henüz sararmamış tohumları, içteki silindir sapından tutulup içeri itilince, mermi gibi hızlı gider ve çok can acıtırdu.

Günümüzde oyuncakçı dükkânlarında satılan sapan Adapazarı ve çevresinde "kuş lastiği" denirdi. İyi bir sapan yapmak, o yıllarda erkek çocukların ve haşarı kızların bütün yaz tatillerini alabilirdi. Sapan taş atmaya yarayan ilkel bir silahtı. Zararlı olabilirdi. Ama sokakla bütünleşmiş bir çocuk sapsız olamazdı. Önce çatal şeklinde bir ağaç dalı gerekliydi. Dal sağlam olmalı, kırılmamalıydı. Böyle bir dal bulununca uzun uzun yontulur, pürüzsüz bir hale getirilirdi. Sonra bu sapların uçlarına yirmi santim kadar lastik bağlanırdı. İyi bir sapan için bağlanacak lastiğin geriliminin yüksek ve kuvvetli olması gerekirdi. En iyi lastik serum hortumlarından oluşurdu. Harçlığın kıt olduğu yıllardı, çoğu çocuğun cebinde para bulunmaz, bulursa da macuncuya, pamuk helvacıya giderdi. Bu yüzden eczacı kalfalarına siftinirler, yalvar yakar kullanılmış serum hortumu alırlardı. Sonra sıra, taş parçalarının yerleştirilip tutulacağı önemli parçaya gelirdi, bunun en iyisi meşinden olanıydı. Meşin ayakkabı tamircilerinde bulunurdu. Bütün bu malzemeyi aramak, bulmak, toplamak, sonra en iyi sapanı yapmak zaman isterdi, çocukların zamanları vardı. Böyle iyi bir sapan kıymetli eşya sınıfına girer, bazı çocukların sapanları efsane olurdu.

O yıllardan günümüze çok gelişerek gelen, güzelleşen, ama bu süreçte o kırılğan duygularını kaybeden oyuncaklar uçurtmalar oldu. Çıtaların bir sekizgen oluşturacak biçimde bir araya gelmesiyle gövdesi yapılır, bu gövde kırmızı-mavi defter kabı kâğıtlarıyla kaplanır, sonra aynı kâğıttan kuyruk takılırdı. Yıllar içinde hem hazır satılır oldular, hem de çok değiştiler. Çıta filan kullanmadan yapılan,

uçmayan, kullanılmış defter kâğıtlarını kopmayacak şekilde şeritler halinde yırtarak kuyruk yapılan, sonra da makara ipliği bağlanan zavallı uçurtmalara "şeytan uçurtması" denir, ilkokula gitmeyecek kadar küçük çocuklar evlerin pencerelerinden bunları rüzgâra tutarlar, uçurtma uçurduklarını sanırlardı.

İkinci Dünya Savaşı sırasında yaşanan kıtlık yıllarını görmüş olan, şeker yokluğundan çayı pekmez veya kuru üzümle içtiklerini anlatmaktan pek hoşlanan cumhuriyetçi kuşak, çocuklarına tüketimi değil, tasarrufu öğretiyordu. Yokluklar ve tasarruf eğitimi o yıllarda çocuklarda biriktirme tutkusunu da geliştirmişti. Her çocuk bir şey biriktirirdi. Biriktirilen şeyin değerli olması gerekmezdi. Önemli olan biriktirmektir. En çok biriktirilen şey gazoz kapağıydı. Gazoz kapağı biriktirmenin bir raconu vardı. Az bulunan gazozların kapakları daha kıymetliydi. O yıllarda Pepsi ve Coca Cola yerel gazozlara göre daha pahalı olduğu için, kapakları da doğal olarak daha kıymetliydi. Bira kapağı toplayanlar, bakkal önlerinden çok, şehir içindeki tekel büfelerinin önlerinde aranırlardı. Bu işi ciddiye alan çocuklar topladıkları gazoz kapaklarının envanterini tutarlardı. Küçük bir deftere, 35 Çamlıca, 42 Yedigün, 15 Pepsi, 9 Tekel Birası, 8 Tuborg, 66 Neşe Gazozu, 24 Elvan gibi, ellerinde hangi kapaktan kaçar tane bulunduğunu yazarlardı. Çok gazoz kapağı olan çocukların itibarı da büyük olur, beş yüz adet kapak dilden dile geçerken, abartılarak on bin kapağa kadar çıkardı.

Biriktirilen bir başka şey de futbolcu resimleriydi. Bunlar genellikle leblebi tozu, çiklet gibi yiyeceklerin promosyonuydu. Bir sigara paketinin yarısı büyüklüğünde, renkli ama çok kötü basılmış bu kartonların ön yüzünde futbolcunun resmi, arka yüzünde ise futbolcu hakkında bilgi bulunurdu. Kumara eğilimli çocuklar bu resimlerle oyun oynarlardı. Sıcak yaz günlerinde gölge bir köşede iki çocuk, ellerinde futbolcu resimleri koleksiyonları, yan yana otururlardı. Birer resim seçerler, üst üste koyup duvara dayarlar, sonra duvardan ellerini çekerlerdi. Resimlerden kiminki üste düşerse, her iki resmi de o çocuk alırdı. Bu resimler çeşitli oyunların pazarlık konuları da olurdu. Çocuklardan biri oyun oynamak istemiyorsa, koleksiyonun eksik parçası olan Hollanda milli takımından "sarı fare" Cruyff'un resmi rüşvet olarak teklif edilir ve oynamayan çocuk durumu bir kez daha değerlendirirdi.

Araba resimleri de biriktirilirdi. İki türünü hatırlıyorum. Birisi yine futbolcu resimleri gibi gayet kötü basılmış kartonlar, diğerleri ise çikletin aynı zamanda paket edildiği, yağlı kâğıdı andıran, ince bir kâğıda basılmış resimler. Bunlar buruşuk oldukları için tercih edilmez, karton olanlar biriktirilirdi. Bunların da ön yüzlerinde arabanın resmi, arkasında ise araba hakkında gayet geniş bilgi olurdu. Arabaların azami hızları, silindir sayıları, beygir güçleri, kapasiteleri gibi bilgiler çocuklar için hiç anlamadıkları halde, çok değerli bilgilerdi. Caddelerinden ancak Anadol, Murat 124, Renault 12, arada bir 1960 model bir Opel veya Ford geçen çocuklar için adlarını doğru telaffuz edemedikleri bu arabaların resimleri, gerçek birer hazineydi. Bu bilgiler, bilgiç çocuklar yaratırdı. Sanayide usta olan bir akrabadan edinilmiş yarım bilgilerle arabalar üzerinde fikir yürütülür, Lamborghini'nin Maseratti'den üstün olduğu, Mustang'in bunların yanında havagazı olduğu iddia edilirdi. Tabii Mustang Masteng olarak değil, yazıldığı gibi okunur, Chavrolet'ye Şevrole değil cıhavrolet denir ve bu kartonlarda genellikle bilgilerle arabalar birbirini tutmaz, Mustang resminin altında Porsche yazar, arkasında ise Maseratti'nin bilgileri yer alabilirdi. O zamanın çocukları bu arabaları filmlerde bile göremezlerdi.

Artist resimleri de biriktirilen resimlerden idi. Üzerinde halka küpeli zenci kadın resmi bulunan adı yanılmıyorsa Zambo olan çikletlerin içinden dönemin ünlü artistlerinin çıkardı. Sadece çok tanınan oyuncular değildi bunlar. Esen Püsküllü, Devlet Devrim, Feri Cansel, Kuzey Vargın gibi artistlerin de resimleri çıkar, kızlar bunları biriktirirlerdi. Bir ara bir çiklet veya çikolata paketinden ilginç bir şey çıkıyordu. Minik bir kartonun ön yüzünde bir ülke haritası ve bayrağı bulunuyor, arkasında o ülkenin adı, yönetim şekli, nüfusu, yüzölçümü, başkenti, para birimi, başlıca üretimi, geçim kaynakları yazılıyordu.

70'lerin sonuna doğru kızlar yeni yeni çıkmaya başlamış olan kâğıt peçeteleri biriktirmeye bayıldılar. Çikolataların parlak kâğıtları da biriktirilirdi. Hatta açılıp defter yaprakları arasına konur, dümdüz olmaları sağlanırdı. Bazı babalar, koleksiyon adı altında sigara paketi veya kibrit kutusu biriktirirlerdi. Yabancı sigara bulunmuyordu, çok az yerli sigara çeşidi vardı. Babalar veya genç erkekler ellerine geçen Pall Mall, Marlboro, HB vb. yabancı sigaraların paketlerini saklarlar, birkaç yıl sonra bunlar kurtlanır ve evleri kurt sarardı. Kimileri de minyatür içki şişeleri biriktirirlerdi.

Resim biriktirilirdi. Ne işe yarayacağı bilinmeyen tahta parçaları biriktirilirdi. Çakıl taşı, ilaç kutuları, kibrit çöpleri, gazete-dergi kesikleri, misketler, düzgün ağaç dalları, dikişlerden arta kalmış kumaş kırpıntıları, artık yün çileleri, teller, çiviler, her şey biriktirilirdi. Çocukların geniş dünyalarında neyin ne zaman gerekli olacağı asla bilinemezdi.

Burdayım Örtmenim!

Kırkikindi yağmurlarının, pastırma yazının, kocakarı soğuklarının, filizkıran fırtınasının zamanında yaşandığı, cemrelerin vaktinde düştüğü o yıllarda yazdan güze yavaşça geçilir, okul mevsimi gelirdi. Sanki yılın ilk ayı ocak değildi de, okulların açılmasıyla birlikte hayatın ritmi değişeceği için Eylül'dü. Okula yazdırma süreci anne-babaların çok önemseydiği bir yığın meselenin halliyle başladı. "Aman çocuğum iyi okusun" diyen aileler çocuklarını hangi okula ve öğretmene yazdıracaklarına çok dikkat ederlerdi. Çocuk evinin karşısındaki okulda, güler yüzlü, genç ve tatlı bir öğretmende okumak için yanıp tutuşur; ama bazı anne-babalar disipliniyle ve çocuklara kolejlere kazandırmasıyla şöhret yapmış, sert, otoriter ve genellikle yaşlı bir öğretmenin görev yaptığı, cehennem dibindeki bir okulu tercih ederlerdi. Bu şöhretli öğretmenlerden çocukların ruh hallerini anlamaları değil, bazı yaşlı öğretmenlerin "kerrat cetveli", bazı snop öğretmenlerin de "katlama levhası" dedikleri çarpım tablosunu adamakıllı öğretmeleri, okumayı kısa sürede söktürmeleri ve kolejlere kazandırmaları beklenirdi.

Çocuklarının okuması için her türlü fedakârlığı yapmaya hazır olsalar da, bazı aileler eşe dosta ağız eğemezler, buldukları mahallenin okuluna çocuklarını yazdırırlar, ama okulun en iyi öğretmene vermek için büyük çaba harcarlardı. Bu yüzden orta halli ailelerin oturduğu mahallelerin hemen her okulunda "zenginler sınıfı", "çalışkanlar sınıfı" "torpilliler sınıfı" gibi türlü adlarla adlandırılan şaibeli sınıflar oluşur, çocuğunun "tembeller sınıfına" düştüğünü fark eden bir anne, okulu basıp ortalığı birbirine katabilirdi.

Kayıt sevimsiz bir işlemdi. Çocukları ilgilendiren tek tarafı kayıt sonunda çocukların bir okul numarasının olmasıydı. Bir numarası olmak ne demek bilmeseler de, çocuklar bundan hoşlanırlardı. Öyle derine işleyen bir şeydi ki bu, insan ilkokul numarasını hiç unutmaz, unutamazdı.

70'li yıllarda okula başlayan çocukların çoğu okulu sevmedi. O yılların eğitim anlayışı katı disipline dayanıyor ve itaatkâr, tek tip öğrenci yetiştirmeyi hedefliyordu. Özgür düşünce akıldan bile geçmiyordu. Aynılık öylesine vurgulanıyordu ki, birçok öğretmen sorduğu sorulara sınıfın hep bir ağızdan cevap vermesini ister, cümleleri çocuklara hep bir ağızdan okuturdu: "Ali-bana-top-at, at-Ali-at." Aynılığın, disiplinin, herkes gibi olmanın dayatıldığı okullar, sevimsiz ve gidilmesi ne yazık ki mecburi olan yerlerdi. Okulları çoğumuz sevmedik, ama o sevimsiz hatıraların içinde, okul alışverişleri hep sevimli ve neşeli bir yer tuttu.

Okullar açılmadan birkaç gün önce alışveriş yapılırdı. Ayakkabı, palto, çorap, çanta ve benzeri giysiler ailelerin zevkine ve gücüne göre seçilir, çocukların beğenileri fazla dikkate alınmazdı. Zaten pek fazla seçim şansı da yoktu. Sırt çantası, şimdiki gibi pazarlarda bile satılacak kadar bol ve ucuz bir eşya değildi. Omuza asılan, uzun askılı, su geçirmeyen kalın kumaşlardan yapılmış okul çantalarını gizlice makyaj yapmaya başlamış liseli kızlar kullanırlardı. Onlar yaşlarının da verdiği duyguyla aynılaştıktan uzaklaşmak ve "ben" olmak için, çantalarının üzerine yazı yazarlar, basit resimler yaparlar, öğretmenler ve anne-babalar buna kızarlardı.

Okul için kullanılan çantalar birbirine aşırı benzerdi. Hemen hepsi siyah, kahverengi, lacivert, nadiren kırmızı veya uçuk mavi olan, üstten kısa saplı, adi suni deriden imal edilmiş çantalarıydı. Kapaklıydılar ve üç gün içinde bozulup bir daha açılmayan teneke kilitleri vardı. Körüklü gözleri çok defter-kitap alırdı. İşlevseldiler ama genellikle çirkin ve adiydiler.

Hayatın bugüne göre çok daha fazla kolektif yaşandığı o yıllarda çanta, şahsi ve sevilen bir eşyaydı, sahibine bir büyümlük duygusu veriyordu, ama önlük öyle değildi. Önlük aynılığın, tek tip olmanın temsilcisiydi. "Neden siyah önlük giyiyoruz?" diye soran çocuklara, anneler ve öğretmenler yıllarca "kir göstermediği için" dediler. Bu cevapta doğruluk payı vardı kuşkusuz. Çamaşır yıkarken annelerin ellerini parça parça yaran, macun kıvamındaki "Güneş" sabunlarının kullanıldığı o yıllarda, kir göstermeyen kumaşlar elbette değerliydi. Ama siyah, aynı zamanda susmanın ve itaatın de rengiydi. Siyahta

bütün renkler kayboluyor ve aynı sınıfta okuyan avukat, işçi, tamirci, öğretmen, memur, subay, mühendis, hademe, bakkal, kuyumcu, terzi, kasap, doktor, elektrikçi, manifaturacı çocukları "imtiyazsız, sınıfsız, kaynaşmış bir kitle" oluyordu. Bütün çocuk giysileri gibi, okul önlükleri de birkaç beden büyük dikilir, çocukların içinde kayboldukları, dizlerinden aşağıya kadar uzanan bu önlüklerle birkaç yıl idare etmeleri beklenirdi. Çocuklar çocukluklarını hep bedenlerine büyük gelen giysilerle geçirdiler.

Şimdi yine tek tip, ama hiç değilse deniz mavisini olan bu siyah önlüklere, o zamanlarda da beyaz yaka takılırdı. Titiz, iyi ev kadını anneler, kartonu andıran sert bir kumaştan kesilmiş, ucuza satılan hazır ve pratik yakaları tembel annelere layık bulurlardı. Onların tercihleri kendi diktikleri yakalardı. Her yıkamadan sonra mutlaka kolalanan bu yakalar çok sert oldukları için çocuklarını boyunlarını keserdi. Beyaz dantel yakalar ise eğitim hayatının üzerine inşa edildiği "aynılaştırma" ilkesini delen, ama delmesi hoş görülen yakalardı. Marifetli annelerin kızları dantel yaka kullanırlar ve genellikle sallantılı altın küpe takarlardı.

Zorunlu eğitimin beş yıl olduğu, ilkokulu bitirmenin "beşten çıkmak" olarak adlandırıldığı o yıllarda; ortaokula başlamanın en güzel tarafı siyah önlüklerden kurtulmaktı. Ortaokul ve liselerin egemen rengi yine ağırbaşlılığın işareti olan gri ya da lacivertti. Kızlar lacivert jile veya etek-süveter, beyaz gömlek; erkekler lacivert ceket, gri pantolon giyerlerdi. Orta iki, kızların ince çorapla tanıştığı ve gözlerini makyaj malzemelerine diktikleri dönemdi.

Kırtasiye dükkânları bugüne göre çok daha alçakgönüllü, ama yine de büyüleyiciydiler. Kimilerinde, kırtasiye malzemesinin yanı sıra damga pulu ve matbu kâğıtlar da satılırdı. Onlar biraz karanlık ve kötü dükkânlardı, az çeşit bulundururlar, genellikle ara sokaklarda olurlardı. Ama küçük şehirlerin en güzel caddesinin üstünde, büyük, zengin bir kırtasiyeciyeye rastlanır; bunlar damga pulu değil, aksine koleksiyon pulu ve pul defteri de satarlardı. Bu güzel dükkânlarda cazip çocuk kitapları, pergel takımı, iletke, gönye, yirmi dört gözlü suluboya takımı, yağlıboya ve suluboya fırçası da satılırdı. 19 Mayıs törenlerinin o zamanlar vazgeçilmez pabucu olan pisipisiler ve izci kıyafetlerinin fular, düdük, çakı gibi aksesuarları da buralarda satılırdı.

Ortaokul ve liseliler kırtasiye alışverişini, okul açıldıktan sonra yaparlardı. Öğretmenler ilk derste istedikleri malzemeyi öğrencilere yazdırırlardı. "Türkçeci altı ortalı çizgili ve iki ortalı çizgisiz beyaz defter, matematikçi dört ortalı harita metot, fenci altı ortalı sarı defter," ister; kimi öğretmenler defterlerin mavi, kitapların kırmızı kâğıtla kaplanmasını "emrederdi". Tüketimden öylesine uzak yıllardı ki, defterleri kapaklarındaki uyduruk resimler dışında birbirinden pek az şey ayırırdı. Defterler ya beyaz kâğıttan, ya samanlı sarı kâğıttan, çizgili, çizgisiz veya kareli idiler. Samanlı kâğıttan yapılan sarı defterler ucuz oldukları için bazı öğretmenler ille de sarı defter isterler, heves edip de beyaz defter alan çocuklar, "baban çok zengin galiba" diye başlayan, bir yığın aşağılayıcı cümleye maruz kalırlardı. Defterden yaprak koparılması kesinlikle yasaktı.Ama her yasak gibi buna da uyulmazdı. Bitmemiş defterlerin kirlenmiş sayfaları bile müsvedde olarak kullanılırdı. Kâğıt çok değerliydi.

Okullarda genellikle kurşunkalem kullanılır, başlıklar kırmızı kalemle yazılırdı. Tükenmez kalem öğretmenler tarafından pek hoş karşılanmazdı. Defterlerin sol kenarlarında marjı belirtmek üzere incecik bir kırmızı çizgi bulunur, bazı yaratıcı çocuklar bu marj boşluğuna "kenar süsü" yaparlardı. Kenar süslerinden en çok bilineni saç örgüsüydü, özellikle kareli defterlere çok düzgün çizilebilirdi. Kitaplar, defterler bugünkü gibi sağlam değildiler, kaplanmaları gerekirdi. Her ne kadar kötü kâğıtlara, kötü basılmış olsa da, üzerlerinde bebek, kedi, otomobil desenleri bulunan kap kâğıtları 70'li yılların ikinci yarısından sonra bollaşıp ucuzladı. Onlar çıkınca sadece kırmızısı ve mavisi üretilen, pelür kâğıdını andıran, hışırtılı kap kâğıtlarından hemen vazgeçildi. Şimdi bana çok sempatik görünmekle beraber, o kâğıtlar da seçme şansını tanımadığı için, aynı siyah önlükler gibi, ağır bir tekdüzelik duygusu veriyorlardı.

Defter kaplamak uzun okul hayatının başlarında eğlenceli, giderek sıkıcı olan bir işlemdi. Bir kap kâğıdıyla iki defter kaplanırdı. Bölünen kâğıt yere yayılır, tam ortasına denk gelecek şekilde defter konur, defterin orta noktalarına gelen yerlerin bir kısmı kesilir, böylece iki şerit oluşurdu. Bu şeritler içe kıvrılır, sonra defterin kapağı bu kap kâğıdıyla örtülür, kapakların sağında ve solunda kalan geniş kâğıtlar üçgen

yapılıp katlanır, zamlıkla kapağına yapıştırılırdı. İş Bankası müşterilerine plastik defter kapları dağıtırdı. Bu kaplar deftere geçilirdi, ama çok kullanışsızdı. Defter ikide bir kaptan çıkar, düşerdi. Çocuklar bu defter kaplarında bulunan İş Bankası logosunun üzerine beyaz kâğıt koyarlar, kurşunkalemle kâğıdı karalarlardı. Bu yapılmıca bankanın logosu kâğıda çıkardı.

O yılların öğretmenlerinin büyük kısmı aynılığı öneriyor, tüm öğrencileri "mum gibi" kılmak için çaba harcıyorlardı. Özgürlük değil, itaat asıldı. Farklılık değil, "herkes gibi"lik makbuldü. Bazıları o kadar ileri gitti ki, defter ve kitapların kaplanacağı kâğıtları, üzerlerine yapıştırılacak etiketi, etiketin defter veya kitabın neresine yapıştırılacağını, hatta etikete bilgilerin hangi sırayla yazılacağını bile tarif ettiler. Bütün bunları disiplin sandılar. Dönemin anlayışına göre bunlar erdem sayılıyordu. Aynılaştırma büyük ölçüde itaatkâr bir kuşak yaratmak, biraz da sınıfsal farklılığı bastırmak için kullanılan, tehlikeli bir yöntemdi. İtaatkâr bir kuşak yaratamadılar. Özgürlüğü, özgür düşüncüyü öneren öğretmenlerin sayısı, 70'lerle birlikte hızla arttı. Aksini düşünen meslektaşlarıyla çatıştılar, hatta bazıları ağır faturalar ödediler.

Almanyalılar 70'lerde pek çok çocuğun ilk kez gördüğü pek çok şeyi getirdiler. Fermuarlı, içinde birçok kalemin yer alabildiğı, silgi, kalemtırış, hatta dolmakalem için ayrı gözleri bulunan, çok katlı kalem kutuları da bunlardan biriydi. Ondan önce, sürgülü tahta kalem kutuları vardı. Bunlar, sürgüsü açılınca içinde iki uzun, bir de yuvarlak olmak üzere üç gözü olan, pek az kalem alabilen kutulardı. Kalemde hoşlanan ve birçok kaleme sahip olmak isteyen çocuklar kalemlerini bu kutulara sığdıramazlardı. Kurşunkalemler o kadar adi olurlardı ki, sürekli uçları kırılır, ikide bir kalemtırışla açmak gerekirdi. Çocuklar yaprak gibi kalem yongası üreten bu kalemtırışlarla kalemleri açmaktan hoşlanırlar, ucu iğne gibi sivri kalemlerle yazmak isterlerdi. Ancak tasarruf eğitimi almış olan öğretmenler, hem tasarruf hem temizlik gayesiyle, bu kalem açmaları bir düzene koymak isterler ve hemen her sınıfta karatahtanın yanında bulunan çöp kutusunda açılmasını şart koşarlardı. Bu şart, garip bir şekilde kalemtırış kuyruğı oluştururdu. Ucu kırık kalemini alan çocuk bu kuyrukta sıraya girer ve

en az kalemi kadar adi olan kalemtırışla kalemini açar, ucunu üfledikten sonra sırasına dönerdi. Kalemtırış konusu derindi. Kalemtırışların birer "kalemyiyen" olduğuna inanan bazı babalar, çocuklarının kalemtırış kullanmalarını yasaklar, kurşunkalemleri kalemtırış görmüş mü diye her akşam kontrol ettikten sonra, jiletle veya keskin bir bıçakla kendileri yontarak açarlardı.

Günümüzde plastik hale gelen ve kırtasiyecilerde satılan sayı fasulyeleri, gerçek kuru fasulyeydiler. İlkokul bire giden her çocuğun basmadan dikilmiş minicik bir kesesi, bunun içinde yeteri kadar kuru fasulyesi olurdu. Aritmetik dersinde torbadan fasulyeler çıkarılır, üç fasulye bir yana, iki fasulye de öbür yana konur, sonra iki fasulye diğer üçünün yanına getirilir ve hepsi sayılınca beş ettiği anlaşılırdı. İlkokul birinci sınıfta alınması gereken bir başka gereç de sayı boncuğu idi. Abaküsten çok sayı boncuğu denen, sarı kırmızı, mavi boncukların tellere dizili olduğu bu boncuklarla toplama çıkarma öğrenilirdi.

Okul, şimdi de olduğu gibi her pazartesi sabahı bayrak töreniyle açılır, -cumartesi günlerinin tümüyle tatil olmasından sonra- cuma akşamları bayrak töreniyle kapanırdı. Tören okulun bahçesinde tüm öğrencilerin sınıflarına göre sıraya girmesiyle başlardı. Öğrencilerin girdiği ana kapının önünde bir-iki müdür muavini, müzik öğretmeni, bazen müdür hazır bekler, öğretmenler sınıfların durumuna göre bahçeye dağılmış olurlar ve öğrencilerin tümü sıraya girdikten sonra, İstiklal Marşı okunurken hafta sonu göndere çekilmiş olan bayrak, gönderden indirilirdi. En kıdemli müzik öğretmeni önce öğrencilere ses verir, sonra "bir, ki, üç" der ve marş hep bir ağızdan okunmaya başlanırdı. "Korkma sönmez bu şafak./ Larda yüzen al sancak./ Sönmeden yur." Ardından sıra Türküm, doğruyum'a gelirdi. Öğrenci andına bütün çocuklar "Türküm doğruyum" derlerdi. Her gün bir başka çocuk andı okur ve okuturdu. Çocuk öne çıkar, başlardı okumaya. "Türküm!" Bütün okul hep bir ağızdan tekrar ederdi. "Türküm!" "Doğruyum!", "Doğruyum!" Öğrenci bu andı alışlagelmiş bir biçimde parçalarına bölerek okur, her parçayı bütün okul tekrar ederdi. "Türküm, doğruyum alışkanım. Yasam küçüklerimi korumak, büyüklerimi saymaktır. Yurdumu milletimi özümden çok sevmektir. Ülküm yükselmek ileri gitmektir. Ey bugünlerimizi sağlayan ulu Atatürk!

Açtığın yolda, gösterdiğin ülküde, hiç durmadan yürüyeceğime ant içerim. Varlığım Türk varlığına armağan olsun."

Her okulda ve devlet dairelerinin birçoğunda bir "yangın köşesi" bir de "Atatürk köşesi" bulunurdu. Yangın köşesi bugün de birtakım köhne devlet dairelerinde rastlanan türden, birkaç basamaklı tahta bir kürsüden ve basamaklara konmuş olan kum dolu teneke kovalardan oluşurdu. Kırmızıya boyanmış her bir kovanın üzerinde beyaz yağlıboya bir harf bulunur, bunlar okununca "YANGIN" yazdığı anlaşılırdı. Bu kovaların arkasındaki duvara, çaprazlama birer kazma-kürek, yanına da matbu bir yangın söndürme talimatı asılırdı. Zamanla bunlara bir yangın söndürme cihazı eklendi. Matbu talimatlara okullarda çok sık rastlanırdı. Sivil Savunma, Veremle Savaş, Sıtma'yla Savaş talimatına hemen her okulda rastlamak mümkündü.

Atatürk köşesi ise genellikle kısa bir kaide üstüne konmuş, Atatürk'e pek benzemeyen bir büst, matbu İstiklal Marşı, Atatürk'ün Gençliğe Hitabesi, yine Atatürk'ün "Hayatta en hakiki mürşit ilimdir", "Ben sporcunun zeki, çevik ve ahlaklısını severim", "Sağlam kafa sağlam vücutta bulunur", "Türk öğün, çalış, güven", "Sanata önem vermeyen bir milletin hayat damarlarından biri kopmuş demektir" gibi sözlerinden birkaçının bulunduğu çerçeveli yazılarla, birkaç Atatürk fotoğrafından oluşurdu. Burası genellikle okulun öğrencilere ait olmayan, süslü kapısından girilince karşılaşılan köşeydi. Müfettiş gelme dönemlerinde duvardaki yazılar ve çerçeveler artar, temizliği ciddiye alınırdı.

Okullarda pazartesi sabahları denetime ayrılmıştı. Hafta sonu yapılması gereken ödevlerden tırnak ve dişlere kadar yapılan denetimler haftayı sevimsiz kılmak için bire birdi. Gerçi mendil ve tırnak kontrolü sadece ilkokulların ilk sınıflarında yapılırdı ama, liselerde de aksi bir suratla güne başlayan öğretmenler saça başa takarlar, ten rengi ince çorabı veya hafif topuklu ayakkabıyı derhal görürlerdi.

Her öğrencinin en az bir mendili olması zorunluydu. Mendil ve tırnak kontrolü temizlik fikrini geliştirmek için yapılıyor olsa da, tırnakları uzun ve kirli olan öğrenciler arkadaşlarının yanında azarlandıkları için, bu kontrol gurur kırmaya yarardı. Öğretmen "mendillerinizi çıkarın, tırnak kontrolü yapıcım" deyince, temiz mendil

sıraya, iki el de avuçları yere bakacak şekilde bu mendilin üzerine konurdu. Öğretmen sıraların arasında dolaşıp tırnakların kesik ve temiz olup olmadığına bakardı. İlkokulun ilk sınıflarında sık sık yapılan bu kontrol, sınıflar büyüdükçe unutulur, liseye gelindiğinde birden hortlardı. Artık amaç tırnakların temiz olup olmadığına değil, uzun ve ojeli olup olmadığına bakmaktı. Hafta sonu tırnaklarına sürdüğü ojeyi çıkarmayı unutmuş ya da belki bu hafta kontrol olmaz umuduyla çıkarmamış olan birçok liseli kız, öğretmenin niyetini anlar anlamaz ojelerini kemirerek çıkarmaya çalışırlardı. Liselerde sigara araması bahanesiyle öğrencilerin özel eşyaları pervasızca karıştırılır, çantaları, hatta üst başları aranır. Aseton, ruj, oje taşımak ve sigara içmek kesinlikle yasaktı. Ama bütün bu sıkı aramalara rağmen çantasında oje, ruj, aseton, cımbız bulunduran kızlara rastlanır, üstelik nasıl başarırlarsa, kontrollerde pek az yakalanırlardı.

İlkokul sınıflarının duvarlarına Atatürk resminin yanı sıra, bir "çağlar atlası" asılırdı. Yontma taş devri, cilalı taş devri, maden devri, orta çağ, yeni çağ, yakın çağ; bu çağları açan olayların resmedildiği bir duvar atlasında buluşurdu. Yoksul mahallelerin yoksul okullarında, fedakâr ve idealist öğretmenler bunları bizzat kendileri yaparlardı. Birinci sınıfların duvarlarında da "mevsimler tablosu" vardı. Sonbahar yaprakları sararmış ağaçlar, kış kardan adam, ilkbahar çiçek açmış ağaçlar ve yaz denizde yüzen insanlarla ifade edilir; her mevsimin üç ayı bu tabloda gösterilirdi. Birinci sınıflarda bir duvarda da okuma fişleri bulunurdu. "Ali bana top at" gibi basit cümlelerden oluşan fişler büyük kartonlara yazılır, duvara boydan boya gerilmiş iplere asılırdı. Okumayı öğrenme sürecinde bu fişler kesilip önce kelimelere, sonra da hecelere bölünür, bölünmüş parçalar yine bu iplere asılırdı. Okumayı söken öğrenci bu heceleri okur, birleştirip cümle kurardı.

Öztürkçe eğilimi başlamadan önce, okullarda yazılı sınavlara imtihan, sözlü sınavlara da mülakat denirdi. Dildeki yenileşmeyle birlikte yazılı sınav ve sözlü sınav olan bu kelimelere bazı öğretmenler yazılı yoklama, sözlü yoklama deseler de, öğrenciler kısaca yazılı ve sözlü derlerdi. Yıl sonunda bazı öğretmenler "kurtarma yazılısı" yaparlardı. Notlar ilkokulda beş, ortaokul ve lisede on üzerinden verilir, sınavlarının ortalaması beş olmayan öğrencilerin katıldığı kurtarma

yazılısı genellikle öğretmenin insafa geldiği ve yarım yamalak da olsa cevap vermiş tüm öğrencileri geçirdiği sınavlara denirdi.

Öğretmenin hangi konuyu işlediğini yazıp imzaladığı defter ile yoklama fişi masanın üstünde hazır dururdu. Her öğretmenin yoklama yapması gerekirdi. Bazı öğretmenler yoklamayı sınıf başkanına yaptırırlardı. Sınıf başkanına "sınıf mümessili" diyen yaşlı öğretmenler vardı. Sınıf başkanı, başkan yardımcısı ve eğitsel kolların üyeleri seçimle işbaşına getirilirdi. İlk seçimler daha birinci sınıfta sınıf başkanı seçimiyle yaşanırdı. Öğrencilerin kişilik özellikleri böylece ortaya çıkardı. Kim hırslı, kim lider ruhlu, kim pısrık, kim seviliyor, kim arkadaş canlısı, kim meraklı, az çok belli olurdu.

Sınıf başkanı olmak öğrenciye gurur vermekle birlikte, öğretmenin kendinden isteyeceği bir yığın angaryayı da yüklerdi. En büyük ayrıcalığı konuşanları tahtaya yazmaktı. Sınıf başkanından sonra eğitsel kolların seçimine sıra gelirdi. Temizlik kolu, Kızılay kolu, gezi ve inceleme kolu, tiyatro kolu, kültür edebiyat kolu, trafik kolu, sağlık kolu gibi, kâğıt üzerinde tasarlanırken çok iyi düşünülmüş, ama pratikte hemen hiç uygulanmayan bu kolların üyeleri seçimden birkaç ay sonra hangi kola seçildiklerini bile unutulardı.

70'li yılların okul hayatı, siyah önlükle, demokratik seçim uygulamasıyla, tek tip olma anlayışıyla ve daha birçok unsurla imtiyazsız sınıfsız bir gençlik kitlesi yaratmayı amaçlamış olsa da, birçok iyi niyetli kural bile ayırımlara yol açtı, ihbarı, ispiyonu teşvik etti. Örneğin ilerici öğretmenlerin "onur kolu", tutucu öğretmenlerin "haysiyet divanı" diye adlandırdıkları bu kola, genellikle sınıfın en onurlu, kişilikli çocukları değil; en itaatkâr, ispiyonculuk ve muhbirlik eğilimleri yüksek, bencil çocukları seçilirdi. Bir tür ayrıcalık kazanırlar; bunun karşılığında sigara içen, okuldan kaçan arkadaşlarını ihbar etmeleri istenirdi. Temizlik kolu üyelerinin görevi temizliği teşvik etmek, sınıfın ve çevrenin temiz olmasına dikkat etmek iken, bu kola sınıfın en sessiz ve yoksul kızları seçilir ve tahtanın temizliği bizzat onlara yaptırılırdı. Kızılay kolu bayramlarda Kızılay pulu satar, gezi ve inceleme kolu üyeleri öğretmenlerin bahar pikniği düzenlemelerini seyrederdilerdi. Sağlık kolu okulun ilkyardım dolabından sorumlu tutulurdu.

Küçücük çocukların ruhunu yaralayan bir başka uygulama da, okumayı söken çocuğun göğsüne kırmızı kurdele takılmasıydı. Bazı öğretmenler bunun okumayı sökmeye teşvik amacı taşıdığını iddia ediyorlardı ama, okumayı henüz sökmemiş olduğu için bütün sınıfın göğsünde kırmızı kurdele varken, hâlâ kurdelesiz olmayan çocuğun aptal muamelesi görmesine, arkadaşlarından ve okuldan nefret etmesine neden oluyordu. Bu nedenle bazı akli başında öğretmenler bir-iki gün arayla bütün öğrencilere kırmızı kurdele takarak bu ayırımı ortadan kaldırırlardı. Eğitsel kollar her zaman ve bütün okullarda hep kötü niyetli değildi. Bazı öğretmenler bunu öğrencilerin yararına kullanırlar, onların sosyalleşmelerini ve gelişmelerini sağlardı. Okul veya sınıf gazetelerini kendilerini teşvik eden öğretmenlerinin sayesinde çocuklar çıkarır, tiyatro grupları kurulur, oyunlar sahnelenir, dans grupları oluşturulur, depresyon, sel gibi toplumsal felaketlerde bu kollar yardım toplarlardı. Kâğıt üzerinde her şey şık duruyordu da, uygulamaya gelince genellikle sapıyordu.

Farklılığa kesin cephe almış bu eğitim sistemi bir dönem özellikle erkek çocukların gururlarıyla oynadı, onların genç ruhlarında ağır yaralar açtı. 70'lerde uzun saç modası vardı. Erkeklerin saçları omuzlara değecek kadar uzatılıyordu. Erkek öğrenciler de buna heves ederler, yazın anne-babalarının muhalefetine rağmen uzattıkları saçlarını, okul açılınca içleri sızlayarak kestirirlerdi. Bazı hoşgörüsüz babaların çocuklarını döve döve berbere götürdükleri oluyordu. Ama bu yine de baba ile oğul arasında, yani "yen içinde" bir meseleydi. Oysa okullarda uzun saç, çok gurur kırıcı olaylara neden olurdu.

Disiplin tutkunu -nedense büyük çoğunluğu kadın olan- öğretmenler okulun giriş kapısında ellerinde makasla beklerler; saçlarını uzun buldukları erkek çocukların saçlarından, en olmayacak yerden bir tutamı alabildiğine derin keserlerdi. Alnının ortasında bir tutam saç yok olmuş çocuğun eve gitmesine de izin verilmez, çocuk gülünç görünüşüyle ve onuru kırılmış bir halde bütün gün derste önüne bakarak otururdu. Okul çıkışı hemen berbere gider, öğretmenin dibinden kestiği tutam yüzünden, saçlarını o kadar kısa kestirmek zorunda kalırdı ki, utancından yerin dibine girerdi. Oysa güzel, yakışıklı görünmek isterlerdi, hoşlandıkları kızlar vardı. Hele saçlarına çok

düşkün olurlardı. O zamanlar bunun genç erkek çocukları nasıl etkileyeceği hiç düşünülmezdi. Disiplin ruh sağlığından daha önemliydi. Okula uzun saçlı geldi diye böyle onur kırıcı bir muameleye maruz kalmış bir kuşaktan okulu sevmeleri elbette beklenemezdi. Öğretmenler 70'lerin ikinci yarısında, liselerde de siyasi örgütlenmelerin artması, öğrencilerin "kayıtsız şartsız itaat" kuralına karşı çıkmaları nedeniyle, disiplini uygulamak konusunda yeterince kararlılık gösteremedilerse de, 70'lerin ilk yarısı çok ağır geçti, öğretmenlerin bir kısmı zamanlarını bir harf öğretmekle değil, çocukların kılık kıyafetlerini düzene koymakla geçirdiler.

İlkokullarda beslenme saati, beslenme çantası, su matarası ve süt tozları vardı. Üstten kapaklı ve saplı, plastik bir kutudan ibaret olan beslenme çantalarını birbirinden ayıran şey, renkleri idi. 60'larda süt tozunun yanı sıra, yatılı okullarda tuhaf renkli, alışılmadık kokulu peynirlerin dağıtılmasıyla da hafızalarda yer eden "Amerikan yardımı" hâlâ devam ediyordu. Beslenme saatinde süt tozlarını suyla karıştırıp bir güğüme doldurmuş olan görevli içeri girer ve "süt" dağıtırdı. Bazı okullarda bu "süt"e poğaça büyüklüğünde bir ekmek de eklenirdi.

Çocuklar yanlarında bu "süt"ü içebilmek için bardak ve verilen ekmeğe katık olabilecek yiyecekleri getirirlerdi. İç içe geçmiş çemberlerin açılmasıyla oluşan bir tür portatif bardaklar çocuklar arasında çok revaçtaydı. Katlandığı zaman yer kaplamayan bu tuhaf şeyin çemberleri açılıp çekilince bardak oluyor, ama mutlaka sızdırıyordu. Katıklar peynir, köfte, zeytin gibi kuru, ortalığı kirletmeyen yiyeceklerdi. Yanında meyva yemek serbestti. Ama bu meyvaların herkesin alabileceği meyvalardan olması, yani muz olmaması istenirdi. Muz o yılların en pahalı meyvasıydı. Bazı öğretmenler getirilecek yiyecekleri belirlerlerdi. Peynir yeneceği gün herkes peynir, zeytin yeneceği gün herkes zeytin getirir, böylece çocukların birbirlerinin yiyeceklerine özenmesi önlenirdi.

Fakir cumhuriyet en azından şehirlerdeki çocuklarının sağlığını korumak için aşılarına dikkat ediyordu. Çiçek aşısı, verem aşısı ve karma aşılar okul çağındaki çocuklara ücretsiz yapılırdı. Aşı günleri korku ile eğlencenin iç içe geçtiği günlerdi. Dersin ortasında ansızın kapı açılır, bir hemşire ile elinde kocaman bir sağlık çantası taşıyan

sağlık memuru içeri girerdi. "Aşıcı geldi!" cümlesiyle sınıflar dalgalanırdı. "Aşırı olmalıyız. Nedeeen? Hastalanmamak içiin! Aşırı sağlığını koruuur!" Sonra en cesurlar başa geçer, korkaklar sıraların altından çıkarılır, bir aşı kuyruğu oluşturulurdu. Sağlık memuru ya da hemşire, görünce bugün bile bayılmaya neden olacak büyüklükteki iğneyi çıkarır, aynı şırınga ile içindeki ilaç bitinceye kadar birkaç çocuğu aşılar, sonra kaynamakta olan diğer şırınga alınır, yine birkaç çocuk aşılanırdı. Aşı olan cesur çocuk göğsünü gere gere gidip sırasına oturur ve arkadaşları sorardı: "Acıdı mı?" "Cık. Pire ısırđı gibi oluyor." Cesurlar hayranlıkla, korkaklar alayla izlenir, her sınıfta ağlayıp bağıran, kendini yerden yere atan, hatta düşüp bayılan birkaç çocuk çıkardı. Aşısını olan çocuğun evine gitmesi serbest olduğu halde, hiçbiri gitmez, aşı olan arkadaşlarının hallerini izlerdi. Aşı olmanın tek iyi tarafı, ertesi günün tatil olmasıydı. O gün biraz ateş yükselir, aşının olduğu yerde hafif bir şişme görülür; bu çocuğun annesine naz yapmasına, sonra da dışarı çıkıp oynamasına yarardı. Aşı tatilleri sokakta oynayarak geçirilirdi. Böyle günlerde sokaklardan "aşılı kolum! aşılı kolum!" inlemeleri ve ağlayışları yükselir, oyunlar bozulurdu. Dokunulduğunda aşı yeri çok acırdı.

İlkokullarda resim derslerinin adı resim-iş idi. Bu derste yalnızca resim yaptırılmaz, renkli elişi kâğıtlarından kedi merdiveni, kâğıt katlayarak veya katlanmış kâğıtları keserek çiçek, böcek, bebek yapılır, patates baskısı, ip baskısı yaptırılırdı. El ele tutuşmuş çocuklardan ya da çam ağaçlarından oluşan kâğıt dizileri yapmak da yaygındı. İnce uzun bir kâğıt bir kare oluşturacak şekilde katlanır üzerine bir kollarını açmış çocuk veya çam ağacı figürü çizilir, sonra bunlar birkaç noktadan birbirini tutacak şekilde kesilirdi. Kesilmiş kâğıtlar açılınca yan yana bir yığın çocuk veya çam ağacı ortaya çıkardı. Patates baskısı yapılacağı zaman okula patates getirilir, ortadan ikiye bölünür, içine kalemle bir desen çizilip oyulur, sonra bu çıkıntılı bölüm boyanarak resim kâğıtlarına basılırdı. İp baskısında ise uzunca bir ipin iki ucu tutulup gerilir, çeşitli renklerle parça parça boyanır, bir kâğıdın yarısına bir desen oluşturacak şekilde yerleştirilirdi. Kâğıdın kalan yarısı ipin üstüne kapatılır, sıkıca bastırılan kâğıdın içinden ip çekilirdi. İp çekilirken üzerindeki boyalar kâğıtta hoş

lekeler bırakır, böylece değişik renklerin kaynaştığı bir desen elde edilirdi.

Beden eğitimi dersinin adı oldum olası beden, öğretmenin adı bedenciydi. Eşofmanlar ortaokul ve liselerin ihtiyaç listelerinin önemli bir kalemini oluştururdu. En yaygın olanları, yanları iki sıra beyaz şeritli, önden fermuarlı lacivert eşofmanlardı. Bazı okullarda şort giyilirdi. Köklü okulların büyük çoğunluğunun spor salonları vardı. Beden eğitimi dersleri kışın buralarda, yazın okul bahçesinde yapılırdı. Bazı okulların bahçelerinde basketbol sahası ve tırmanma demirleri bulunurdu. Ama yaygın olarak kullanılan gereçler üzeri sert, yeşil bir kumaşla kaplı, takla minderleriydi. Bunların üstünde ters takla, düz takla atılır, köprü kurulur, mekik çekilirdi. Öylesine tozlu olurlardı ki, buldukları yerden alınıp yere atıldıkları zaman havaya bir toz bulutu yükselirdi.

70'lerde öğrenciler bugüne göre daha fazla resmi bayram kutlardı. Bayramlar duygu seline neden olmuyordu, ama törenden sonra okul tatil oluyordu. İlk bayram 29 Ekim Cumhuriyet Bayramıydı. 23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramından sonra, hemen 1 Mayıs Bahar Bayramı gelirdi. Bu biraz manidar bir bayramdı. İlkokul çocukları bunun sadece Türkiye'de bahar, birçok ülkede işçi bayramı olduğunu bilmezler, o gün pikniğe gidileceği için sevinirlerdi. 70'lerin ikinci yarısında, siyasallaşma ile birlikte birçok lisede bunun işçi bayramı olduğunun altı çizilmeye başlanmış, pikniklerin yerini boykotlar ve eylemler almıştı. 12 Eylül darbesiyle birlikte bahar kılığına girmiş işçi bayramı tamamen kaldırıldı. 19 Mayıs Gençlik ve Spor Bayramının yorgunluğu geçmeden 27 Mayıs Hürriyet ve Anayasa bayramı gelirdi. 12 Eylül yönetimi bu bayramın da gereksiz olduğuna karar vererek kaldırdı. 30 Ağustos Zafer Bayramı yaz tatiline denk geldiği için hafızalarda hiç yer etmemişti.

Bütün resmi bayramlardan önce ilkokullarda sınıflar süslenirdi. Sınıfa bol miktarda krepon kâğıdı, elışı kâğıtları, balonlar getirilir, renk renk kedi merdiveni, zincirler yapılır, sınıfın orasına burasına bunlar asılırdı. Kartondan kesilmiş harflerle camlara "23 Nisan kutlu olsun", "Türk Öğün Çalış Güven" yazılır, balonlar şişirilip Atatürk resmi süslenir, kâğıt fenerler asılırdı. 29 Ekim özellikle okulların bando

takımındaki öğrencileri ve izcileri ilgilendirirdi. Bando takımında trampet, zil, davul, flüt, melodika çalınır; takımın epeyce pahalı olan sırmalı, püsküllü kıyafetini alabilecek güçte olan öğrencilerin en yetenezsizleri, -yani büyük çoğunluğu- trampet çalardı. İzci büyük ümitlerle izci olurlardı. Dağlarda ateş yakıp kamp kuracakları, vahşi hayvanlarla savaşmayı, iz sürmeyi öğrenecekleri, kendi yemeklerini kendileri yapacakları vaatleriyle kandırılırlar; bunlardan pek azı gerçekten izci olabilir, izci kamplarına katılabilirdi. Büyük çoğunluğu trampet çalarak resmi bayramların geçit törenlerine katılmakla yetinirlerdi. Yeni başlayanlara yavru kurt denirdi. İzci marşları, yeminleri, mataraları, düdükları, fularları, çakıları, kasketleri, şapkaları vardı. Kız izci mini etek, erkek izci şort giyerler, 29 Ekimlerde yağmur altında geçit sırasının kendilerine gelmesini beklerlerken soğuktan donarlardı.

Kostümlü bir bayram olan 23 Nisan yaklaşırken çocukları bir sevinç, dar gelimli aileleri de bir düşünce alırdı. İlkokul öğretmenlerinde bir yaratıcılık kaygısı görülür, oturup model çizenlerine, ailelerle birlikte dükkân dükkân dolaşıp kumaş seçenlerine rastlanırdı. Rontlar, skeçler, masal canlandırmaları planlanır, resmi geçitte giyilecek gazi, Pamuk Prenses, Anadolu kızı, balerin, Uyuyan Güzel, kedi, tavşan kostümleri diktirilirdi. Folklorcuların da katıldıkları ve ikide bir durup halay çektikleri resmi geçit kafilesinin sonunda, kostüm diktiremedikleri için okul formalarıyla yürüyen ve imtiyazsız sınıfsız bu kaynaşmış kitleye kaynaşamayan yoksul çocuklar yer alır, tören sonunda onları bekleyen tayyörlü anneleri olmadığı için evlerine dağılırlardı.

10 Kasım bayram değil, anma töreniydi. 70'lerde anma törenine tüm vatandaşlar katılırlardı. Özal iktidarına kadar 10 Kasım'da içki satmak yasaktı, eğlence yerleri kapatılırdı. Sinemalar ve tiyatrolar açılmaz, müzikli lokantalarda müzik çalınmazdı. 10 Kasım'da içki satılmaması o kadar bilinen bir şeydi ki, içkili yemeklerde içki gecikirse, muzip bir davetlinin "bugün 10 Kasım mı, hani rakı?" demesi anlaşılır bir espriydi.

Yerli malı yurdun malıydı, her Türk onu kullanmalıydı. Cumhuriyetin ilk yıllarında tüm ülke tarafından kutlandığını, yıllar sonra dönemin gazetelerinden, fotoğraflarından öğrendiğimiz yerli malı haftası; 70'lere

gelindiğinde içeriğini ve ideolojik anlamını büyük ölçüde kaybetmiş ve "meyva yeme haftası"na dönüşmüştü. Önce hangi öğrencinin hangi meyvadan kaç kilo getireceği tespit edilirdi. Kivi ne yetiştiriyor, ne de ithal ediliyordu. 70'li yıllarda çocukların hiçbiri ananas tatmamışlardı. Hiç muz yememiş olanlar bile çıkabiliyor ve yerli malı haftası, yoksulluk nedeniyle hiç muz tatmamış olan çocukların bu efsanevi meyveyi tatmasını sağlıyordu. Teorik olarak öğrenilmesi gereken ülkemizde üretilen malları tercih etmemiz gerektiği, böylece ülke kalkınmasına katkıda bulunacağımız ise de, yerli malından anlaşılan tek şey, ders boyunca yenilen meyvalar olurdu.

Okullar sıkıcıydı, sevimsizdi, disiplin yuvalarıydı. Ama okuyanlar gençti. Bu yüzden öğretmenlerine küçük şakalar -bazen büyük şakalar- yaparak, âşık olarak, kopya çekerek, okuldan kaçıp sinemaya giderek o yılları geçirdiler ve hep hatırladılar. Hatırladıkları zaman hoşlandılar, çünkü gençliklerini hatırlıyorlardı.

Burası Türkiye Radyoları, haberleri veriyoruz

Televizyondan önce hayat radyoyla yaşanır, saatler radyoya göre ayarlanır, ülkede ve dünyada olup bitenler radyodan öğrenilirdi. Sigara paketi büyüklüğündeki el radyolarından, koca dolap boyundaki "möbleli" radyolara kadar, her ailenin çapına göre bir radyosu vardı. Dijital teknolojinin adı bile yoktu. Radyoyu açmak mutluluk verici bir eylemdi. Lambanın olduğu yerde keskin, lambadan uzaklaştıkça gölgelenen bir ışık radyonun ön panelini doldurur, büyüleyen kutu yavaş yavaş ısınır, derken ses gelirdi. "Yurttan Sesler korosunu dinleyeceksiniz..."

Radyo içinden taşan tüm seslerle hayatımızı zenginleştiriyor, bize dünya denen kocaman bir yuvarlağın üzerinde yaşadığımızı hatırlatıyordu. Şehirlerarası yolculukların az, şehir içindeki en uzak mesafelerin bile yürüyerek gidebileceğimiz kadar kısa olduğu dünyamızda radyo, yalnız sesiyle değil, üzerindeki şehir adlarıyla da bizi büyülerdi. Ankara, İstanbul, Varşova, Sofya, Viyana, Münih, Washington, Tel Aviv, Moskova, Kahire, Paris, Atina, Prag gibi; her biri taze bir hayalin kapısını aralayan bu şehir isimleri, ne yazık ki sadece radyonun üzerinde yazılı kalır; ne kadar uğraşsak da, parazitli bir yayının arasında bulabildiğimiz yegâne yabancı ses, Kahire radyosundan taşan Arapça şarkılar olurdu.

Bugün Türkiye'de yayın yapan iki binden fazla radyo varken, o yıllarda özel radyoyu hayal etmenin imkânı yoktu. Radyo yayınları devlet tekelindeydi. Ankara ve İstanbul radyolarından başka, bugün de yayınlarını benzer şekilde sürdüren "Terete efem" yayın yapardı. Dönemin elit yayıncılık yapan tek radyosu olduğu için, onu biraz okumuş yazmışlar ve büyük şehirlerde yaşayanlar dinlerlerdi. Halkın büyük çoğunluğu şarkı türkü çalan, yarışmalar yapan, eğlendiren Ankara veya İstanbul radyosunu tercih ederdi. TRT FM o zamanlarda

da klasik müzik yayını yapar, caza yer verirdi. Türkçe, İngilizce, Fransızca ve Almanca olmak üzere dört dilde haber yayını yapardı. TRT FM'de gevezelik yoktu. Operalar, konçertolar, caz konserleri yayınlanır, her eserin kime ait olduğu belirtilir, operaların konusu yumuşak ve tatlı sesler tarafından anlatılır, klasik müziğe, büyük müzisyenlere ilişkin ayrıntılı bilgi verilir. "Te-te-te- Teleskop" diye bir cümlenin jeneriğinde yer aldığı program gençlerin çok ilgisini çekerdi. TRT FM stereo yayına geçtiğinde meraklılar bunu pek önemsediler. Ama cihazlar pek gelişkin sayılmazlardı, stereo yayının farklılığı pek çok radyoda anlaşılamadı.

Polis radyosu ise TRT FM'in tam tersiydi. Seçkin yayıncılık bir yana, TRT'ye göre çok daha serbest yayın yapıyordu. Dönemin popüler şarkılarının yanı sıra, Orhan Gencebay'ın son şarkılarından, Şükran Ay'ın yanık sesine kadar, arabeske tümüyle yer verdiği için, özellikle şoförlerin en sevdiği radyoydu. Ama polis radyosunu ilginç kılan müzik yayınındaki geniş yelpaze değil, günde birkaç kez yayınlanan kayıp şahıs ve çalıntı oto ilanları bölümüydü.

Bu ilanlar kimi zaman güldürücü, kimi zaman ürpertici olurdu. Özellikle kayıp şahıs ilanları, dinleyicileri karanlık hikâyelere çekerdi. Genellikle diksiyonu pek düzgün olmayan bir spiker kayıp şahısları okurdu: "Ahmet Yıldız, 12 yaşında, üzerinde kahverengi bir ceket ve siyah pantolon bulunan Ahmet Yıldız, 19 Ekim 1974 tarihinde evinden ayrılmış, kendisinden bir daha haber alınamamıştır. Görenlerin veya bulunduğu yeri bilenlerin en yakın polis karakoluna haber vermeleri rica olunur. Nurhayat Gökdemir 44 yaşında...." böyle uzayıp giderdi liste. Derken kayıp şahıs ilanları biter, bir iki şarkı-türküden sonra çalıntı oto ilanlarına sıra gelirdi. O yıllarda çoğu ailenin çalınacak otosu olmadığı için, bu bölüm pek de etkilenmeden dinlenirdi. "34 AB 555 plakalı, mavi renkte, Murat 124 marka araç çalınmıştır. Yerini bilenlerin..." Bir süre sonra polis radyosu yayınlarına son verildi ve şoförler yine kırkbeşlik plaklarına dönmek, Bir teselli ver'i plaktan dinlemek zorunda kaldılar.

Bize dünyanın dört bir tarafını taşıyan radyo kibirli değildi, seviyesiz de değildi. Fazla denetimli, fazla kurallıydı. Hayatımız da öyleydi. Yayın sabah altıda başlar, yedi olduğunda önce gong vurur, ardından

anons spikeri tarihi söylerdi. "Bugün 14 Eylül Çarşamba. Demirbank iyi günler diler. Demirbank. Demirbank..." 70'li yıllarda bu coğrafyada yaşayan ve radyo dinleyen hemen herkesin hafızasına bu cümle kazındı. Bu iyi dilekten sonra sabah yedi haberleri başlardı. "Burası Türkiye radyoları. Haberleri veriyoruz. Önce özetler." 70'lerde "ajans haberleri" deyimini kalkmıştı. Ama o yılların yaşlıları haberlere hâlâ ajans diyorlardı. Birçok evde büyükbabalar saate bakarlar, "radyoyu açın, ajansı kaçırmayalım" derlerdi. Haberlerin bitmesi hemen eğlenceli bir programa geçileceği anlamına gelmezdi. Sıra hava ve yol durumuna gelirdi: Havanın hangi bölgelerimizde parçalı bulutlu veya açık ve güneşli olacağını öğrenmekle kalmaz, denizin de genellikle "mutedil dalgalı" olduğunu öğrenirdik. "Adana-Pozantı karayolunun 15. kilometresi yol çalışmaları nedeniyle trafiğe kapalı olup, geçiş tek şeritli olarak Adana-Osmaniye yolundan verilmektedir. İşaret ve işaretçilere uyulması..." Yollar, heyelan, kar yağışı, bakım ve asfalt çalışmaları yüzünden kapalı olur ve geçiş hep tek şeritli olarak verilir. Gece on bir haberlerinden sonra spiker "Seyir, Hidrografi ve Oşinografi Dairesi'nden bildirilmiştir" der; rüzgâr, deniz, dalga durumu konusunda vatandaşlar aydınlatılırdı.

Uzun yıllar boyunca sabahları on civarında "Arkası Yarın" ardından da "Okul Radyosu" yayınlandı. Öğle haberlerinden sonra, reklamlar başlardı. Bir saate yakın süren reklamlar başlı başına bir programdı. Dönemin reklam ajanslarının bu program içinde beşer-onar dakikalık bölümleri vardı. Üretim az, reklam verecek firma az, harcanacak para da azdı. Ama reklamlar neşeli, eğlenceli olurdu. Bu ajanslar sundukları reklam anonslarını dinlenebilir kılmak için, kendilerine ayrılan süre içinde, birkaç dakikalık programlar yaparlardı.

En çok banka reklamları yapılır, aralarda günün sevilen şarkılarının ilk kıtaları çalınırdı. Dramatize bölümler yine anonslar ile şarkılar arasına serpiştirilirdi. "Hayvanlar Âlemi" de böyle bir bölümdü. Bu programda iki çocuk ile Şefik amca rol alıyordu. Dramatik kurgu gereği, çocuklar bir yerde bir hayvanın resmine rastlamış, okulda öğretmenleri ödev vermiş ya da adını duymuş olurlar, Şefik amca da çocuklara zebra, suaygırı, antilop, gergedan, fok, pars, bukalemun, penguen gibi çeşitli hayvanlar hakkında bilgi verirdi. Bazen "İşte

sorusu, nedir doğrusu" gibi yarışmalar yapılır, dinleyicilere sorular sorulur, cevapları göndermeleri için posta kutusu adresleri verildi. Dönemin ünlü sanatçıları küçük programlar yaparlardı. Zeki Müren'in "gözünüz yolda, kulağınız bende olsun sevgili şoför kardeşlerim" anonsuyla başlayan mini programı yıllarca hafızalarda yerini korudu.

Bu cümleyi duymak için Arkası Yarın ya da Radyo Tiyatrosu dinlemek gerekiyordu. Hâlâ devam eden bu iki yapım 70'li yılların en çok ilgi gören radyo programlarıydı. Radyo Tiyatrosu haftada iki gece ve cumartesi sabahları yayınlanır, Arkası Yarın ise hafta içi her sabah yayına girerdi. Dönemin ünlü oyuncular bu dramatize yapımları seslendirir, ünlü tiyatrocular yönetirdi. Önce bir ses "Radyo Tiyatrosu" derdi. Ardından müzik eşliğinde aynı tatlı ses, temiz bir Türkçeyle başlardı: "Yıldızlara Bakmak. Yazan: Behçet Necatigil. Yöneten: Filanca.... Oynayan sanatçılar..." Arkası Yarın'da oyunculara "Bu bölümde rol alan sanatçılar" denirdi. Ardından efektör gelirdi: Korkmaz Çakar...

Çocuk Bahçesi ise Okul Saati'nden sonra yayına girerdi. Hafta içi her gün, sabahçılar için öğleden sonra, öğlenciler için sabahtan yayınlanır, on beş dakika sürerdi. Bir ya da iki hafta devam eden meraklı, eğlenceli, hafif polisiye-macera çocuk hikâyelerinden oluşurdu. Radyo hayatı düzenliyordu, yoksulluk ve yoksunluktan gelen toplumu değiştirmeye çalışıyordu. Eğlendirmekten çok eğitmeyi, öğretmeyi amaçlıyordu. Okul Saati okulların müfredat programlarını takip ederdi. Özellikle ortaokul öğrencilerine hitap eden Okul Saati'nde tarih, coğrafya, fen bilgisi gibi dersler kimi zaman dramatize edilerek, kimi zaman spiker tarafından anlatılarak sunulurdu. En eğlenceli bölümü yabancı dil dersleriydi. Almanca ve Fransızca dil dersleri de olmasına rağmen, o yıllardan hafızalarda kalan "Hello çıldırın hav ar yu tudey?" diyen ses oldu.

Radyo her zaman eğlenceli, keyifli değildi. Haberler bazen çok sıkıcı olur; hele Meclis Saati, Olayların İçinden, Silahlı Kuvvetler Saati gibi programlar çocukların hiç ilgisini çekmezdi. Ama edebiyattan hoşlananlar için haftada bir gün, gece on civarında yayınlanan Bir Roman Bir Hikâye ise doyulmaz bir programdı. Programın anonsundan sonra spikerin sesi duyulurdu: "Refik Halid Karay'ın

Yüzen Bahçe adlı romanını kaldığımız yerden okumaya devam ediyoruz." Okunan romansa kalınan yerden devam eder, kısa bir hikâye ise okunup bitirilirdi. Genellikle Türk yazarlarının eserleri tercih edilir, spiker çok düzgün okur, teklemesiz, kekelemesiz, diyaloglu bölümlerde konuşan çocuk ise, sesine çocuk sesi tonu, yaşlı ise yaşlı sesi tonu verirdi. Radyo o yıllarda edebiyattan çok yararlanır, dinleyiciler de bu programlardan edebiyat lezzeti alırlardı.

Ama radyo her şeyden önce müzik demektir. Her evde pikap yoktu, her an müzik dinlemek mümkün değildi, radyo günün büyük bölümünde müzik yayını yapardı. İki müziksiz programın arasında bir müzik programı olurdu. Solistler Geçidi, Türküler Geçidi gibi bazı müzik programlarının, çok standart bir formatı vardı. Yurttan Sesler Korosu radyonun kadrolu sanatçılarından oluşan bir topluluktu. Bu topluluklar programa başlamadan önce saz sanatçılarının adları sayılırdı. En son sayılan "Ve Atilla Mayda" ise tıpkı "efektör Korkmaz Çakar" gibi, binlerce kez dinlendiği için akıllarda "Ve Atilla Mayda" olarak kaldı.

Radyo eğitim kadar denetimdi. Denetimden geçmeyen bir şarkı radyoda çalınmazdı. Dönemin popüler şarkıcılarından çoğunun şarkıları denetimde beklerdi. Orhan Gencebay, Ferdi Tayfur gibi arabeskçilerin şarkıları 70'li yıllarda radyodan hiç yayınlanmadı. O yıllarda halk arasında Türk hafif müziği denilen, pop şarkılarına radyoda Türkçe sözlü hafif müzik denirdi. Genellikle "hafif" bulunur, hor görülür, ama çocuklar ve gençler en çok Türkçe sözlü hafif müziği severlerdi. Radyoda vakit doldurmak için en çok bu müzik kullanılırdı. Akşam haberlerine beş dakika kalmışsa, "Türkçe sözlü hafif müzik" anonsu duyulurdu. Genellikle, büyük çoğunluğuna Fecri Ebcioğlu tarafından Türkçe söz yazılmış, yabancı bir şarkı çalınır, ikinci, taş çatlasın üçüncü şarkının ortasında müzik kesilir, haberlerin başlayacağını belli eden "dit dit dııt" sesinden sonra anons duyulurdu: "Burası Türkiye radyoları. Haberleri veriyoruz. Önce özetler..." Sözleri Türkçe olmayan hafif müziğin adı ise hafif müzik ya da dış kaynaklı müzik idi. Çoğunlukla sözsüz parçalar, yine boşluk doldurmak amacıyla çalınır, zaman gelince müzik başına sonuna bakılmadan kesilir ve program başlardı.

Televizyonunuzu Kapatmayı Unutmayınız

Radyo alçakgönüllüydü, vakurdu, inatçıydı ama yeni değildi. Televizyon ise hayatımıza ağır bir vaka olarak girdi. Şımarıktı, kaprisliydi ve çok çekiciydi. Televizyonla birlikte özellikle küçük şehirlerde hayatın ağır ritmi değişti, alışkanlıklar terk edildi. Yazın evlerin bahçeleri boş kaldı. Çay bahçelerinde oturup dondurma yiyenler azaldı. Kış gecelerine tat veren akşam oturmalarından vazgeçildi, komşular bir araya geldiklerinde ortaya çıkan iskambil kâğıtları çekmecelerde unutuldu, sinemalar boş kaldı, kızlar nakışlarını gündüz işler, babalar gazetelerini "dairede" okur oldular. Ağır, ama kendine göre lezzeti olan bir yaşama biçimini, siyah-beyaz bir ekranda değişen görüntüler belirler oldu.

Bize tanıma ve alışma zamanı vermişti. Önceleri haftada birkaç gün ve birkaç saat yayın yapıyordu. Çok az eve girmişti, günlük hayat bu birkaç saatlik yayından pek etkilenmiyordu. Çocukların dışında, televizyona maddi durumu elverişli, yenilikten hoşlanan babalarla, yeni evli "modern" çiftler ilgi gösteriyorlardı. Orta halli ailelerin çoğu, bu merakın da geçeceğine inanıyor, birkaç saatlik keyif için hatırı sayılır derecede pahalı olan bu yatırımı yapmaya pek yanaşmıyordu. Oysa televizyon çocuklar için müthiş bir şeydi. Biraz televizyon seyredebilmek için aile terbiyelerinden ödün vermekten çekinmediler. Bir eve çağrılmadan gitmenin ayıp olduğunun sıkıca öğretildiği yıllarda, çocuklar çağrılmadıkları halde televizyonlu evlere gitmeye, başına oturup her şeyi unutmaya başladılar. Haftada birkaç gün yayın yapılan dönemde bir bağımlı kitlesi oluşmamış, ama adaylar belli olmuştu. Yayından bir saat önce açtıkları televizyonun karşısına kurulup, netlik ayarı yapmaya yarayan ve birtakım geometrik şekillerden oluşan bar görüntüsüne gözlerini dikenler, bir yandan da uzun bir dıııt sesinden ibaret olan sinyali dinleyenler tipik televizyon bağımlısı adaylarıydı. Televizyon düzenli yayına geçince hemen "müptela" oldular.

Televizyonun her gün akşam yediden gece yarısına kadar yayın yapmaya başlaması sosyal hayatın sonunu getirdi. Yaşama biçimi hızla ve epeyce derin bir şekilde değişti. En büyük ve tek eğlence televizyon oldu. Öyle bir eğlenceydi ki, sinemalar seyircisizlikten kapandı, tiyatrolar iflas etti. Televizyonu gereksiz, hatta zararlı bulan babaların inadı, çocuklarının ısrarı karşısında kırıldı, televizyon hızla evlere girmeye başladı. Ailelerin kendi içlerindeki hayatları değiştiği gibi, çevreleriyle ilişkileri de değişti. Ekran bir mıknatıs gibi herkesi kendine çekiyordu. Hali vakti yerinde olup, komşularından, ahabplarından önce televizyon almış olan aileler; bu yeniliğin öncüsü olma gururunu yaşadılarsa da, evlerinde ayaklarını uzatıp, rahatça televizyon seyredemediler. Çünkü televizyonla birlikte gece gezmelerinin, akşam oturmalarının niteliği hızla değişti.

Televizyondan önce aileler arasında nazik ziyaretler yapılırdı. Kadın-erkek bir arada oturulur, hal hatır sorulur, sohbet edilir, çaylar içilip meyvalar yenir, hatta iskambil oynanır; herkes ortak bir âlemin parçası olurken; bu ziyaretler, televizyon seyretme seanslarına dönüştü. Bu toplumun geleneksel terbiyesine göre misafiri kabul etmemek, ikramda kusur etmek, surat asmak, misafirin varlığından duyulan rahatsızlığı belli etmek; toplumsal hayattan tümüyle soyutlanmayı gerektirecek kadar büyük ayıplardan sayıldığı için, yenilikte öncü aileler her gece evlerine dolan misafirleri ağırlamaktan yorgun düştükleri gibi, gönüllerine göre televizyon da seyredemediler.

Televizyonu olmayan ailelerin içinde kavga eksik olmuyordu. Çocuklar televizyon alınsın diye tutturdular, anneler onları gizlice ve ustaca desteklediler. Bir gün üzerine bir ev kondururum da, başımızı sokacak bir evimiz olur diye düşünerek, arsa alıp borca girmiş babalar "hayır!" dedikçe çocuklar surat astılar, anneler sırtlarını dönüp yattılar, evlerde kavga havası esmeye başladı. Çoğu baba bu ısrar karşısında yenik düştü, elinde kalem kâğıt hesaba kitaba oturdu; taksitli satışlar imdada yetişti de, bir televizyon alınabildi.

Görgünün önemsendiği, "aile terbiyesi almış" sıfatının çok sık kullanıldığı yıllarda, iyi aile olmanın koşulu varlıklı olmak değil, görgülü olmaktı. Aileler mal varlıklarını sergilemeyi görgüsüzlük olarak kabul ederler, davranışlarıyla, nezaketleriyle asaletlerini ortaya koymaya

çalışırldı. Maddi durumları birbirinden farklı olsa da, benzer terbiye yapısına sahip aileler daha sık görür, yakın olurlardı. Hemen her mahallede görgüsü kıt, terbiyeden uzak birkaç aile bulunurdu. Bu tip aileler sosyal hayattan tamamen soyutlanmasalar da, onlarla fazla samimi olunmaz, dostluklar ilerletilmezdi. Zengin ama görgüsüz bir aile parasının gücüyle eş dost sahibi olamaz, yoksul ama görgülü bir aile çevreden saygı, itibar görürdü. "Fakir ama gururlu" yıllardı; ahlak, görgü, nezaket, haddi bilme gibi değerler maddi varlıktan daha büyük bir zenginliği ifade ederdi. Böyle "fakir ama gururlu" aileler meraktan çatlasalar da, televizyon almış olan ahabplarına çağrılmadan gitmezlerken, "hem fakir, hem gurursuz" aileler televizyonlu komşularını hayatlarından bezdirdiler.

Yemek saatlerinde misafirliğe gitmek çok ayıp olduğu halde, onlar yemek saati filan dinlemezlerdi. Televizyon taksitlerinin yanı sıra, her akşam eve doluşan misafirleri ağırlamaktan cüzdanlarının dibi delinmiş aileler, mütevazı bir akşam yemeği yemeye hazırlanırlarken, misafir aile çat kapı gelir, "buyrun Allah ne verdiyse yiyelim," cümlesinin tamamlanmasını bile beklemeyip sofraya yanaşırlar, bir gözleri televizyonda, afiyetle yemeklerini yerler ve kendi evlerindeymiş gibi rahat, televizyon seyrederdiler. Ev sahibinin koltuğuna misafir baba, ev sahibesinin yerine misafir anne oturur, çocuklar odanın diğer rahat köşelerini kaparlardı. Ev evlikten çıkardı. Misafir çocuklar çekirdeklerin kabuklarını sağa sola saçarlardı, misafir baba külünü ortalığa silker, misafir anne ayaklarını altına alıp bir yandan televizyon seyrederken bir yandan sürekli konuşur, bir başka misafir çayını demli bulur açtırır, beriki açık bulur, dem ilave ettirir, kimisi yanında bir dilim limon ister ve ev sahipleri cinnet geçirecek raddeye gelirlerdi. O yılların televizyon sahibi aileleri evde yok numarası bile yapmak zorunda kaldılar. Pek kolay bir numara değildi, çoğu zaman başarısızlıkla sonuçlanıyordu. Ama yine de misafirden bunaldığı halde yüzüstü misafirlerine "bir manimiz var gelmeyin!" diyemeyen yumuşak aileler tarafından başvuruluyordu.

Televizyon sosyal hayatı altüst ettiği kadar, aile hayatını da sarstı. Düzenli yayına başlamasıyla birlikte, bir anda birçok evin hayatında düzen bozuldu. Aslında aptal kutusu olduğu kimileri tarafından çok

geçmeden anlaşılıyordu ama, bu bilgi bazı aile bireylerinin televizyona esir olmasını engelleyemedi. Ekran karşısına mihlandığı için yemeği yakan kadınlarla kocaları arasında büyük kavgalar çıktı. Bazı kocalar eş ve çocuklarıyla ilgilenmeyi unuttular. Çocukların okul durumlarında da ciddi başarısızlıklar görülür oldu. Ödevlerini yapmadıkları ve çalışım dedikleri derslerine aslında çalışmadıkları, yıl sonunda karneler alınınca belli oldu. Karne günü geldiğinde, çocuk eğitiminde sıkı bir dayağın yararlı olduğuna kesinlikle inanmış babalar, çocuklarıyla "yalnız konuşmak" istediler, birçok evde kıyamet koptu, ama zayıf dolu karneyi eve getirince dayak yiyen çocuklar, yine de yaz tatillerini televizyonun başında geçirmeyi tercih ettiler. Dayak çocukları televizyondan caydıramadı.

Radyoyu anlamakta güçlük çekmiş olmakla beraber, yine de kabullenmiş olan yaşlıların televizyonla karşılaşmaları çok daha dramatik oldu. Genellikle ileri yaşlarında şehir hayatıyla tanışmış olan ve evden pek çıkmayan bu yaşlılar televizyonu kabullenmekte güçlük çektiler. Şeytan icadı olarak gördüğü televizyonu seyretmeyi reddedenler, "git buradan, giit!" diyerek televizyona bastonuyla vurmaya kalkışanlar, "nasıl oluyor da bunca adam bu küçücük kutunun içine sığıyor?" diye bıktırıncaya kadar soranlar, anlatıldığı halde anlamayıp yine soranlar, hatta televizyona çıkan kişilerle konuşmaya kalkanlar, o yılların eğlenceli hikâyeleriydi. Ama seyrettiğini anlamayıp durmaksızın ev halkına sorular soran halalar, teyzeler, yengeler çok can sıkıcıydı. "Kime dedi? Niye dedi? O ne dedi? Niye öyle dedi? Kim dedi? Ne yaptı? Niye yaptı?" sorularının ardı arkası kesilmez, ev halkından böyle biriyle televizyon seyretmek azap haline gelirdi. Bir de televizyon seyredirken anında yorum yapanlar vardı. Dayanılmazdılar. Katili daha ilk sahnede şıp diye bilirler, ama dizi boyunca on kere fikir değiştirirler, her fikir değiştirdiklerinde değerli görüşlerini ev halkına yüksek sesle sunarlardı: "Katil uşak demiştim ama değil, kadının kocası." Bir de ekranda ne görünüyorsa onu adeta hissedenler vardı. Ya yerli yersiz gülerler, ya korkup çığlık atarlar, ya büyük hayret nidalarıyla olayı yaşarlar, hiçbir şey yapamazlarsa tuhaf sesler çıkarırlardı. Onlar hiç susmazlardı. Bir kısmı ise bir sonraki sahneyi tahmin eder ve yüksek sesle anlatırlardı. "Babası kıza bağırarak, oğlan kızı öpecek, eve gidiyor, orada katili yakalayacak..."

Böyle bir halayla televizyonda film seyretmektense, gidip yatmak daha iyi olurdu.

Durgun bir su gibi ağır akan hayata inanılmaz bir hareket ve heyecan getirerek süsleyen televizyon elbette başköşeye yerleştirilecekti. Televizyon giren her evde oturma düzeni değiştirildi, divanlar, koltuklar, sehpa televizyona göre yeniden yerleştirildi. O yıllar her odaya bir televizyonun düştüğü yıllar değildi, bir taneydi, tekti ve düzen ona göre alınıyordu. Evlere aksesuarlarıyla birlikte girmişti. Televizyon sehpa bunlardan biriydi. Yıllar boyunca evlerin birçoğunda televizyonlar, tekerlekli, standart bir sehpanın üzerine kondu. Gösterişsiz, sıradan bir sehpaydı bu. Sekizgen görünümündeydi, soluk renkli formikayla kaplanmış, açık raflardan oluşuyordu. En üst rafına televizyon konur, simetrik olarak dağıtılmış diğer raflarına dantel örtü serilir, üzerlerine resim çerçevesi, biblo, bebek, vazo gibi şeyler yerleştirilir, her gün bu rafların ve üzerindeki tozu alınır. Sehpanın yüksekliği iyi ayarlanmıştı. Televizyon oturanların tam görüş mesafesine denk geliyordu.

Bu sehpanın televizyonun altındaki ilk rafının diğerlerinden dikkat çekici şekilde kısa olmasının bir anlamı vardı: Bu, televizyonun diğer tamamlayıcı aksesuarı olan regülatörü koymak için tasarlanmıştı. Elektrikte sık sık voltaj değişimleri yaşanır. Voltajın aniden düşmesi ya da çıkması, televizyonun onarılamayacak kadar bozulmasına neden oluyordu, bu nazik aleti korumak için regülatör almak şarttı. Regülatör televizyonun önemli bir parçasıydı.

Birçok evde bu televizyon sehpasından vardı, kalan evlerin birçoğuna da televizyon dolabı girdi. Televizyonun hayata girmesiyle birlikte, onu da içine alacak şekilde vitrin dolapları yaptırmak yaygınlaştı. Küçük şehirlerin orta halli aileleri masife göre çok daha ucuz olduğu için, formika kaplı, vitrinli, büyük dolapları tercih ettiler. Bunların yanında bir de standart televizyon dolapları vardı. Hazır satılan bu dolaplar da formika kaplıydı. Altında çift kapaklı, tek raflı büyük bir dolap olur, üstünde de televizyonun konacağı bölme bulunurdu. Televizyon kutuyu andıran bu bölmeye yerleştirilir, seyredilmediği zamanlarda bu bölmenin sürgülü kapağı çekilip kapatılırdı.

Eşyaların uzun süre kullanıldığı, kıymetli olduğu zamanlardı, evin en değerli eşyası üzerine büyük, dantel bir örtü örtülerek korunduğu yetmezmiş gibi, bir de dolabın kapağı iyice kapatılır, böylece tehlikeden, tozdan korunmuş olurdu. Ama bütün bu televizyon dolaplarının içinde bir tanesi vardı ki, en eğlenceli olanı oydu. Bu dolabın sürgülü kapağının yerinde genellikle mavi renkli bir cam bulunur, televizyon bu mavi camın ardından seyredilirdi. Mavi cam görüntüyü biraz bulanıklaştırırsa da, renkli televizyon düşleri kurmaya bile çekinenler bu mavi camın verdiği renk duygusundan hoşlanırlardı. Bazı evlerde bu camların birkaç renkli olanlarına rastlanırdı. Önüne böyle bir cam konmuş olan televizyon seyredilirken konuşan iki kişiden birinin yüzü uçuk pembe, diğèrininki mavi olur; turuncu olması gereken güneş yemyeşil parlardı.

Büyük evleri, büyük vitrinleri, büyük koltukları, büyük olayları, büyük liderleri seven Türk halkı; televizyonun da en büyüğünü sevdi. Evlerin tümüne o yıllarda en büyük boy olan 61 ekran televizyon girmişti. Televizyonun boyutu konusunda herkes hemfikirken, markalara gelindiğinde görüşler değişiyordu. Alman patentli bir televizyon markası olan ITT Schaublorenz'in televizyonda yayınlanan reklamı o yıllarda büyük ilgi çekmişti. Reklam filminde bir aile babası kolları ahşap, rahat bir koltukta oturuyor, "Benim televizyonum," diyor, sonra orta parmağının orta boğumunu koltuğun koluna üç kere tık tık tık diye vuruyor ve ekliyordu: "iyidir!" Sonra dış ses konuşuyordu: "Ay ti ti şaplorenz"

Yine bir Alman markası olan Blaupunkt da Schaublorenz kadar olmasa da ilgi görmüş, piyasaya reklam kampanyası yaparak girmişti. Reklam filminde Blaupunkt'un Almanca'da "Mavi nokta" demek olduğu anlatılıyordu. Ama ne yazık ki televizyonlarımız siyah-beyazdı ve biz o noktanın mavi olduğunu göremiyorduk. Grundig, Philips ve Saba markalarına da birçok evde rastlanıyordu. Japonlar teknolojinin tahtına henüz çıkmamışlardı. Günümüzde araba markaları üzerine konuşulması gibi, o yıllarda da evlerde televizyon markaları konuşulurdu. Schaublorenz mi iyidir, Grundig mi üstündür gibi, markalar üzerine anlamsız tartışmalar yapılır, her aile babası kendi aldığı televizyonun markasını, futbol takımını savunur gibi savunurdu.

İyiydi, hoştu televizyon, dünyamızı dolduruyor, bizi alıp âlemden âleme sürüklüyordu. Ah bir de renkli olsaydı! Siyah-beyaz sinemadan renkli sinemaya geçişe tanık olan bizler, renkli televizyonun nasıl büyüleyici olabileceğini tahmin etmekte hiç zorluk çekmiyorduk. Ama renkli bir ekrana kavuşmak için epeyce beklememiz gerekti. 80'lerin ilk yarısında, önce kısmen, sonra tamamen renkli bir televizyonla tanıştık. Renkli televizyona geçiş uzun yıllar almadı. Çabucak geçildi. Bu yenilik elbette misafirliklere yansdı, renkli televizyon almakta acele eden aileler bir süre misafir sayısında artış yaşadılarsa da, televizyonun hayatımıza yeni girdiği yıllardaki kadar şiddetli değildi.

Ama renkli televizyon ağır komplekslere neden oldu. Tutumluluk çağının kapanıp, tüketim yıllarının başladığını işaret ediyordu. O zamana kadar yoksulluğundan utanmayan ve yoksul görünmemek için onuruyla bağdaşmayacak davranışlara eğilim göstermeyen toplumda, yoksulluğundan utanma ve gizleme eğilimleri başladı. Ekranların renklendiği ilk yıllarda bazı çocuklar, evlerindeki televizyonun hâlâ siyah-beyaz olduğunu söyleyemediler.

Televizyon bizi eğlendiriyor, üzüyor, heyecanlandırıyor, haber ediyordu. Ama yine de bazen karşısında çok sıkılıyorduk. Çünkü tek bir kanal vardı ve TRT ne yayınlıyorsa onu seyretmek zorundaydık. Kendi sınırları içerisinde kendi hır gürü, kendi çalkantılarıyla yaşayan bir ülkenin ağırdan da olsa dünyayla tanıştığı o yıllarda, başka ülkelerde birçok kanal olduğunu duyuyorduk. Beş kanal büyük rakamdı, ama Amerika'da seksen kanal olmasını aklımız almıyordu. "Nasıl yani?" 80'lerin ortalarında TRT 2 ile tanışınca anladık ki, oluyormuş. Bir düğmeye basınca TRT1 bir düğmeye basınca TRT2 çıkıyormuş. Ama yine de hepsi buydu. Özel televizyonlarla tanışmak için 1990 yılına kadar sabretmemiz gerekti. Star1 ile başlayan özel televizyon maceramızın aktörleri baş döndüren bir hızla arttı ve hayatımıza çıkmamak üzere girdiler.

70'li yıllarda seyrettiğimiz birçok televizyon kahramanını unutmak istesek de unutamadık. Sinemadan çok farklıydılar. Her hafta düzenli olarak evimize giriyorlar ve yeni maceralarını taşıyorlardı. Prime time, reyting, izlenme payı filan gibi özel televizyonlarla birlikte tanıştığımız kavramlar yokken, TRT fena yayın da yapmıyordu doğrusu. Dizilerin

yanı sıra, klasik edebiyat uyarlamaları, sinema tarihinin önemli filmleri televizyon yayıncılığında önemli bir yer tutuyordu. Ama yine de hafif ve eğlenceli olan dizi filmler seyirciyi daha çok kendine çekiyordu. Klasik edebiyat uyarlamalarında ve nitelikli dizi filmlerde İngiliz egemenliği, aksiyon-macera ve komedi dizilerinde Amerikan egemenliği hemen kendini gösteriyordu. Bazı diziler ağılatan, bazıları güldüren cinstendi. Güldüren dizilere sit-com dendiğini bilmiyor, sadece gülüp geçiyorduk.

Küçük Ev ağılatan dizilerdendi. Çok ilgi görmüştü. Özellikle çocuklar ve kadınlar yoksul bir ailenin başlarından geçen olaylardan oluşan Küçük Ev'e bayılırlardı. Ailenin üyeleri birbirlerine çok bağlıydılar. Laura'nın ailesi için yaptığı fedakârlıklar her bölümde seyircilerin gözlerini ağlamaktan kan çanağına çevirirdi. Laura ve ailesi Amerika'da küçük bir kasabada yaşıyorlardı. Dizinin kötü kızı Nelly'ydi. Her bölümde, iyi kalpli, zeki ve güzel olan Laura'yı küçük düşürmeye uğraşırdı. Nelly'nin ailesi atların çektiği bir araba ile dolaşırken, Laura ve ailesi her durumda yürürlerdi. Dizide bir ara Laura'nın ablası kör oldu, haftalarca kör kaldı da, bu iyi ailenin başına gelen felakete ağlamaktan, neredeyse seyircilerin gözleri kör olacaktı.

Küçük Ev her bölümde ağılatırken, Tatlı Cadı güldürürdü. Cumartesi günleri haberlerden önce yayınlanırdı. Çizgi film olarak hazırlanmış, renkli halini hiçbir zaman göremediğimiz eğlenceli bir jeneriği ve jenerik müziği vardı. Tatlı ve zeki bir cadının "ölümlü" kocasıyla yaşadıkları maceraları konu ediniyordu. Tatlı Cadı minik burnunu sevimlice iki yana oynatarak istediğini yapabiliyordu. "Ölümlü" olan kocası Darren, karısına büyücülük yeteneklerini kullanmasını yasaklamıştı. Tatlı Cadı da bir ölümlü gibi yaşamak istiyor ama, kocası güç durumda kalınca büyücülük yeteneklerini kullanmak zorunda kalıyordu. Türk seyircisinin ilk tanıştığı polisiye dizilerden biri Komiser Colombo oldu. Amerikan yapımıydı. Yoksullar arasında işlenen gerçekçi cinayetleri değil; zenginlerin dünyasında yaşayan zeki katilleri konu edinirdi. Komiser Colombo'yu diğer polisiye dizilerden ayıran bir özellik vardı. Katilin kim olduğu sorusu üzerine değil, Colombo'nun katili nasıl bulacağı sorusu üzerine kurulmuştu. Her bölümde önce işlenen cinayeti görür, katili tanırdık. Kamera bütün ayrıntıların ve ipuçlarının üzerinde durur ve seyirciyi her birini adamakıllı gösterirdi.

Cinayet işlendikten ve katil ortadan kaybolduktan sonra olay mahallinde korkunç gürültüler çıkaran, eski püskü bir araba durur, içinden buruşuk, beyaz pardösüsü, elinde purosu ve not defteriyle Komiser Colombo inerdi. Sakardı, bir gözünü kısarak konuşurdu, bazen densizdi, unutkandı, ya da öyle görünürdü.

Colombo'nun her bölümde sıkı sıkı işlenen iki özelliği vardı. Birincisi, katili bıktırarak kadar çok soru sorardı. Katil aptal ve sarsak, hatta gülünç bulduğu bu ufak tefek komiserin ilk sorularına sevimlilikle ve nezaketle cevap verir, espri bile yapardı. Ama Colombo'nun soruları bitmezdi. Tam gidecekken dönüp bir soru sorar, kapıdan çıkar, katil derin bir nefes almışken tekrar içeri girer, bir soru daha sorar, katilin sinirleri giderek zayıflamaya başlardı. Seyirci Colombo'nun zenginliklere hayran, yalaka bir ifadeyle sorduğu bu soruların aslında tuzak olduğunu bilir, katilin haline için için gülerdi. İkinci özelliği ise sürekli karısından ve kayınbiraderinden söz etmesiydi. Ya kayınbiraderi yeni bir araba almış, ya da karısı sanat galerisinde bir resim görmüş olurdu. Ama karısı da, kayınbiraderi de sadece Colombo'nun ağzından duyulan kahramanlardı, dizide rolleri yoktu. Komiser Colombo son on dakikaya kadar hep yanlış kişiyi katil zanneder, ama film boyunca hep "bir soru kafasını kurcalar"dı. Katilin kim olduğunu görmüş olan seyirci bir an önce doğru adrese gitmesi için sabırsızlanırken, Colombo kafasını kurcalayan ve genellikle olayla ilgisiz gibi görünen bu soru sayesinde katili bulurdu.

Çoğunlukla esmer, balıketinde, geniş kalçalı Türk kadını tipine alışık olan Türk erkekleri, 2000 yılında çekilen sinema filmi de gösterime giren Charlie'nin Melekleri ile ince güzelliği keşfettiler. Dizinin başrolünde üç kadın oynuyordu. Biri esmer, biri kumral, biri sarışın. Biri zekiydi, biri iyi judo yapıyordu, öbürü de iyi nişancıydı. Özellikle dizinin sarışını olan Farah Fawcett Türklerin güzellik anlayışını allak bullak etti. Kat kat kesilmiş dalgalı sarı saçları vardı. Çok güzel gülüyordu. Erkekler kadar kadınlar da bu ince ve zarif sarışına hayran olmuşlardı. Dönemin gazete ve dergilerinde sık sık ona ilişkin haberler yayınlanıyordu. Kuaförlerden saçları tıpkı Farah Fawcett gibi kesilmiş kadınlar çıkıyor, birçok kadın ona benzemek istiyordu. Üç melek de zayıftı, uzun bacaklıydılar ve dar pantolonlar

giyiyorlardı. Bir dirhem etin bin ayıp örtmediği zaten anlaşılıyordu ama, bu üç kadın bu gerçeği ispat ediyorlardı. Dizinin diğer iki oyuncusu Kate Jackson ve Jackline Smith magazin basının bir süre ilgilendiği dizi film oyuncuları olsaydı da, hiçbiri Farah Fawcett'in yakaladığı popülariteyi yakalayamamıştı. Ancak bir dönemin muhteşem kadını Farah, hayranlarının beklediği başarıyı sürdüremedi ve kendi ülkesinde gözden düşüncü, bir kısım hayranı onun "aslında yeteneksiz" olduğuna karar verdi. Charlie'nin Melekleri'nin de bir şablonu vardı. Üç kız eğlenceli bir plan yaparlarken mutlaka Charlie arar ve onları tehlikeli bir işe koşardı. Charlie sadece telekonferansla konuşurken sırtından gördüğümüz patrondu. Başka bir mekânda bulunan kızlar planlarının suya düşmesine pek de üzülmezler, Charlie'nin verdiği bilgileri dinlerlerken, patronun yardımcısı ve kızlara talimat veren esprili karakter Bosley slayt makinesiyle kızların peşine düşeceği adamların fotoğraflarını gösterir ve takip edecekleri olay hakkında ayrıca bilgi verirdi. Kızlar zehir gibiydiler, leblebiyi anlardı.

Bazıları Sıcak Sever filmindeki rolüyle tanışıklığımızı pekiştirdiğimiz Tony Curtis'i ve 007 James Bond filmleriyle iyice tanıdığımız Roger Moore'u Kaygısızlar dizisinde seyretmiştik. Jenerikte siyah gözlüklü bir adam, üç tarafı denizlerle çevrili olduğu halde pek görmediğimiz bir spor, su kayağı yapıyor, bir başka adam da şahane bir deniz motorunu kullanıyordu. Bu dizide iki kaygısızın çevresi güzel ve yarı çıplak kadınlarla doluydu. Olaylar lüks otellerde, plajlarda, kumarhanelerde, tatlı hayatın yaşandığı mekânlarda geçiyordu.

Tatlı Sert diğer polisyelerin aksine, İngiliz yapımı bir diziydi. Şu sıralarda bir özel televizyon kanalında tekrar yayınlanan Tatlı Sert'in iki kahramanı vardı: Mister Steet ve Miss Peell. Polisiye olduğu kadar, hafif bilimkurgu özellikler taşıyan Tatlı Sert'te ikili sağdan direksiyonlu, antika arabalar kullanılır, Emma Peell çok iyi dövüşürdü. Dizide bazı kötü niyetli bilim adamları dünyayı yok edecek bombalar yaparlar, milyonlarca insanı öldürecek virüsler üretirler, beyinlerdeki bilgileri okuyup aktaran ve kötü niyetle kullanılmasını sağlayan aletler icat ederlerdi. Hipnoz, fizik, uzay bilimi pek de kurcalanmadan kullanılır, zarif Emma dar tulumlar giyer, centilmen Steet ise melon şapka takıp baston taşırdı.

Sokaklarda kimselerin kalmamasından anlaşıldığı kadarıyla, Türkiye'de son bölümüyle tüm zamanların en yüksek reyting rekorunu kırmış olan dizi Kaçak'tı. Karısını öldürmekle suçlanan bir doktor olan Richard Kimble ile peşindeki kötü polis yıllarca ekran başındaki seyirciyi soluksuz bıraktılar. Kaçak adı üstünde umutsuzca kaçıyor, tam yakalanacakken bir yolunu buluyor, yine kaçıyordu. Dünyanın birçok ülkesinde aynı ilgiyle izlenmiş, hatta dizinin birkaç ayrı sonu olduğu, değişik ülkelerin değişik sonlar izlediği söylenmişti. 90'larda başrolünü Harrison Ford'un oynadığı bir sinema filmi olarak da çekildi.

Televizyonda bilimkurgu ile esaslı bir örnek sayesinde tanıştık: Uzay Yolu. Uzay boşluğunda ağır ağır süzülen uzay gemisinin adı Atılgan, kaptanının adı Kirk'tü. Kaptan Kirk, şimdiki dijital teknolojinin gülebileceği kadar ilkel, bir yığın şalteri, düğmesi, çevrilen kolu olan, büyük ekranlı bir kumanda masasında oturur, ikide bir köprüye çağrılırdı. Kaptan Kirk bu büyük ekrandan uzayı izler, Atılgan'ın hareketlerini takip eder, tehlike anında ekranda bazı noktalar yanıp sönmeye başlardı. Hep tanımlanamayan bir gök cismi yaklaşır, Atılgan'a çarpması tehlikesi yaşanır, uzayda kaybolunur, bilinmeyen bir gezegen keşfedilir, hatta bu gezegene inilir ya da gemide oksijen azalırdı. Dizinin Kaptan Kirk'ten daha fazla hatırlanan karakteri ise Mister Spock'tı. Volkanlıydı. Kaşlarının dış uçlarının havaya kalkık ve kocaman kulaklarının kedi kulağını andırır gibi sivri olması sayesinde onun diğer insanlardan farklı, yani Volkanlı olduğunu anlıyorduk. Kulakları o kadar dikkat çekiciydi ki, o yıllarda kocaman kulakları olan çocuklara arkadaşları Mister Spock derlerdi. Uzay Yolu'nun bütün karakterleri vücutlarına yapışan, parlak elbiseler giyerler, kapılar yaklaşınca kendiliğinden açılırdı. Bu kapılar nedense tek bir çizgi halinde birleşmezdi de, dişleri birbirine geçerdi. Dizinin en unutulmaz ve bugün bilim adamlarını yakından ilgilendiren unsuru ise "ışınlanma" hadisesiydi. Bir yere gitmek gerektiği zaman, gidecek olan ışınlanma bölgesine girer, üzerine bir ışık verilir ve böylece yok olurdu. Hemen ardından gitmek istediği yerde kendini ışınlanmış olarak bulurdu. Uzay Yolu'ndan sonra onun bir tür devamı olan Uzay 1999 yayınlandı ama, Uzay Yolu kadar ilgi toplamadı. Uzay Yolu özel televizyonlarda kısa süren, başarısız macera yaşayan dizilerden biri oldu. Birkaç yıl önce bir özel televizyon kanalı büyük ümitlerle yayına soktuğu diziyi tutmayınca kaldırmak zorunda kaldı.

Büyük aileleri, aile bireyleri arasındaki sürtüşmeleri, çıkar çatışmalarını, yasak aşkları konu alan dizilerin ilk örneği Zengin ve Yoksul'du. Çok tutmuştu. Biri zengin diğeri yoksul iki kardeş arasında gelişen dizinin en akılda kalan karakteri, yoksul kardeşin peşindeki Falconetti'ydi. Falconetti'nin kör olan bir gözü siyah bir bantla kapalıydı.

Zengin ve Yoksul çok tuttu, çok seyredildi, ama karakterlerinin hiçbiri Dallas'ın karakterleri kadar iyi hatırlanmadı. 70'lerin sonlarına doğru yayınlanmaya başlayan Dallas, yayınlandığı sırada hayatın durmasına neden oluyordu. Sokaklarda kimseler kalmıyor, ertesi gün okullarda, işyerlerinde seyredenler seyredemeyenlere Dallas'ı anlatıyorlardı. 90'lara gelindiğinde, vaktiyle hayat durduran bu diziyi satın alıp yayına sokan bir özel televizyon, başka kanallarda başka programların seyredildiğini fark edince, elindeki Dallas stokunu sabah yedide yayınlayarak bitirdi.

Amerikan dizileri hoştu, boştu, eğlendiriyordu. Ama dünya klasiklerinin televizyon uyarlamaları da en az Amerikan dizileri kadar ilgi görüyor ve Charles Dickens'ın adını bile duymamış, eğitimsiz seyirci, Büyük Umutlar'ı ilgiyle, merakla ve gözleri yaşararak seyrediyordu. Hele Jack yayınlanırken gözler ağlamaktan kan çanağına dönmüş, dizi filmle aynı adı taşıyan çocuğun hayatı yakından takip edilmişti. David Copperfield, Anna Karenina, Savaş ve Barış, Siyah Lale ilgi görmüş klasik eserlerdi. BBC yapımı televizyon dizileri ise kalitesiyle dikkat çekiyor, büyük seyirci topluyordu. Aşağıdakiler Yukardakiler, Kaptan Onedin, Dük Caddesi Düşesi gibi diziler farklılıklarını hemen ortaya koymuşlardı.

Televizyonun tam gün hayata girmesiyle birlikte birkaç çizgi film karakteri hemen hayatımıza girdi. Bunlardan biri Ayı Yogi idi. Ayı Yogi çalınacak bir piknik sepeti görür, "Ho ho, piknik sepetleri efeem!" der, arkadaşı Bobo'nun mıymıntı sesini duyardık: "Ama Yogi..." Akıllı Bıdık akıllı bir köpekti, akıllıca cevap veren büyümüş de küçülmüş çocukların bir dönem takma adları "akıllı Bıdık" oldu. Şimdi Tom ve Jerry adıyla seyrettiğimiz sevimli kedi ve fare o zamanlar da vardı. Ama fareler iki taneydi, Bıcır'la Gıcır. Altan Karındaş onları Bıcırır ve Gıcırır diye r'lerin üstüne basarak seslendirirdi. Hâlâ bir televizyon

kanalında yayınlanan Taş Devri yalnız çocukların değil, büyüklerin de çok ilgisini çekmişti. Fred ve Barney tipik aile babasıydılar, Çakmaktaş ailesi köpek yerine Dino adında küçük bir dinazor besliyordu. Saksaganlar pikap, filler duş veya elektrik süpürgesi olarak kullanılıyor, dinazorlar şantiyede vinç olarak görev yapıyorlardı. Pembe Panter ise soylu bir karakterdi, basit bir çizgi filmde çok ötedeydi. Bir beyaz eşya firmasının reklamlarında kullanılan çizgi film karakteri Bay Meraklı ise yayınlandığı sıralarda seyirciyi çok şaşırtmıştı. Ekranda önce bir el görüntüsü çıkıyor, Bay Meraklı'yı çiziyor, sonra da sık sık duruma müdahale ediyordu. Bay Meraklı kendini yerden yere atıp gülerken bir uçuşuma mı düşecek, hemen el görünüyor ve uçuşumu silip bir yol yapıveriyordu. Bay Meraklı sürekli konuşuyordu ama, söylediklerinin hiçbiri anlaşılıyordu.

Çocuklara sadece sabahın köründe yayınlanan şiddet yüklü çizgi filmler layık görülüyor, televizyonun açılıştan haberlere kadar olan saati çocuk programları ile dolduruluyordu. Bizim Sokak formatı dışarıdan alınmış, ama yerli malı bir programdı. Her hafta bir harfin tanıtıldığı bu program, stüdyoda hazırlanmış bir sokak dekorunda geçiyor, sütçüden komşulara kadar birçok sakin sokağın günlük hayatını dramatize ederken, alfabenin harfleriyle ilişki kuruyorlardı.

Genç bir Levent Kırca ile genç bir Köksal Engür, Ali ile Veli'ydiler. Oyun Treni'niyle her hafta bir şehre gidiyorlar ve çocuklara o şehrin özelliklerini anlatıyorlardı. "Bizler Ali Veli makinist, bunlar vagonlarımız..." diye başlayan hoş bir jenerik şarkısı vardı. Yabancı bir kukla programı olan Pilli Bebek çok etkileyiciydi. Tuhaf bir atmosferi vardı, kuklalar çok ağır hareket ediyorlardı. Hababam Sınıfı Filmleri'nin Hafize Ana'sı Adile Naşit bir dönem çocuklara televizyonda masal anlattı. Masala başlarken çocuklara "kuzucuklarım" diyordu.

Günümüzde her birini birkaç kereden fazla seyretmeye tahammülümüzün olmadığı, kaçmak için uzaktan kumandalara sığındığımız, üstelik çoğu da başarılı olan reklamlar; o yıllarda durağandı, teknik açıdan ilkeldi, çoğu da çok sıkıcıydı. Ama yine de yoksunluklarla dolu geçmişimizin hatırlatıcıları oldular. Televizyonla birlikte reklamlar hayatımıza girdiğinde tüketim nedir bilmiyorduk. Annelerimiz dolma yaptıkları kabak içlerinden mücver pişiriyorlar,

çamaşır yıkadıkları suyu tuvalete döküyorlar, kaçan çoraplarını atmayıp biriktiriyorlardı. Reklamlar hissettiğimiz bir şeyi işaret ediyordu, ama henüz göremiyorduk. Marketler bakkalların saltanatını yıkmamış, ülkenin ihmal edilebilir bir azınlığı dışında neredeyse tamamı neskafeyi tatmamıştı. Reklamlar yalnız ses ve birkaç cümle olarak değil, aynı zamanda görüntü olarak hayatımıza girdi.

Program kesilip reklamlar yayınlanmazdı, şimdi ekranın neredeyse yarısını kaplayarak film seyretmenin tadını kaçıran bant reklamlar yoktu, zaten öyle alttan yazı geçirecek teknoloji söz konusu değildi. Ana haber bülteninden sonra, reklamların logosu çıkar ve arka arkaya bir yığın reklam, bazen aynı reklam birkaç kere, hatta üst üste yarım saate yakın yayınlanırdı. Reklamların ilk logolarından biri, içi bir yığın minik punto "reklamlar... reklamlar... reklamlar..." yazısıyla doldurulmuş ekran büyüklüğünde bir küçük r harfinden oluşuyordu. Bu logo çıkınca anneler bulaşık yıkamaya gidiyorlar, babalar biraz reklamlara bakıp biraz gazete okuyorlardı. Oysa çocuklar reklamları seviyorlardı.

İki reklam arasında televizyonda beyaz bir helezon çıkar, dönerdi. Bazen İstanbul Reklam Ajansı'nın logosu kısa bir süre görünüp kaybolurdu. İstanbul Reklam'ın telefon numarasını unutmak mümkün mü? 22 22 22. Büyük çoğunluğu sıkıcı, şöyleyiz böyleyiz diye malını anlatan reklamlardı. Ama bazıları bugünlere kadar geldiler. Çizgi film olan İzocam reklamı çok ilgi görmüştü. Bir apartman kapıcısı, "donuyoruz" diyenle "yanıyoruz" diyen apartman sakinleri ve kalorifer dairesi arasında koşturuyor, bir apartman sakini "Yöneticimiz uyuyor muuu!" diye bağıırıyordu. Sonra çatıya İzocam döşeniyor, elinde tespihle, keyif çatan kapıcı, "Üst kattakiler donmuyo, alt kattakiler pişmiyo, benim de koşturmaktan tabanlarım şişmiyo" diyordu. Bay Elmor ise E.C.A armatürlerinin çizgi kahramanıydı. Bir tür süpermeni. Musluğu damlatan ev kadını çığlık çığlığa bağıırarak Bay Elmor'u çağırır, Bay Elmor elinde çantasıyla uçarak o eve gelir, damlatan musluğu atıp yerine E.C.A takardı.

"Bira bu kapağın altındadır" sloganı çok konuşulmuş, ama asıl Jill çorapları şaşkınlık yaratmıştı. Birtakım kalabalıklar sokaklarda yürüyor, meydanlar, yollar insanlarla doluyor ve Halit Kıvanç'ın sesi

yükseliyordu: "Atın! Atın! Atın! Eskimiş çoraplarınızı atın! Atamıyorsanız paspas yapın!" Atılıp yerine yenisi alınacak olan çorabın markası Jill'di, o sıralarda televizyonda Charlie'nin Melekleri yayınlanıyordu, tüm kadınların hayranlığını kazanan karakterin, yani Farah Fawcett'in dizideki adı Jill'di. Atın demek kolaydı, ama dönemin reklamcıları o yılların kadınlarına kaçık çoraplarını kolay kolay attıramayacaklarını bildikleri için, paspas yapmayı önermişlerdi. Haksız çıkmadılar. Jill çorapları fazla yaşamadı ama, Jill reklamı sırasında bütün evlerde kaçık çoraplar biriktirmeye ve onlardan paspas yapılmaya başlandı. Kaçık çoraplar saç örgüsü şeklinde örülüyor, örgünün bir ucu bükülüp, merkez nokta oluşturuluyor, sonra şerit bu merkez noktanın etrafına dikilerek büyütülüyordu. Bu paspaslara yakın zamanlara kadar birçok evde rastlandı.

"Kapılar Elka'dan" sloganının tuhaflığı malın kendisindeydi. Henüz hazır mobilyanın bile yaygın olmadığı bir dönemde, hazır kapı almak seyirciye pek mantıklı gelmedi. Sanko Pantolon'un reklamı da artık hazır giyime geçmenin zamanının geldiğini hatırlatıyordu. Altın Yıldız çekici bir reklam filmi yayınlamıştı. Yakın çekimde bir makas bir kumaşı kesiyor, televizyonda dev boyutlar halinde görülen bir dikiş iğnesi ile düğme kumaşa dikiliyordu.

Akbank reklamı sağırlar diyaloguydu. İki emekli yolda karşılaşıyorlar, biri diğerine soruyordu: "Akbank'a mı gidiyorsun?" Elini kulağına koyarak duymaya çalışan diğer emekli cevap veriyordu: "Hayır Akbank'a gidiyorum." Yakın zamanlara kadar söyleneni anlamayıp anlamsız bir cevap verenlere "Akbank'a mı gidiyorsun?" dendi.

Pazar günleri börek açılır, çamaşır yıkanır, ütü yapılır, pazartesi günleri yeni bir hafta başlar ve cumartesi geceleri eğlenilirdi. Televizyon hayatımıza girdikten sonra, eğlencenin adı televizyon olmuştu. Programlar hafta içi günlerde olduğu gibi saat on iki olmadan bitmez, Türk halkı, cumartesi geceleri on ikiye kadar otururdu. Televizyon cumartesi geceleri "taa on ikilere kadar" oturan seyirciyi eğlendirmeyi vazife bilmişti. Haberlerden sonra eğlence programları yayına girer, üstüne bir de yabancı film yayınlanır ve gece bazen "bire kadar" sarkardı. Cumartesi geceleri yayınlanan eğlence

programlarının bir şablonu vardı. Bunun dışına çıkıldığı pek görülmemişti. Sunucusuz bir eğlence programı düşünülemezdi. Sunucu "bir cumartesi gecesi daha sizlerle birlikteyiz..." türünden klişe bir cümleyle programı açar, ardından üç-beş kişilik bir dans grubunun gösterisi sunulurdu. Bu dans grubu uzun yıllar boyunca Tolgahan Dans Grubu, sunucu da uzun süre Cemile Kutgün oldu. Dans grubunun üyeleri bir örnek giyinirler ve müziğe uygun düşen birtakım senkronize hareketler yaparlardı.

Ardından bir türkücü, bir Türkçe sözlü hafif müzik sanatçısı, ardından bir Türk sanat müziği sanatçısı çıkardı. Bu en klasik şablondur. Aralarda skeçler de olursa eğlence programları tadından yenmezdi. Programın sonunda dans grubu bir daha, bu sefer başka giysilerle çıkar, sunucu "İçinizden neşe, gönlünüzden sevgi eksik olmasın sayın seyirciler, haftaya aynı saatte buluşmak üzere, hepimize iyi geceler diliyorum," diyerek programı kapatırdı.

Televizyonda öpüşme, sevişme görüntüleri yayınlanamazdı. Dünya sinemasının en önemli örneklerinden biri bile olsa, denetçiler filmi önceden seyretmiş, öpüşme sahnelerini kestirmiş olurlar; seyirci de birbirine yaklaşan iki dudaktan sonra alakasız bir sahnenin gelmesini yadırgamazdı. Repertuar, denetim, kara liste, magazin gazetelerinde sık sık konu edilir, kara listeye alınan şarkıcılar ağır konuşur, repertuara alınmayan şarkıların sahipleri demeçler verirlerdi. Arabesk kesinlikle yasaktı, TRT için Orhan Gencebay diye bir müzisyen yaşamıyordu. Öylesine yasaktı ki, herhangi bir yerli filmde eskaza bir arabesk şarkı varsa, o bile kesilirdi. "Yerli Drama" diye tanıtılan filmlerde eşşek bile denemez, argo kullanılamaz, yaa, öf, be türünden nidalar söylenemez, ulan denemezdi. Yayınlanacak olan dramaların Türk örf ve adetlerine aykırı olmaması, ar ve haya duygularımızı incitmemesi, milli gururumuzu zedelememesi gerekirdi.

Dünyada pek çok şey olurdu, Türkiye'de de. Ama pek azını televizyondaki haberlerden öğrenmek mümkündü. Televizyon haberleri devletin sesiydi. Ülkeyi yönetenlere kanunlarla belirlenmiş sürelerin ayrılması zorunlu olduğu için, haberler devlet protokolünün resmi geçidine benzerdi. Görüntü azdı, spikerler haberleri kâğıttan okurlardı. "İyi akşamlar sayın seyirciler, TRT Haber Merkezi'nin

hazırladığı haber bültenini sunuyoruz..."Bazen çift, bazen tek spiker haber okudular. Bazıları çok ünlü oldu. Diğer değil, "diiger" diyen Aytaç Kardüz, kalın camlı gözlükleriyle hatırladığımız ve genç yaşta ölen Zafer Cilasun, sonraları masal kasetleri dolduran Ülkü İmset, düzgün Türkçesiyle hep dikkat çekmiş olan Jülide Gülizar, Tuna Huş, Erkan Oyal, Çetin Çeki tanınmış spikerlerdi. Telaffuz yanlışı yapmazlar, okurken teklemesler, kâğıtları karıştırmazlardı, disiplinliydi. Haberlere canlı yayın konuğu filan alınmaz, konuklara başı sonu belli olmayan cümlelerle sorular sorulmazdı. Konuklar açık oturum programlarına katılırlar, orada soru yağmuruna tutulurlardı. Can Akbel dönemin önemli bir spikeriydi. Bir ara, haberlere yorum kattığı bir programı sunuyordu. Gecenin son programıydı, adı Güne Bakış'tı. Ama Türk halkı programa başka bir ad koymuştu: Kele Bakış. Evden çıkmak için gücü de, sebebi de olmayan yaşlıların en çok merak ettikleri program Hava Durumu'ydu. Yedi bölgeye ayrılmış olan ülkemiz haritasının önünde hava durumu spikeri dikilir, kartonlara elle çizilmiş bulut ya da kar resimlerini göstererek havanın nasıl olacağını anlatırdı. O yıllarda teknolojik donanım az olduğu, "uydudan alınan görüntüler" hiç olmadığı için meteoroloji hava durumunu nadiren bilirdi.

Çeşitli vesilelerle kendileriyle yapılan röportajlardan anlaşıldığı kadarıyla, dönemin televizyoncuları iyi niyetli ve disiplinliydi. Özveriyle çalışıyorlardı. Şartlar ilkel, teknoloji yetersizdi. Ya stüdyonun elektrikleri kesilir, ya film kopar, ya gösterme cihazı bozulur, bu yüzden televizyon ikide bir "arıza nedeniyle yayınımıza bir süre ara" verirdi. Arıza hallerinde ekranda yıllarca espri unsuru olan bir görüntü belirirdi: Necefli Maşrapa. Ekran siyah-beyaz olduğu için değerli taşları hakkında fikir yürütemediğimiz bu nesnenin necefli maşrapa olduğu altında yazardı. Görevliler insafliydi. Arızaları gideremeseler de, arıza esnasında ekrana gelen sabit görüntüleri arada bir değiştirirlerdi. Bir film kopma anında seyirci yine necefli maşrapayı beklerken bu kez Düden Şelalesi ya da Antalya'dan bir görünüm belirirdi. Artık beş dakika mı sürerdi arıza, iki saat mi, orasını Allah bilirdi.

Televizyonun güç bela yayın yapabildiği emekleme döneminin favori sabit görüntüsü ise "Lütfen bekleyiniz" yazısıydı. Elle yapılmış bir resmin altına iri harflerle "lütfen bekleyiniz" yazılmıştı, ama neden

bekleneceğine dair bir bilgi içermezdi. Yine de "Televizyonunuzu kapatmayı unutmayınız" uyarısının eline hiçbiri su dökemedi.

Televizyon tek kanaldan çok kanala, siyah-beyazdan renkliye geçinceye kadar çok bekletti bizi ama, birkaç saat yayından en azından hafta sonları tüm gün yayına geçişi çok da yavaş olmadı. 70'lerin ikinci yarısında, cumartesi ve pazar günleri yayın öğleden sonra başlıyordu. Hafta sonlarını renklendirdiği bir gerçektir, özellikle spor-toto oynamanın yaygın olduğu yıllarda, pazar günleri futbolu eve getiriyordu.

Pazar günleri Telespor adıyla yayınlanan bu programlar esnasında, atletli babalar spor-toto kuponlarını dizlerine koyarlar, birçok maç canlı bağlanılır, skor öğrenilir, maç aralarında skeçler yayınlanır, dönemin canlı yayın sunucularından Cenk Koray ve Güneş Tecelli espriler yaparlar, canlı yayında şarkı söylemek üzere gelmiş fazla ağır top olmayan şarkıcılarla sohbet ederler, küçük yarışmalar, Pembe Panter ve Bay Meraklı gibi çizgi filmlerle bir pazar günü doldurulurdu.

Cenk Koray Telekutu adlı yarışma programıyla özdeşleşmişti. Stüdyoda, üzerinde numaralar bulunan üst üste yerleştirilmiş bir sürü küçük kutu vardı. Telefonla stüdyoya bağlanma teknolojisi olmadığı için, Cenk Koray stüdyodaki bir seyirciyi davet eder, bir numara seçmesini isterdi. Seyirci seçtiği numarayı söyler, Cenk Koray elindeki listeden o kutunun içinde ne olduğuna bakardı. Sonra seyirciyle pazarlık başlardı. Cenk Koray seyirciye terlik vermek ister, seyirci kabul etmez, terliğin yanına bornoz ekler, olmadı, tencere takımı, yine yetmezse elektrikli ızgara gönlünden kopar, seyirciye "hangisi?" diye sorardı. Bu hediyeleri alıp gitmek mi ister, yoksa kutusunu açtırmak mı? Seyirci inatçıysa Cenk Koray da az değildi. Hepsini siler, yeni baştan başlardı. Bir saç kurutma makinesi, bir bebek arabası, yanına porselen kahve fincanı takımı... Bazı seyirciler Cenk Koray'ın teklifini kabul eder, bazıları da "kutumu açın" diye tuttururlardı.

Dönemin klişelerinden biri olan PTT esprisi yılbaşı gecesini öncesinde yaygın olarak yapılırdı. Çıktıktan kısa bir süre sonra tüketilmiş olmasına rağmen, dönemin espri anlayışını kavramakta geç kalmış olanlar buna bayılırlardı. "Yılbaşı gecesini ne yapacaksınız?" "Hiç, PTT'ye takılacağız." Aslında tükenmiş bir espriydi ama "sosyal

İçeriği" hiç azalmadı. Enflasyonla tanışmış, bolluktan yokluğa doğru gitmekte olan orta sınıf, eşin dostun bir araya geldiği büyük yılbaşı yemeklerinden, pijama ve terliklerin giyilip televizyonun karşısına oturulduğu mütevazı yılbaşı gecelerine geçti.

70'lerin ikinci yarısında yılbaşı gecesini evde tombala oynayıp televizyon seyrederek geçirmek zorunda kalışın bir nedeni enflasyonla, bir başka nedeni de terör yılları olmasıydı. Birçok şehirde sokağa çıkma yasağı uygulanıyor, gece on ikiden sonra sokaklarda kimseler kalmıyordu. Gece sokağa çıkmak korkulu bir macera haline geldiği için, yılbaşı geceleri sokağa çıkma yasağı ikide başlatılsa da, çoğu aile evinde kalmayı tercih ediyordu.

Tek kanal olan televizyonun o gece yapacağı programın hazırlıklarını gazeteler yakından takip ederlerdi. 31 Aralık günü çıkan gazetelerde yılbaşı programına büyük yer ayrılır, saat kaçta kimin çıkacağı dakika dakika yazılırdı. Saat tam on ikide kim çıkacak, kim hangi şarkıyı söyleyecek, hangi skeçlerde kimler rol alacak, mutlaka belirtilirdi. Yılbaşı gecesini televizyon tümüyle eğlence programına ayrılır, haberler kısaca geçilir, programa katılacak sanatçıların ekrana çıkacakları saatler şöhret durumlarına göre belirlenirdi. Akşam yedi civarında en az hayranı olan sanatçılarla program başlar, giderek sanatçıların şöhret seviyeleri yükselir, saat on ikiyi vurduğunda önce ekranda bir alkış kıyamet kopar "Hoş geldin yeni yıl" yazısı görünür ve gecenin assolistine gelirdi sıra. Assolisti izleyen ilk bir-iki sanatçı da şöhret bakımından assolistten aşağı kalmazdı. Saat birden sonra, orta sınıfın ortalama değerlerine göre fazla şöhretli olmasa da, kendine özgü seyircisi olan "özellikli" sanatçılarla program devam eder, televizyoncular Türk halkının büyük çoğunluğunun yattığına kanaat getirdikten sonra, dış kaynaklı müziğe geçilir ve sabaha karşı yılbaşı programı son bulurdu.

Fazla tanınmamış ses sanatçıları için yılbaşı gecesini televizyona çıkmak şöhrete ulaşmanın en kestirme yollarından biri olarak algılanırdı. Tanınmış sanatçılar için tam on ikide ekranda olmak büyük prestijdi. Bunun kavgası günler önceden yapılır, programın perde arkasında olup bitenler anında gazete sayfalarına yansırı. Falancanın ekrana çıkmak için kulis yaptığı, filancanın "o varsa ben

yokum" dediği, bir assolistin on ikiyi beş geçe çıkması teklif edildiği için kıyameti kopardığı bütün ayrıntılarıyla yazılır, TRT'nin bu yıl seyirciye bir kıyak çekip Orhan Gencebay'ı çıkaracağı duyulurdu.

1980 yılına gelinceye kadar, birkaç yıl boyunca ekrana dansöz çıkarılması meselesi tartışılmış, dansöz de arabesk gibi zinhar yasak olduğundan "yenilik" bir türlü gerçekleşmemişti. Bu büyük olay 1980 yılbaşı gecesine nasip oldu ve o yıl Türkiye televizyonlarında ilk kez bir dansöz Nesrin Topkapı, saat tam 12'de, elinde bir baston, üzerinde göğsünü ve kalçalarını kapatan şalvarımsı bir kostümle televizyona çıktı, böylece Türkiye'de televizyona çıkan ilk dansöz unvanını almış oldu.

Eurovision Şarkı Yarışması

Avrupa'nın yanında, kendimizi zengin çocuğun bahçesine duvarın üstünden bakan yoksul çocuklar gibi hissettiğimiz 70'li yıllarda, şeytanın bacağını kırmayı beklediğimiz ve her seferinde taptaze umutlar beslediğimiz en önemli yarışma Eurovision'du. Uzun yıllar boyunca sesimizi duyurmayı, "biz de varız" demeyi bekledik. Henüz "Avrupa Avrupa! Duy sesimizi, bu gelen Türklerin ayak sesleri" söylemi yaratılmamış, Galatasaray Süper Kupa'nın sahibi olmamıştı. Futbolda umudumuz yoktu, bari müzikte bir şeyler yapabilseydik.

Türkiye seçmelerinden itibaren tek yumruk olurduk. Hemen herkesin Eurovision'a katılacak parça hakkında bir fikri, ölümüne savunmaya hazır olduğu görüşleri olurdu. Türkiye elemelerinde iyi müzik değil, "ülkemizi temsil kudreti" arardık. Kendimizi göstermeli, ülkemizi tanıtmalı, başarılı olmalıydık.

İlk kez 1975 yılında Semiha Yankı'nın *Seninle Bir Dakika* adlı, hiç de fena olmayan parçasıyla başladığımız Eurovision serüveni, önce ülke içinde derin sarsıntılara neden oldu. O yıl, TRT jürisinin yanı sıra, bir de halk jürisi oluşturulmuş, iki jürinin sonuçları birbirinden çok farklı olduğu için, sonuçlar tartışmalara yol açmıştı. TRT jürisi Semiha Yankı'yı, halk jürisi ise Ali Rıza Binboğa'yı seçmişti. Sol söylemin günlük hayata hızla sızma eğilimi gösterdiği yıllardı, halk jürisi Binboğa'nın sol elinin avucunu açıp nah! dercesine söylediği "Yarınlarda!... Yarınlarda hep mutluluk var!..." şarkısını pek sevmişti. "Yarın" kelimesi o yıllarda başka bir anlam ifade ediyor, sanki geleceğe dair tüm umutları yükleniyordu. Halk "sol söylem"i seçtiği halde, yumuşak, romantik bir şarkı olan *Seninle Bir Dakika* ile gittiğimiz ilk Eurovision'dan sondan üçüncü olarak döndük.

Oysa Semiha Yankı iyi bir şarkıyla katılmıştı yarışmaya. "Seninle bir dakika, mutlandırıyor beni / Bir dakika siliyor canım yılların özlemini"

şeklinde uzayıp giden sözleri vardı. Semiha Yankı'nın uğradığı hüsrana bizi yıldırmadı. İlk yarışmadan sonra, birbirine benzer süreçlerden geçtik. Türkiye elemeleri kimi zaman sessiz sedasız, kimi zaman biraz gürültü kopararak yapıldıktan sonra, yarışmadan birkaç hafta önce bir cumartesi gecesi yarışmaya katılan tüm ülkelerin kendi şarkılarını tanıttıkları bir bant yayın ile maraton başladılar. Bu yayın, katılan ülkelerin hazırladıkları kliplerden oluşan, ama o yıllarda adının klip olduğunu henüz bilmediğimiz "Eurovision'a Doğru" programıydı.

Göğsü milli gururla dolu seyirci, rakiplerini tanıyacağı bu programın yayınlanacağı geceyi önemser, misafirin en anlayışlısını kabul ederek, gündüzden çerez-çekirdek alarak geceye hazırlanır, televizyonun karşısına geçerdi. Daha önceden kura çekilmiş, her ülkenin hangi sırayla çıkacağı belirlenmiş olurdu. Eurovision'a Doğru programını seyrederek yarışacağımız ülkeler hakkında fikir edinir, her zaman şansımızı yüksek bulurduk. Ertesi günkü gazetelerde ilk beşe, hatta belki ilk üçe gireceğimiz yazılırdı.

Yarışmanın habercisi olan bu program evlerde tam kadro seyredilmezdi. Genellikle gençler ilgilenir, zaten kapalı bir ülkede yaşıyor olmanın verdiği sıkıntıyla, aralanan bu pencereden Avrupa'ya bakmaya çalışırlardı. Bu yarışmanın bilmem kaç ülkenin televizyonundan aynı anda canlı yayınlanacağı gece, milli hislerimiz doruğa çıkardı, tek yürek olarak kenetlenirdik ve bozum olmaktan bıkmazdık. O günkü gazeteler yarışmanın yapılacağı ülkeye gitmiş olan ekibimizle ve en yakın rakiplerimizle yaptıkları röportajları yayımlarlar, bizi favori gösteren, "Türk ekibinin bu yılki parçası muhteşem" gibi demeçler veren bir-iki sözde uzman ve müzisyenin görüşlerine yer verilir, Yunanistan ve Türk ekiplerinin sarmaş dolaş çektiikleri fotoğraflar basılır; böylece hem milli gururumuz okşanır, hem de Atatürk'ün "yurtta sulh cihanda sulh" sözüne sadık kaldığımızı dünya âleme göstermiş olurduk.

Gazeteler bununla kalmazdı. O güne özel Eurovision sayfaları yayımlarlardı. Sayfalarda katılacak olan ülkelerin hangi şarkıcı, hangi grup, hangi parça, hangi besteci, hangi söz yazarı, hangi orkestra şefi ile katılacakları liste halinde verilir, sayfalar kutulara bölünür, bu kutulara katılan şarkıcıların veya grupların fotoğrafları ile ülkelerin

bayrakları konur, haklarındaki bilgiler sayılıp dökülürdü. Seyircinin bu yarışmayla yakından ilgilendiğini bilen bazı gazeteler bir adım ileri giderler, daha puanlamaya geçilmeden, yarışmanın yapıldığı sırada seyircinin kendi verdiği puanı yazması için ülkeleri alt alta sıralayıp karşısına boş kutucuklar koyarlar, kendi verdikleri puanları buraya yazmalarını önerirlerdi. Avrupa'ya sesimizi duyuramadığımız yıllarda bu yarışma basit bir müzik yarışması değil, milli varlığımızın sınandığı, milli gururumuzun okşandığı veya kırıldığı bir yarışmaydı. Onuncu Yıl marşıyla büyümüş bir neslin çocukları olarak, bizler dostumuzu düşmanımızı bu yarışmada tanırdık.

Yarışma gecesini parti ve devlet bürokrasisinin sıkıcı haberleri bitmek bilmez, yemek çoktan yenmiş, çay demlenmiş, seyirci eline kâğıdı, kalemi, kendi vereceği puanları yazacağı gazeteyi almış olur, televizyonun karşısına geçerdi. Nihayet haberler biter, reklamlar yayınlanır, Eurovision'un logosunun ekranda görünmesiyle birlikte yarışma başlardı.

Eurovision yarışmaları bir önceki yıl kazanmış olan ülkede yapılırdı. TRT'nin böyle durumlarda canlı yayın tecrübesi olan Bengül Erdamar ve Bülent Özveren gibi sunucuları da önceden söz konusu ülkeye gitmiş olurlardı. Onların görevi yarışma anında sıranın hangi ülkede olduğunu ve bizim çıkmamıza kaç ülke kaldığını söylemek, puanlamaya geçildiğinde, İngilizce ve Fransızca olarak tekrarlanan puanları Türkçeye çevirerek söylemekti. Yarışmadan önce her ülkenin jürisi tanıtılırdı. Telefonla ülkelere bağlanılır, jürinin sözcüsü bir-iki esprili laf eder, Türkiye'nin jürisine sıra geldiğinde, jürimiz Türkçe konuştuğu için Bengül Erdamar'ın bunları çevirmesine gerek kalmazdı. Ülke jürilerinin tanıtılması bittikten sonra ilk ülkenin şarkısıyla yarışma başlardı.

Müzik başlayıp sanatçılar sahnede yerlerini aldıktan sonra, o zamanlar Türkiye'de yapılamayan birtakım teknik numaralar yapılır, ekranda ülkenin adı dönerek gelir, büyür, küçülür, bizim için çok çarpıcı olan bir grafik tasarımıyla ülkenin, şarkıcının, şarkının, bestecinin filan adı ekrana yazılır, ülkenin bayrağı da ekranda yerini alırdı. Milli hisleri ayaklanmış olan seyirci şarkıcıları dinler, favorilerini belirlerdi. Bazı evlerde, -Türkiye'nin birinci olacağı şeklinde bir ham hayal pek

kurulmadığı için- Almanya ya da İngiltere birinci olacak şeklinde iddiaya girilirdi. Norveç, Almanya, İngiltere, İrlanda, İsrail, Fransa, Belçika, Yugoslavya, İsveç, Danimarka, Hollanda gibi ülkelerin sanatçıları sırayla ekranda boy gösterdiği sırada; anneler ya ütü yapar, ya meyva soyar; gençler ise fikirlerini beyan ederlerdi. Kıbrıs Rum Kesimi ekranda Kıbrıs olarak yazılsa da TRT sunucuları üstüne basa basa, Kıbrıs Rum Kesimi derlerdi. Avrupa'ya özgü olan bu yarışmaya Fas'ın ya da İsrail'in katılması birçok evde tartışma konusu olur, "biz nereden Avrupalı oluyoruz?" diye sorup cevap aramak akıllara gelmez de, "İsrail nereden Avrupalı oluyormuş?" sorusu dile getirilirdi.

Sıra Türkiye'ye geldiğinde coşkulu evlerde bir alkış kopardı. "Hazinesi beş cent'e muhtaç" bir ülkenin, kapalı sınırlar arasına sıkışmış halkı, uluslararası bir ekranda bayrağını ve ülkesinin adını görünce heyecanlanır, milli coşku, milli histeriye dönüşürdü. Pür dikkat parçamız dinlenir, bittiğinde bazı gözlerin sulandığı görülür, buna karşılık bazı şom ağızlıların "yine sonuncuyuz" dediği olurdu. Şom ağızlılara itibar edilmez, parçamızın birçok ülkeninkinden örneğin Norveç veya İzlanda'dan çok daha iyi olduğu iddia edilir, düşmanlarımızın varlığı nedeniyle ilk beşe giremeyeceğimiz ama ilk onda muhakkak yer alacağımız fikri birçok seyirci tarafından paylaşılırdı.

Nihayet şarkılar biter ve puanlamaya geçilirdi. İşte, asıl dikkat kesildiğimiz ve heyecandan tırnaklarımızı yediğimiz bölüm buydu. Ekranda puanlama tablosunun yer almasıyla birlikte heyecan başlardı. Her yıl 20 civarında ülkenin katıldığı bu yarışmada, katılım sırasıyla ülkelere bağlanılır, her ülke kendi hariç olmak üzere 1'den 12'ye kadar çeşitli ülkelere puan verirdi. En yüksek puan 12 idi. 12 de gözümüz yoktu, ele güne rezil olmayacak kadar puan alsak bize yetiyordu. İlk sırada yarışmış olan ülkenin jürisi puanlarını kendi dillerinde verir, yarışmayı organize eden ülkenin simültane çevirmenleri de anında İngilizceye ve Fransızcaya çevirirlerdi. Televizyondan duyardık: "Germany one point" Bengül Erdamar anında tercüme ederdi: "Almanya bir puan." Bengül Erdamar, Bülent Özveren veya TRT sunucusu her kimse, bir yandan da fikir yürütürdü: "12 puanı galiba İngiltere alacak sevgili seyirciler..."

12 puanı alan ülkenin ekibi görüntüye gelir, bestecisiyle, şarkıcısıyla ekip sevinç içinde kucaklaşırken, biz bağrımıza taş basardık. 5 puana kadar her ülkeden umutlu olurduk. 5'ten sonra puan beklemek kendimizi kandırmaktı. 5 puan verilmiş ve hâlâ biz alamamışsak, umudumuzu bir sonraki ülkeye saklardık. İlk üç, dört, hatta beş ülkenin bizi pas geçmesi, hiç puan vermemesi umudumuzu kırmazdı. Sırada daha 15 ülke olur, bize de puan verecek bir ülke elbet çıkardı. Ama puan verme sırası Yunanistan'a veya Kıbrıs Rum Kesimi'ne geldiğinde, puan bekleyecek kadar ahmak değildik. Zaten biz de ağızlarıyla kuş tutsalar onlara puan vermezdik. Ama Almanya'dan hep puan beklerdik. Ne de olsa orada yaşayan vatandaşımız vardı. Almanlar da genellikle bizi pas geçerlerdi, kırılırdık. Son ülke de puanlarını verinceye kadar, sabırla bize de Allah rızası için bir puan veren çıksın diye beklerdik. Çıkmazdı. Birkaç kez üç beş puanla idare ettik. Genellikle ya sonuncu, ya sondan ikinci-üçüncü olurduk. Ajda Pekkan Fas'tan, Mazhar-Fuat-Özkan üçlüsü İsviçre'den 12 tam puan almışlardı da, kulaklarımıza da gözlerimize de inanamamıştık.

Birçok evde yarışma sonuna kadar seyredilir, son ülke de puanını verdikten sonra milli gururu ağır yara almış bir ülkenin fertleri olarak televizyonlarını kapatırlardı. Bazı aileler ise daha gerçekçi davranırlar, puanlamanın daha yarısında sonunculuk görüldüğü için, yarışmayı sonuna kadar seyretmezlerdi. Ertesi günün gazeteleri yıkım edebiyatı yaparlardı. "Yine sonuncu olduk!" "Birinci olduk ama sondan!" gibi başlıklar atılır ve başarısızlığımız tek bir nedene bağlanırdı. "Türk'ün Türk'ten başka dostu yoktur!" Avrupalılar kuyruk acıları olduğu için bizi sevmiyorlardı, düşmanlarımız yine kulis yapmıştı, bazı siyasi güçler bizim Avrupa'daki varlığımıza engel olmak istiyorlardı.

Bazıları da Eurovision yarışmasının Avrupalıların gözünde hiç önem taşımadığı tezini savunurlardı. Onlara göre bu önemli bir yarışma değildi, Avrupalı seyircinin büyük çoğunluğu bu yarışmayı seyretmiyor, hatta yapıldığının farkına bile varmıyorken; biz bu yarışmayı fazla abartıyorduk. Ciddi müzik otoriteleri başta olmak üzere birçok kişi bu tezi savunurdu, ama bu akıllıca cümleler Avrupa'ya henüz ayak seslerini duyuramamış olan Türkiye'nin gururunu kurtarmaya yetmezdi.

Başarısızlığımızın sebebinin Türk düşmanlığı olduğuna inancımız birkaç gün içinde sarsılmaya başlar, ilk şok atlatıldıktan sonra, daha ince meselelere gelirdi sıra. Tartışmalar yaşanır, bizi temsil eden parçanın seçiminde dönen dolaplar, verildiği iddia edilen rüşvetler, yapılan kayırmalar ve buna benzer iddialar üzerine spekülasyonlar yapılır; derken başarısızlık unutulur ve yeni yarışma ile birlikte yeniden umutlanırdık. Bazen başarısızlığı doğrudan kendimizde aradığımız oldu. Çetin Alp'in Opera adlı şarkısıyla sıfır puan aldığı yarışmadan sonra Türk düşmanlığı edebiyatı unutulmuş, bu parçayı kimin seçtiği tartışılmıştı.

Kimler katılmadı ki bu yarışmaya... Nilüfer'den Nükhet Duru'ya, MFÖ'den Timur Selçuk'a kadar pek çok sanatçı, bu yarışmada milli gururumuzu temsil etti. Ama Ajda Pekkan'ı Petrol adlı şarkısıyla, çok büyük umutlarla göndermiştik. Ne de olsa Paris'te, Olympia'da sahneye çıkmış, çok mühim bir sanatçı zannettiğimiz Enrico Macias'la birlikte şarkı söylemişti. Topkapı Sarayı'nın damlarında, Dolmabahçe Sarayı'nın kapısının önünde çekilen, bir turizm firmasının reklam filmine benzeyen klibi vardı. Klibin finalinde benzini biten çok lüks bir otomobili, at arabası çekiyordu.

Türk halkı klibi çok beğenmiş ve bu esprinin bütün Avrupa'yı etkileyeceğine kesinlikle inanmıştı. Bütün mesajlar tamamdı, bizim Ajda'mız dünyada da bir taneydi. Türk halkı nelere inanmamıştı ki? Futbolda sekiz sıfır yenilir ve ezilmediğine inanırdı. İhtilallerin memleketin menfaati için yapıldığına inanırdı. Dünyanın sadece Türk olduğu için kendisine düşman olduğuna inanırdı. Hep bir şeylere sonuna kadar inanırdı. Ajda Pekkan da başarılı olacağına inanmıştı. Ama hüsrarla döndü ve döner dönmez bunalıma girdi. Hayatını başarıya endekslemiş, başarısızlığa tahammülü olmayan Ajda Pekkan bu fiyaskonun etkisini yıllarca üstünden atamadı.

90'lı yıllarda Türkiye önce Onlar adlı grupla ilk ona girdi, ardından genç bir Türk şarkıcısı rüyalarımızı gerçekleştirerek üçüncü olmayı başardı. Ama artık bu başarının bir önemi kalmamıştı. Eurovision "hakikaten önemsiz" bir yarışmaydı. Fatih Terim'li, Hakan Şükür'lü Galatasaray varlığımızı Avrupa'da kanıtlamıştı. Tarkan'ı görünce Tağkaan! Tağkaaan! diye isterik çığlıklar atan ve kapılar kıran Fransız

kızları sesimizi duymuştu. Üstelik Avrupalıların bu yarışmayı seyretmediği tezini; biz de onlarca kanal arasında dolaşırken seyretmeyerek kanıtlamıştık. Artık milli his ve milli gurur konusunda, biz ve büyüklerimiz kadar duyarlı olmayan bir kuşak gençliği temsil ediyordu.

Müzik... müzik... müzik...

Sinemanın renklendiği, saçların uzadığı, paçaların bollaştığı, özgürlükçü bir söylemin yaygınlaştığı 70'li yıllarda, gramofonlar evlerden çekilmiş, taşplakların yerini kırkbeşlikler almıştı. İster pikaplardan taşsın, ister radyodan yayılsın, her evde müzik vardı. Bugün olduğu gibi hayata eşlik ediyor, özellikle gençler müziksiz duramıyordu.

Okullarda müzik dersinden geçebilmek için hiç değilse biraz mandolin tıngırdatmak gerekirdi. Mandolin bir müzik aletinden çok, bir okul gereciydi. Kırtasiyecilerde bile satılır, siyah kumaştan, ağzı büzgülü, evde dikilmiş kılıflarda taşınırdı. Cumhuriyetle birlikte gözünü Batıya dikmiş aileler, uygar insanların en az bir müzik aleti çalabilmeleri gerektiğine inanırlar, okumuş anne-babalar çocuklarını, okullardaki mandolin kurslarına gönderirlerdi. Okulun müzik öğretmeni tarafından verilen bu kurslarda nota okumak da öğretilir, doğaçlama çalmaya izin verilmezdi.

Müzik derslerinde mandolin, gitar, melodika, blok flüt, akordeon, ağız mızıkası sesleri birbirine karışır, zamanın kaliteli öğretmen yetiştiren okullarından olan Gazi Eğitim Enstitüsü'nün müzik bölümünden mezun olmuş öğretmenler keman, trompet filan çalarlar, bazı eski okullarda piyano bile bulunurdu. Klasik Batı müziği ve sazları öğretilir, bir aleti doğru dürüst çalmayı beceremeyen çocuklar, en azından Mozart'ın Beethoven'ın, Chopin'in hayatını; nefesli, telli, vurmali çalgıların neler olduğunu, metronomun ne işe yaradığını, altonun, sopranonun, baritonun, sol anahtarının, portenin, re minörün, fa majörün neye dendiğini ezberleyip müzik dersinden geçerlerdi.

Mandolin çalmayı beceren yetenekli çocuklar kurs öğretmenin eve ödev olarak verdiği aptal çocuk şarkılarını çalışacakları yerde, dönemin popüler şarkılarını döktürürler, ama kursta öğretmenlerinden azar işitirlerdi. Türk sanat müziğinin ve popüler müziğin adı geçmez,

caz, maz hiç öğretilmezdi. Mandolinden sonra gitara geçilir, liseli gençler çocukça buldukları mandolinin yerine gitar çalmayı tercih ederlerdi. Gitar romantik bir müzik aletiydi. 70'lerin başlarında gençler yazın kumsallarda ateş yakarlar ve gitar çalarlardı. Ama zamanla solcu olanlar romantizmi kusur olarak görmeye başlayınca, gitar çalmayı bıraktılar.

Özel radyonun kavram olarak bile olmadığı o yıllarda devletin TRT'sinde müzik yayını fazla ciddiye. Televizyonda uzun siyah etek ve beyaz bluz giymiş, yatılı okulların yaşlı etüt öğretmenlerine benzeyen kadınlar ve siyah takım elbiseli erkekler korusu, kadınlar önde erkekler arkada olacak şekilde dizilirler, erkekler ellerini arkada, kadınlar karınlarının üstünde birleştirirler ve hep bir ağızdan "teeenni teeenni, tennenni tenenen..." diye başlayınca, evdeki çocuklar ve gençler sıkıntıdan patlarlardı.

Yaz akşamlarında, yeni sulanmış akşamsefalarıyla çevrelenmiş, hanımeli veya sarmaşık gülü kokan bahçelerde radyolar açılır, Zeki Müren'in billur sesi, "Bakmıyor çeşmi siyah feryade..." derken büyükler içlenirler; aynı anda tülleri uçuşan odalarda gençler pikaplarına Füsün Önal'ın son kırkbeşliğini koyarlar, "Senden başka senden başka/ Sevemem ben hiç kimseyi" şarkısını söyleyerek dans ederlerdi.

Orta halli ailelerin büyük çoğunluğunun evinde bir pikap vardı. Pikap gönlünce müzik dinleme şansı veriyor, radyoda ve televizyonda kendine yer bulamayan pop ve arabesk ancak pikap sayesinde dinlenebiliyordu. Evlerde bulunan pikapların büyük çoğunluğu portatifti. Hoparlörü genellikle kapağında bulunan, taşımak için sapı olan bu pikaplar müziğe düşkün gençlerin en değerleri eşyalarıydı. Çalınacağı zaman kapağı açılır, plak konur ve iğnesi dikkatle plağın üstüne yerleştirilirdi. Pille de çalışan portatif pikaplar bahçede, deniz kenarında, piknikte bile çalınır; hatta okula götürülür, ders aralarında açılır, yeni çıkan plak arkadaşlara dinletilirdi. Bazı pikaplar şık müzik dolaplarının içinde sabittiler. 60'lı yıllarda da var olan bu müzik dolaplarında radyo ile pikap bir arada bulunurdu. Bazılarının kırkbeşlikleri ve longplay'leri koymak için ayrı ayrı gözleri bulunurdu. Portatif pikaplarda bir plak bitince yenisini yerleştirmek gerekir, mobilyalı pikapların birçoğunda ise, bir düzenek sayesinde birkaç plağı

sırayla dinlemek mümkün olabilirdi. Dinlenecek plaklar üst üste, plağın döndüğü platformun üstünde bulunan yere yerleştirilir, akıllı pikap biten plağın yerine, sıradakini indirip, çalmaya başlardı.

Plak gençlerin en kıymetli hazinesiydi. Gelecek yıllarda hafızalardan da silinecek olan plaklar incecik, sert, siyah plastikten yapılmıştı. Tam ortasında, pikaptaki demir çubuğa oturtmak için bir delik bulunurdu. Bunun çevresinde günümüzün metal elli liraları büyüklüğünde olan bir bölüm kırılmaya elverişliydi. Çünkü otomobil pikaplarında çalınan plakların ortasındaki bu bölümün kırılması gerekirdi. Henüz teyp hayata girmemişti. Arabalarda çoğunlukla radyo bulunur, Orhan Gencebay dinlemeye meraklı bazı şoförler araçlarına pikap taktırırlardı. Ortasındaki bölüm kırılmış olan plakları evdeki pikaplarda çalabilmek için, pikabın aksesuarı olan bir parça kullanılırdı. Pikabın demir çubuğuna önce kırılan bölüme denk gelecek büyüklükte, yuvarlak plastik takılır; sonra plak yerleştirilirdi.

Her pikapta bir ayar düğmesi vardı. Burada 33, 45 ve 78 rakamları bulunurdu. Ayar 33'e getirilince longplay çalınır, 45'e gelince kırkbeşlik plaklar çalınırdı. 78'lik plaklar 70'li yıllarda rastlanan bir şey değildi. Her plağın kendi ayarında çalınması gerekirdi. Bazen ayar 45'te unutulur ve pikaba bir longplay konur; o zaman ses hızlı, ince ve gülünç bir hal alır; pikap 33'lük ayarda iken kırkbeşlik plak konunca, tam aksine ağır, kalın bir ses çıkardı. O yıllarda "33 devirli" yaygın kullanılan bir deyim olmuştu, çok ağır konuşan insanlarla dalga geçmek için "33 devirli" denirdi.

Günümüzde televizyondaki müzik kanalları sayesinde müzik-market adını alan plakçılarda, plağın yanı sıra pikap iğnesi de satılırdı. Plağın üstüne konan ve çalınmasını sağlayan kolun ucunda bulunan iğne hor kullanıldığı takdirde kırılır ve değiştirilmesi gerekirdi. Bu yüzden plakçılar çeşitli marka pikaplar için iğne bulundururlardı.

Plakları dikkatli kullanmak gerekirdi. Sert plastikten yapıldıkları için toza ve ısıcağa karşı duyarlıydılar. Toz plağın çizilmesine, sıcak da yamulmasına neden olurdu. Plaklarına özen gösterenler plaklarını ortada bırakmazlar, çaldıktan sonra kâğıt kaplarına koyarlardı. Plakların genellikle iki kabı olurdu. Biri incecik pelür kâğıdından iç kabı, diğeri kartondan, üzerinde şarkıcının resmi, şarkıların adı bulunan

karton kabı. Çok titiz olanlar plaklarını her iki kaba da dikkatlice yerleştirirler, özensizler plaklarını bir köşeye atarlar, bu yüzden plaklar çizilirdi. Plakların pikaba konmadan önce yumuşak bir bezle silinmesi tavsiye edilirdi. Çizilen plaklar takılırdı, takılan plaklar müziğin tadını kaçırdı. Pikabın iğnesi plağın çizilmiş noktasında takılı kalır, bir türlü ilerleyemez ve plak sürekli aynı şeyi çalardı. "Takılmış plak" deyimi de o yıllarda sıklıkla kullanılırdı. Genellikle can sıkıcı olan bir durumdan hep aynı cümlelerle durmadan söz edenler için "takılmış plak gibi durmadan aynı şeyi söylüyor" denir, can sıkıldığı anlatılmak istenirdi.

Plakları saklamanın en iyi yolu plak çantalarına veya albümlerine koymaktı. Çok pratik eşyalardı. Bir kitap gibi düşünölmüştü. Çok sayıda şeffaf plastik yapraklardan oluşur, her birine bir plak konurdu. Kırkbeşlik veya longplay'ler için ayrı boyları vardı. Karton kaplarıyla konabileceği gibi, kaplarından çıkarıp yerleştirmek de mümkündü. Plak çalınacağı zaman bu plak albümü alınır, kitabın sayfalarını çevirir gibi yaprakları çevrilir, istenen plak seçilirdi.

Hayatımıza girer girmez kabul gören ve hızla yaygınlaşan teypler aslında daha önce de vardılar. Ama genellikle müzik dinlemek için değil, ses almak için kullanılıyorlardı. Büyük, hantal ve ağır aletlerdi. Bu teyplerin simit büyüklüğündeki iki makarası yerlerine konur, bantlar bir yığın yerden geçirildikten sonra çalışırdı. Makaralı teypler bir tür hatıra defteriydi. Günümüzün video kameralarına, o günlerde ancak bu makaralı teypler yaklaşılabiliyordu. Hatıralarına düşkün aileler bu makaralı teyplerden edinirlerdi. Bazı özel günlerde bu teyp kurulur, aile üyelerinin tümünün sesleri alınırdı. Rasgele konuşmalar tercih edilmez, aile bireylerinin anlamlı birer cümle söylemeleri istenirdi. Kimileri ailesine teşekkür eder, kimileri şarkı söyler, çocukların da şiir okumaları istenirdi.

Teyplerin müzik dinlemek için yaygın olarak kullanılması pikapları ve plakları hızla zirveden indirdi. Günümüzde kaset-çalar denilen teypler pikaplara göre çok daha pratikti. Orta sınıfın hayatına giren ilk teypler çok ilkeldi. Kalınca, büyük boy bir kitap büyüklüğündeydi. Kaset üstten konuluyor ve üstten basılan düğmelerle çalıştırılıyordu. Minicik ve güçsüz olan hoparlörleri üzerindeydi. Pille de çalışan bu teypler kolay taşınıyor, ama pilin bitmesine yakın sesler müthiş ağırlaşıyordu.

Bu ilkel teypler birer "kasetiyen"di. İki de bir kaset sarar, çabuk bozulurlardı. Ses bir gider bir gelirdi. Giderek gelişen modellerin, bu ilkel teyplerin yerini alması hiç de uzun sürmedi. Bir ara kartuş çalan teypler çıktı. Kartuşlar kasete göre daha büyüktü, daha kapalı bir görüntüsü vardı, kasete göre üstünlüğü yoktu ki, hiç yaygınlaşamadı, çabucak silindi.

70'lerin gençliğinin hatıralarında plakların nesne olarak ayrı bir yeri oldu. Plaklar kalıcıydı, çizilmezlerse eğer, yıllara meydan okuyabiliyorlardı. Ama aynı gençlik kasetlerin plaklara göre üstün yanlarını çok çabuk keşfetti. En büyük üstünlüğü doldurulabilmeleri, çoğaltılabilmeleriydi. Bir plak üzerinde ne yazıyorsa oydu, doldurulamıyor, değiştirilemiyordu. Plakçılar plaklara ayırdıkları yeri azaltıp kasetlere daha büyük yer ayırırlarken, bir yandan da kaset doldurma işine soyundular. Konuyla ilgili herhangi bir yasal düzenlemenin olmadığı yıllardı, plakçılar küçük bir ücret karşılığında müşterilerinin verdikleri listelere göre kaset doldurmaya başladılar. Bunun için sürekli alışveriş yapılan plakçıya gidip, kasetin hangi yüzünde hangi parçaların bulunacağını gösteren liste verilir, plakçı da kaseti doldururdu. Gönlünce ve pek fazla para harcamadan müzik dinlemenin en iyi yolu buydu. Teyplerin çoğunluğu çift kasetli değildi, kayıt yapma şansı çok azdı, üstelik sesler kaliteli kaydedilemiyordu. Bu yüzden plakçıda kaset doldurtmak tercih edilen bir uygulama olmuştu.

Gözler dışarıya da bakıyordu. Hippiler hakkında az çok bir şeyler duyulmuştu. TRT FM kanalı yabancı müzik hakkında ipuçları veriyordu. Dönemin gençlik ve müzik dergileri yabancı pop listelerini, röportajları çevirerek yayımlıyorlardı. Ama bu yabancıların parçalarına ulaşmak kolay değildi. İyi plakçılar böyle durumlarda kendilerini hemen gösteriyorlardı. Listeleri sıkı takip ediyorlar, merak edilen yabancıların kasetlerini numunelik de olsa getiriyorlar, bunlardan oluşturdukları listeleri müşterilerine sunuyorlardı. Yalnız plakçı değil, haberciydiler. Vitrinlerini canlı tutarlar, yeni gelmiş yerli ya da yabancı bir kaseti duyururlar, kendi listelerini camekânlara asarlardı. İşinin erbabı plakçıların her zaman hazır listeleri vardı. Yabancı popun yanı sıra, bulunması zor şarkılardan da seçmeler yaparlar, her biri farklı müzik beğenisine sahip geniş bir müşteri yelpazesine hizmet verirlerdi.

Bir şarkıcı kitlesel şöhrete ancak televizyon sayesinde ulaşabiliyordu. İyi örneklerinden biri Sezen Aksu oldu. Çok dar bir kitle tarafından tanınan Sezen Aksu ilk kez sanırım bir yılbaşı gecesi televizyona çıkmıştı. Ertesi gün bütün Türkiye tarafından tanınıyordu. Sallantılı küpeleri ve topuzu vardı. Saçları kâküllüydü. "Altın gümüş pırlanta/ Zümrüt, sedef, yakutla/ Kim mutlu olmuş dünyada?" şeklinde sözleri olan bir şarkı söyledi. Bu şarkının nakaratında hep aynı yerde ve aynı biçimde bir gözünü kırpyordu. Şarkısı fena değildi. Sempatikti, sıcaktı, hareketleri rahat ve içtendi. Ertesi gün herkes Sezen Aksu'yu konuşuyordu. Kalıcı bir değişim yaşadı, göz kırpmakla yetindiği jestleri aştı. Özgün bir şarkıcı, besteci, söz yazarı oldu, arkasından geleceklere yetiştirdi. İlk çıktığı günden bugüne her albümüyle olay yarattı. Arabesk olarak tanımlanmadığı halde, bu toplumun müziğine damardan girdi.

Sezen Aksu'nun 80'li yıllarda yaptığı sahne gösterilerinde, kendiyile dalga geçerek, taklit ettiğini itiraf ettiği Ajda Pekkan bir yıldızdı, ama süper ve star kelimeleri günlük dile girmemiş olduğu için süperstar olarak adlandırılmıyordu. Sezen Aksu ne kadar kendisiyse, Ajda Pekkan da o kadar değildi. O bir artistti. Şarkılarından daha çok görünümüne dikkat ederdi. Şimdi olduğu gibi o yıllarda da modeli sık sık değişen sarı saçları, giyimi, kalemle yaptığı çilleri, Enrico Macias'ı, Olypia konserleri, yapmacık diksiyonu, bildiğini iddia ettiği Fransızcası, aşkları, evlilikleri, yurtdışı seyahatleri, verdiği röportajları ile bir bütündü. Kendi şarkı yazamıyordu. Ama müzik sektörü kendi kendini yaratan bu yıldız için çok çalışıyordu. Yurtdışında tutmuş şarkılara derhal Türkçe söz yazdırılıyor, Ajda Pekkan da aranjman denilen yabancı kaynaklı şarkıları söylüyordu. Bir yığın şarkısı Fecri Ebciöglü'nün ya da Ülkü Aker'in yazdığı sözlerle iz bıraktı. 2000 yılında çıkardığı albümde, '70 ve sonrasında dillerden düşmeyen eski şarkılarını yeniden yorumladı.

Nilüfer o yıllarda çok gençti. Çok varlıklı, sanayici bir ailenin kızı olduğu söyleniyor, paradan çok kariyerine önem verdiği konuşuluyor ve takdir ediliyordu. Güçlü sesi hemen dikkati çekmiş, çabuk tanınmıştı. O da aranjman söylüyordu. "Atlıkarınca dönüyor, dönüyor/ Dünya durmadan dönüyor, dönüyor/ Yalnız dönmeyen bana sensin...",

"Boş vermişim, boş vermişim, boş vermişim dünyaya/ Ağlamak istemiyorsan sen de boş ver dünyaya..." şeklinde sözleri olan şarkıları dillerden düşmedi.

Dönemin en ünlü söz yazarı Fecri Ebcioğlu'ydu. 60'lardan beri ününü sürdürüyordu. Yazdığı şarkı sözlerinin çokluğu açısından bakılırsa, bir tür Aysel Gürel'di. Söz yazdığı şarkılarda kafiye tutturur, yazdıklarının anlamlı olmasına dikkat ederdi. Top sakallıydı, güleç yüzlüydü, konuşma tarzında hoş bir taraf vardı. Bazen televizyonda sohbet programlarına çıkar, anılarını çok tatlı anlatırdı. 90'lı yıllarda önce felç oldu, bir süre sonra öldü. Bir başka söz yazarı Sezen Cumhur Önal'dı. Söz yazarlığının yanı sıra televizyonda ve radyoda müzik programları da yapardı. Siyahi şarkıcılardan bahsederken kullandığı "çikolata renkli şarkıcı" tanımı onu bir fenomen haline getirmişti. Şarkıları anlatırken kullandığı sonbahar yaprakları, bitmeyen aşklar, kumsallara vuran dalgalar gibi standart kelimelerden oluşan klişe cümleler zamanla birer "Sezen Cumhur Önal klasiği" oldular. Nükhet Duru da zamanın starlarından biriydi. İspanyolları andırıyordu, bugün olduğu gibi hayat doluydu, canlıydı, güzel dans ediyordu. Ali Kocatepe'nin bestelediği bir dizi şarkı söyledi. Bunlardan birkaçı "Ben sana vurgunum", "Melankoli", "Çakır" idi. Onun da hareketli bir aşk hayatı oldu, magazin basınının gündeminden düşmedi.

60'ların sonunda altın yıllarını yaşayan grup Beyaz Kelebekler'di. Adlarına yakışır şekilde bembeyaz giyinirler ve papyon takarlardı. Grubun sadece solisti kadındı. Çok seviliyorlardı. Geçirdikleri bir trafik kazasında grubun üç üyesi yanarak öldü. Halk bu kazadan ve ölümlerden çok etkilendi. Kazadan sonra grup bir daha toparlanamadı ve dağıldı. 70'li yıllarda kendileri yoktu artık, ama 60'lardan beri süregelen ünleri nedeniyle arada bir konuşuluyorlar, 60'larda yaptıkları şarkıların plakları hâlâ dinleniyordu. Televizyona ilk çıkan pop şarkıcısı Erol Büyükburç oldu. Çok hareketli bir şarkıcıydı. Takım elbise ve ince kravatla müzik hayatına başlamış, 70'lerde giyim kuşam anlayışının değişmesiyle birlikte, Elvis Presley'in giyimini andıran yeni bir imajla hayranlarının karşısına çıkmıştı. Deri, süet, ya da parlak kumaştan yapılmış, dar, püsküllü, kimi zaman taşlı, pullu gösterişli giysiler

giyirdi. Şovmendi. Siyah saçlarının önlerini uzatıp hafif kabartarak arkaya tarardı. O zamanlarda da ses getirecek demeçler vermekten çekinmezdi. Evli-barklı kadınlar bile bu bembeyaz, parlak dişleriyle gülen adama hayrandılar. Halk türkülerini Batı müziğine uyarladı. Ama 70 gençliğinin çılgınca hayran olduğu şarkıcılar arasında ilk sıralarda gelmiyordu. 60'ların müziği yerini daha farklı bir tona bırakmıştı, Erol Büyükburç ise tarzını sürdürüyordu.

İlhan İrem kısa sürede tanınıp sevilen şarkıcılardan biriydi. Müziğe başladığında çok gençti, kendi bestelerini kendi yapıyordu. Masum yüzlü ve utangaçtı. Diksiyonunda bir pelteklik vardı, bu da onu bazı kızların gözünde daha da sevimli kılıyordu. Art arda birkaç plak yaptı. Bazı şarkıları çok tuttu. En ünlü iki şarkısının "Sazlıklardan havalanan bir ördek gibi sesin/ Ürkek şaşkın kararsız" ve "Boş ver boş ver arkadaş başka bulursun/ Bütün ömrün neşeyle sevinçle dolsun/ En kötü günlerimiz hep böyle olsun/ Mutluluklar bizimle, keder yok olsun" şeklinde sözleri vardı. Özellikle ördekli şarkısı zamanının önünde giden zeki gençlerin dikkatinden kaçmamış, sevgilinin sesinin ördeğe benzetilmesi eğlence konusu olmuştu. İlhan İrem yaptığı şarkılarla, müziğe ağır vaka düzeyinde bir romantizm getirdi. Dönemin gençlik ve müzik dergisi Hey'in hemen her sayısında onunla ilgili bir haber bulunurdu. Ağır romantizmin yerini ağır realite alınca, 80'lerde gençliğini yaşayanlar için tatlı bir çocukluk anısı oldu.

Erol Evgin'in şarkılarının romantizmi İlhan İrem'den farklıydı. Aşk acılarına ve yalnızlığa gönderme yapan şarkılar söylüyordu. O da hızlı ünlü oldu, uzun yıllar ününü sürdürdü. "Gel sen ne çektiğimi bir de bana sor/ Sensiz yaşamak neymiş bir de bana sor/ Evlerin ışıkları bir bir yanarken/ Bendeki karanlığı bir de bana sor" diyordu. Çok tutan şarkılarının sözleri Çiğdem Talu tarafından yazılıyordu. 80'lerin başlarında müzikallerde de rol alan Evgin'in saçlarının peruk olup olmadığı halk arasında çok merak edilen bir konuydu.

Zerrin Özer ilk çıktığında soyadını kullanmıyordu. Metal çerçeveli, yuvarlak "entel" gözlükler kullanıyor, dirseklerine kadar gümüş bilezikler takıyordu. Gençliğin büyük çoğunluğunun adını bile duymadığı Janis Joplin'in hayranıydı. Televizyonda sarı saçlarını savura savura şarkı söyleyince birden dikkat çekmişti. Seni seviyorum

adlı alışılmadık bir şarkıyı, alışılmadık bir biçimde söylemişti. Sıradan bir kadın sayılmazdı. Marjinal bir çıkış yaptı, "düzgün" olmaktan yana anne-babalar bu "çılgın" kadından pek hoşlanmadılar ama, bazı gençler sesi çok güçlü olan bu kadını sevdiler. Zerrin Özer inişli çıkışlı müzik hayatının bir yerinde, marjinallikten uzaklaştı. Müzik hayatı da, özel hayatı da hâlâ gel-gitlerle dolu olan Zerrin Özer'in ablası Tülay Özer'in bir şarkısı çok tutmuştu. Bu şarkının "İkimiz bir fidanın güller açan dalıyız" diye başlayan sözleri "Sen benimle, ben seninle bu hayatı yaşamalıyız/ Severek birbirimizi hayatta hep gülmeliyiz" şeklinde devam ediyordu. Sözlerin pek parlak olduğu söylenemezdi, ama bir fidanın iki gülü olmak "imgesi" orta sınıf gençlerini çok etkilemiş olmalıydı ki, şarkı uzun süre liste başı oldu. Tülay başka şarkısıyla hatırlanamadı, müzik hayatını fazla sürdürmedi.

Samanyolu şarkısı çok sevilen Berkant, yakışıklı bir adamdı. Yeni yetişen genç kız-çocuklardan çok; o yaşlarda kızları olan kadınların kalbini çalmıştı. Sanki hafif esintili çay bahçelerinde Berkant, ilk gençliğini geride bırakmış evli kadınlara yarım kalmış bir aşkı hatırlatırdı. 60'lı yıllara denk gelen şöhreti 70'li yıllarda uzun sürmedi. Şarkıları eski tip bir romantizmi hatırlatıyor, saçların uzatıldığı, özensiz, savruk bir giyim anlayışının gençler arasında hızla yayıldığı, özgürlükçü çılgınlıkların atıldığı döneme denk düşmüyordu. Bütün Türk erkeklerinin bıyıklı olduğu yıllarda sakallı olan Atilla Atasoy eczacıydı, Osmanbey'de hâlâ var olan eczanesi ikide bir gazetelere çıkardı. "Dilenciyim aşkın için" şarkısı çok tutmuştu. "Kan ve gül, gülle diken sevgimle ben/ Birbirine dönük sırt sen ve ben" şarkısını İskender Doğan söylüyordu.. Alpay "Eylülde gel eylülde okul yoluna/ Beraberce yürüyelim, gireyim koluna" şarkısını söylemek için biraz yaşlı sayılırdı. Ama yine de liseli âşıkların hit şarkısı Eylülde Gel oldu. Erdem Alkın ve Ersan Erdura o yılların yakışıkları, Engin Evin ise tuhaf bir şarkının, genç kızların kalbini pek de hop ettirmeyen solistiydi. "Boğazında düğümlenen hıçkırık olayım/ Unutma beni, unutma beni/ Gölgen gibi adım adım/ Her solukta senin adın/ Sen sevdin ben unutmadım/ Sen de unutma beni, unutma beni" romantik bir şarkıydı. Esmeray söylüyordu. Siyahiye yakın esmerlikteydi. "Unutma Beni" ile ayrılan âşıkların kalbine girmiş; "Gel tezkere, gel tezkere bitsin bu gurbet/ Evde bacın, anan, baban yüzüne hasret" adlı şarkısıyla da oğullarını askere yollamış olan annelerin yanık sesi olmuştu.

Türkiye'nin katıldığı ilk Eurovision yarışması birçok şarkıcıyı müzik dünyasına kazandırmış, tanınmanın bir yolunun da buradan geçtiğini göstermişti. Semiha Yankı Eurovision'u kazanarak şöhret oldu. Bir akrobatın kızıydı, yıllarca babasıyla panayirlarda akrobatlık yapmıştı. Ali Rıza Binboğa, Yeşim ve Yeliz Eurovision yarışması sayesinde müzik dünyasına girdiler ve 70'ler boyunca müzikte var oldular. Cici Kızlar da Eurovision sayesinde şöhretle tanıştı. Şarkılarının sözleri "Ah kalbim ben senden çok çektim/ Söyle nedir bu halin/ Valla sen delisin, delisin" diye uzayıp gidiyordu. Üç kişiydiler, içlerinden biri kıvırcık saçlıydı. Üzerinde kocaman birer kalp olan süveterler, mini etekler giymişlerdi. Liseli kızları andırıyorlardı. Bir sağ ayaklarını, bir sol ayaklarını ileriye atarak şarkılarını söylüyorlar, "delisin, delisin" kısmına gelince üçü birden ellerini başlarının yanına götürüp, delisin anlamında sağa sola döndürüyorlardı. Cici Kızlar bu "Delisin"le birkaç yıl boyunca iyi iş yaptılar. Ancak grubun müzik hayatı fazla uzun sürmedi, dağıldı.

İbo pantolon askısı takıyordu, şişmandı, gözlüklüydü, elinde balon vardı. "Benim balonlarım vardı/ Onları kimler aldı" şarkısını söylüyordu. Meral-Zuhal İkilişi ikizdiler. Birbirlerine su damlası kadar benziyorlardı. Mini etek ve uzun çizme giyerler, ortadan ayırdıkları uzun saçlarını omuzlarına salarlardı. Kadıköy yakasında oturdukları, onları orada birlikte dolaşırken görenler tarafından iddia edilirdi. Şarkılarından hiçbirini hatırlayamadığım bu ikilinin, hangisinin Meral, hangisinin Zuhal olduğu hiçbir zaman anlayamadı, zaten anlaşılmasına da gerek yoktu. Güzin-Baha İkilişi de dönemin ünlü ikililerinden biriydi. "Köyümde şenlik var, köyümde düğün" şarkısını söyleyen Kartal Kaan 70'lerin ikinci yarısında müzikaller devrinin aranılan sanatçılarından oldu. Aylin Urgan ve Ayla Dikmen televizyondaki eğlence programlarında sık sık rastlanan yüzlerdendiler. Her ikisi de talihsiz kazalarda öldüler. Nil Burak'ın şarkılarından çok Kıbrıslı olduğu konuşulurdu.

"Eşyalar toplanmış seninle birlikte/ Anılar saçılmış odaya her yere/ Sevdiğim o koku yok artık bu evde/ Sen kadını..." şarkısı zamana karşı direnmişti. Tanju Okan söylüyordu. 90'lı yıllarda Urla'ya yerleşen ve sürdürdüğü sakin hayat, birçok hastalık geçirdikten sonra yine aynı

yerde noktalanın Tanju Okan, dönemin yaşını başını almış şarkıcılarındandı. Nilgün Atılgan güleç yüzlü, neşeli, ince sesli bir şarkıcıydı. Kaç kırkbeşlik yapabildi bilmiyorum, ama Cumhuriyetin 50. yılında 1973'te açılan Boğaziçi Köprüsü'nün ilham verdiği, "Boğaz köprüsü inci gerdanlık/ Altından geçtik, kahkaha attık./ Çek kayıkçı kürekleri gezdir seven şu kalpleri/ Mavi gök, martılardan ayırma sevenleri" şeklinde sözleri olan neşeli şarkısı özellikle radyoda çok çalınmıştı.

Fusun Önal dönemin popüler isimlerinden biriydi. Sarışındı, sahnede kazık gibi durmaz, şarkı söylemekle yetinmez, dans ederdi. Aynı zamanda tiyatro sanatçısıydı. Senden Başka ve Oh Olsun adlı şarkıları çok tutmuş; Ertem Eğilmez, çektiği Münir Özkul'lu, Adile Naşit'li duygusal komedi tarzındaki iki filme bu iki şarkının adını vermiş, her iki filmde de Fusun Önal oynamamışsa da, şarkılar jenerik müziği olarak kullanılmıştı.

Bir filme adını veren ve jenerik müziği olan bir başka şarkı da Sev Kardeşim'di. Şenay (Yüzbaşıoğlu) söylüyordu. Şenay televizyonun haftada birkaç gün, günde birkaç saat yayın yaptığı yıllarda televizyona çıkan şarkıcılardan biriydi. Sahne denince akıllarına abartılı makyajlar ve pullu, parlak taşlı tuvaletler gelen şarkıcıların aksine, televizyona hafif bir makyajla ve pantolon giyerek çıkıyor, gitar çalıyordu. Önceleri İngilizce şarkılar söyledi. Sev Kardeşim şarkısı çok tuttu. Birçok şarkı söylediye de Sev Kardeşim'den başka, bir de Honki Ponki akılda kaldı. Sözleri anlamsızdı. Birtakım garip kelimelerden oluşuyor, ama tuhaf bir tekerleme oluşturuyordu.

Her gün yeni bir şarkıcının piyasa koşullarına göre ambalajlanarak çıkartıldığı bir çağı yaşamıyorsa da, 70'ler Türkiye'nin müzik tüketim potansiyelinin büyük olduğunu göstermişti. TRT'nin bütün katı tutumuna rağmen plaklar duyuluyor, şarkıcılar tanınıyor, müzik piyasası yaşıyordu. Ülkenin nüfusu gençti, hareketliydi, müziğe düşküdü. Yabancılar da bu potansiyelin farkındaydılar. Anna Marie David bir Fransız'dı, ama bozuk bir Türkçeyle söylediği "Bir pantolon, bir gömlek" şarkısı çok tutmuştu. Türkiye'yi ve Türkleri çok seviyor, karşısına çıkan her gazeteciye bunu söylüyor; bu da milli gururumuzu okşuyordu. Anna Maria ise çıktığı televizyon programlarında İspanyol

sanatçı olarak tanıtılıyordu. İspanyolca şarkılar söylüyor, İspanyol çingenesi gibi giyiniyordu. Ama onun aslında İspanyol değil Türk olduğuna dair yaygın bir söylenti vardı ve ağızyla kuş tutsa, toplumun bir bölümünü İspanyol olduğuna inandıramıyordu. 60'ların yıldızı sayılan Dario Moreno İzmir doğumluydu, ama Fransa'da üne kavuşmuştu. Damardan çalıştığı bir şarkıyla, Arkadaşımın Aşkısın'la Türk popüler müziğinin unutulmazları arasına girdi. Yaşasaydı daha pek çok şarkıyı Türk müzik tarihine çakacağı kestirilebilen Dario Moreno, 70'li yıllarda öldü. Şarkının, "Hakkım yok seni sevmeye/ Çıktın karşıma ne diye/ Sen başkasının malısın/ Kalbim bunu nerden anlasın/ İsterse kalbim ağlasın/ Arkadaşımın aşkısın" şeklinde devam eden, özellikle "mal" kısmı fazla gerici olan sözleri; aşkın pek sınırlı yaşandığı bir dönemde gizli kalan pek çok kalp yarasını açığa çıkarıyor ve arkadaşlarının aşklarına âşık olan gençler, bu şarkıyı tek başlarına dinlemeyi tercih ediyorlardı.

2000, 70'lerin hatırlanmaya ve yad edilmeye başlandığı bir yıl oldu. 2000'de yetişkin olanlar çocukluk anılarını dolduran 70'leri bütün ayrıntılarıyla hatırlamaya çalışıyorlar. Bugün birçok yayında ve anıda sözü geçen, değinilen, hatırlanan daha bir yığın şarkıcı vardı. Şarkıcılarının hepsini anmanın mümkün olmadığı 70'lerde, Moğollar, Erkin Koray, Fikret Kızılok, Bülent Ortaçgil beğenisi incelmış gençlerin tercihiydiler. Erkin Koray Kızları da Alın Askere, Çöpçüler, Sevince, Estarabim ve Fesuphanallah ile büyük bir dinleyici kitlesine ulaşmıştı. Kurtalan Ekspres Barış Manço'nun orkestrasıydı.

Barış Manço Anadolu kaynaklarıyla beslenen, ama pop ruhuna uygun, aynı zamanda kendine özgü müziğiyle kitlelere ulaşmıştı. 2000 yılını göremeden ölen Barış Manço, yüzüklerinin tümünü çıkarmadıysa da, 80'lerden sonra kaftan giymeyi bırakmıştı. Oysa 70'lerde henüz beyazlamamış uzun saçları ve uzun bıyıklarıyla, giydiği kaftanların eteklerini savurarak, ellerinin kendine özel hareketleriyle Dağlar Dağlar'ı, İşte Hendek İşte Deve'yi söyler, hakkında sürekli sağcı ya da solcu olduğuna dair spekülasyonlar yapılır; ama o her iki tarafa da ait olmayarak, müziğini yapardı.

70'lerde okuyan gençlerin akli popta; çalışma hayatına atılmış, hayattan ufak şamarları yemeye başlamış gençlerin akli ise

arabeskteydi. Orhan Gencebay tüm taksici ve sanayi çarşıları camiasının idolüydü. Çıraklar, kenar mahallelerde oturan evli kadınlar, genç kızlar, kuaför kalfaları, tuhafiyeciler hayata heyecanla, duyguyla katılan herkes, 90'lı yıllarda "best of" olarak çıkarılan ve adına Orhan Gencebay klasikleri denen şarkıların "hastası"ydılar. Bir Teselli Ver, Dertler Benim Olsun, Hatasız Kul Olmaz, Ben Doğarken Ölmüşüm, Batsın Bu Dünya, Bir Araya Gelemeyiz, Hor Görme Garibi ve diğerleri alanlarının aşılamayacak klasikleri oldular. Orhan Gencebay arabeski temsil kudretini tek başına elinde tutarken, Ferdi Tayfur ortaya çıktı. O da "Susadım çeşmeye varmaz olaydım/ Elinden bir tas su içmez olaydım" ile kendi kitlesini yarattı. Böylece arabeskin zirvesine iki kral yerleşti, maiyet ikiye bölündü. Orhan-Ferdi çekişmesi uzun yıllar sürdü.

70'lerin sonlarına doğru iki şey oldu. Birincisi Türk halkı Bülent Ersoy ile tanıştı. "Kız yüzlü" bir oğlandı. Sesi güzeldi ve çok güzel "okuyor"du. En ağıdalı Türk musikisi şarkılarının bile altından kalkıyor, Türk halkının cinsel kimliğini örtük de olsa kabullendiği Zeki Müren'in tahtına aday gösteriliyordu. O yıllarda papyonlu, takım elbiseli fotoğraflarının kapaklarında bulunduğu longplay'ler, albümler yaptı. Gülşen Bubikoğlu'nun sevgilisi rollerini üstlendiği filmlerde oynadı. Bülent Ersoy'un "artistik" vasfı hakkında kehanette bulunanlar yanılmadılar. Yalnız şarkıcı değil, gösteri dünyasının önemli bir "artisti" olarak başladığı şöhret yolculuğunda ilerledi. 1981 yılında ameliyatla kadın olma ve cinsel kimliğini afişe etme cesaretini gösterdi. İkincisi Kibariye'nin ilk çıkışı idi. "Kimbilir bu gidişin dönüşü olacak mı/ Ah nasıl yollarına bakacağım kimbilir" şarkısıyla bir anda tanındı. Ama bugünkü Kibariye'den çok farklıydı. Çok zayıftı, sessiz, hüzünlü bir hali vardı ve daha güzel söylüyordu. Kimbilir çok tuttu, plakları çok satıldı ama sonra Kibariye ortadan kayboldu. Tekrar çıkışı ancak 80'lerin sonlarında gerçekleşti.

70'ler eğlence hayatına gazinoların yön verdiği yıllardı. 50'li ve 60'lı yılların nazik, seviyeli, ailece gidilen gazino ortamı, o yıllarda gazinolarda çalışmış kişiler tarafından her fırsatta anlatılıp övülürdü. 80'lerde gazino dünyasının sonunun gelmesiyle birlikte, 70'lerin epeyce canlı olan gazino hayatı, kör göz-badem göz muamelesi

gördü. Övüle övüle bitirilemedi. Oysa özellikle Zeki Müren'in kitsch'i sahneye taşınması ve büyük kabul görmesiyle birlikte, o bahsedilen seviyeli gazino hayatı bitmiş, gazino müzik kültürünün değil, yeni biçimlenen bir hayat tarzının parçası olarak tanımlanır hale gelmişti.

70'lerde de gazinolar, yine büyük şehirlerin malıydılar. Küçük şehirlerde ünlü assolistlerin sahne aldığı gazinolar yoktu. Batı'nın küçük şehirlerinin zenginleri sık sık maale İstanbul'a giderler, bir gazinoda ünlü şarkıcıları dinleyip dönerlerdi. Bunu yapacak gücü olmayan orta sınıflar ve gazino kültürünü seviyesiz bulanlar için Türk sanat müziğini dinlemenin yolu plaklardan ve radyo-televizyondan geçiyordu. Ama radyo ve televizyonda Türk sanat müziği TRT denetimi altındaydı. Nitelikli Türk sanat müziği şarkıları radyo sanatçıları tarafından, üzerlerine ölü toprağı serpilmiş gibi okunduğu için tat vermezdi.

Oysa gazinolar ve gazinolarda yaşanan sıra kavgaları o yılların en büyük magazin malzemesiydi. Zeki Müren'in bir gazinoda sahneye çıkması her zaman başlı başına olaydı. Gazeteler pazarlıkların, anlaşmaların bütün ayrıntılarını saat saat yayımlamanın yanı sıra, Zeki Müren'in gardırobunda bulunan giysilere bile sayfalarca yer verirler; Müren de rengârenk, pullu, taşlı, acayip vatkalı, kuyruklu, tüylü bluzlardan ve pantolondan oluşan kitsch giysilerini gazetecilere takdim ederdi. En ünlü giysisi gümüş lame, yüksek topuklu çizmelerle tamamlanan mini şort ve bluzdan oluşan bir "bütünlük"tü. Müren yapma çiçeklerin ya da otrişlerin eşlik ettiği giysilerine "mavi dünya, pembelim, efsane" vb. gibi adlar da koyardı.

70'li yılların özellikle ikinci yarısını tarihsel olarak da diğer yıllardan ayıran faktör, günlük hayatta "siyasi dozun" giderek artmış olmasıydı. 12 Eylül 1980'e kadar sürecektir olan, siyasetin hayatın her alanına nüfuz etme eğilimi, 70'lerde sıradan insanların bile yaşama biçimlerini değiştirmiş, giyim kuşamdan, arkadaşlık anlayışına, spordan müziğe kadar birçok alanı etkilemişti.

Siyasi hayatın az-çok içinde, ya da en azından sol sempaticanı olan herkes için Ruhi Su, müzikte aşılması mümkün olmayan en nitelikli isimdi. Şan sanatçısı olan Ruhi Su, halk türkülerini bu forma uygun biçimde söylüyor ve olağanüstü saz çalıyordu. Televizyon ya da

radıodan sesini duymak imkânsızdı, solcu olduğu için yasaklıydı. Konserleri tıklım tıklım dolardı. Bütün solcular Ruhi Su kasetlerinin önünde saygıyla eğilirler, tıpkı Nazım Hikmet'in büyük şairliğini asla tartışmadıkları gibi, Ruhi Su dinlemenin zevkli olup olmadığını da kesinlikle tartışmazlardı.

Cem Karaca birçok siyasi nitelikli şarkı yapmış olmasına rağmen - en azından benim aklımda- içlerinden en çok Tamirci Çırağı kaldı. Şarkının sözleri, sınıfsal bir öyküyü anlatıyordu. Oto tamircisinde çalışan çırak, tamirhaneye arabasıyla gelen bir kapitalist kızına âşık oluyor ve ustası bunu fark ediyordu. Arada sınıfsal uçurumlar varken aşkın aşk olmayacağını düşünen usta çırağı uyarıyor ve şarkıda şöyle deniyordu: "İşçisin sen işçi kal, giy dedi tulumları." Cem Karaca'nın solcu, ama elit olmayan bir söylemi vardı. "Namus belasına gardaş döküğümüz kan bizim/ Namus belasına gardaş yattığımız dam bizim..." şeklinde sözleri olan Namus Belası'yla yalnızca şehirli gençlerin değil, kasabalı solcu gençlerin de idolü olmuştu. Resimdeki Gözyaşları şarkısıyla yıllara meydan okuyan ve 90'ların sonunda çekilen Ağır Roman adlı filme jenerik müziği olduğunda bir kez daha düzenlenen bu şarkının sahibi Cem Karaca, 1980'de yurtdışına kaçmıştı. Karaca Turgut Özal'ın kendisini affetmesiyle birlikte Türkiye'ye döndü.

Zülfü Livaneli bağlamasıyla müzik dünyasına sıkı bir giriş yaptı. Solcu yıllarda hemen her fırsatta Zülfü Livaneli dinlenirdi. "Karlı kayın ormanında yürüyorum geceleyin/ Efkârlıyım, efkârlıyım, elini ver nerde elin" şarkısı bir "meyhane klasiği" oldu.

Edip Akbayram Sabahattin Ali'nin sözleriyle "Dertlerin kalkınca şaha/ Bir sitem yolla Allah'a/ Görecek günler var daha/ Aldırma gönül aldırma" şarkısını söylemişti. Öyle tutmuştu ki şarkı, çay bahçelerinden, düğün salonlarına, misafir odalarından berber dükkânlarına kadar her yerde bu şarkı dinlenmişti. 90'lara gelindiğinde, MHP'liler, vaktiyle duyduklarında tüylerini diken diken eden bu şarkıyı kendi düğünlerinde, hep bir ağızdan söylediler. Solcuların şarkıcısı denince akla gelen isimlerden biri de Selda'ydı. Her kaseti heyecanla beklenir, çıkar çıkmaz kapışılırdı. Yapılı, sert yüzlü bir kadın olan Selda, ima eden değil, adamakıllı tavır koyan sözler yazılmış solcu şarkılar söylüyordu.

Sadece bir bölümünü sayabildiğim, zamanında müzik dinleyicisinin ilahı olmuş daha çok sayıda müzisyen geçti 70'lerden. Kimileri bir kere parlayıp söndü, kimileri biraz daha kalıcı olabildiler. Aralarında altın plak, platin plak ödülleri alanlar oldu. O yıllarda altın ve platin plak ödülleri verilir, Hürriyet gazetesi halkın oylarıyla Altın Kelebek ödülleri dağıtırdı. Radyo, televizyon ve müzik dallarında verilen Altın Kelebek ödüllerine aday sanatçılar gazetede ilan edilir, okuyuculardan gazetede formaları doldurarak göndermesi istenirdi. Okuyucuların oylarıyla hemen her yıl üç aşağı beş yukarı aynı isimler Altın Kelebek ödülleri alırdı.

O yılların şarkılarını allayıp pullamak yeni "trend" oldu. Bir zamanlar daha ilkel bir düzenlemeyle söylenmiş şarkılar yeniden dillere dolandı. Genç popçular kendileri daha doğmadan meşhur olmuş şarkıları söylüyorlar. Dergilerde 70'lerin müziği ile ilgili çok şey yazılıyor, bütün ayrıntılar hatırlatılıyor.

N'ayır, n'olamaz!

Anadolu'nun batısında 70'lerde şehirlerde, kasabalarda, hatta büyükçe köylerde bile sinema vardı. Televizyon tutsaklığı henüz başlamamıştı. Salonlar büyüktü, gösterişliydi. Aplikler yanar, duvarlar yağlıboya resimlerle, tavanlar kartonpiyerlerle süslenirdi. Filmin gösterildiği beyaz duvarın önünde büyükçe bir sahne olur, şehre gelen tiyatro kumpanyaları bu sahnede temsil verirdi. Gong vurur, ışıklar azalır, üzerinde büyük bankaların adları yazılı olan kadife perdeler ağır ağır açılırdı. Görkemli bir atmosferi vardı salonların, genellikle kırmızı deri kaplı, bir-iki tanesi sürekli gıcırdayan koltukları olurdu. Görkemli olsalar da pek konforlu değildiler. Ses çoğu zaman patlar, salonun her yerine eşit dağılmaz, yazın çok sıcak, kışın da genellikle soğuk olur, havalandırma sistemi bulunmadığı için havası ağırlaşır. Küçük şehirlerde her seansta iki film gösterilirdi. Birçok sinema sabah, öğleden sonra matine ve akşam suare olmak üzere üç seans yapardı. Bazı sinemalarda iki film birden yabancı, birçoğunda ilk film yerli, ikincisi yabancı olurdu. Kenar mahalle sinemalarında her iki film de genellikle yerliydi. İlk filmler çoğunlukla başrol oyuncularının çok meşhur olduğu, yeni vizyona girmiş, genellikle renkli filmler olurken, ikinci filmin başrolünde ikinci derecede oyuncular oynardı. İkinci film daha önce gösterilmiş olabilirdi, çoğunlukla siyah-beyazdı.

"Beş dakika ara" yazısı, birinci film bitince belirirdi perdede. Sigara içenler hemen kendilerini fuayeye atarlar, anneler çişini tutmayı beceremeyen çocuklarını çekiştirip söylenerek tuvalete yollanırlardı. "Beş dakika ara"yı keyifli kılan, satıcıları. Alaska ve frigo sadece sinemada satılan yiyeceklerdi. Aradan yıllar geçtikten sonra tekrar tadıldığında, tadının hiç de muhteşem olmadığı görülen alaska ve frigo için çocuklar ölürlardı. Memur çocukları için pahalı yiyeceklerdi. Bu yüzden doyuncaya kadar yenmez, her sinemaya gidişte alınmazdı. Beş dakika arada salona çekirdekçiler ve gazozcular dalardı. Gazozcular içine kocaman buz kalıpları koydukları teneke kovalarını

gazozla doldururlar, açacaklarını teneke kovaya ritmik bir şekilde vurarak seyirciyi uyarırlardı. Patlamış mısır satıcıları şimdiki kadar yaygın değildi. Her ne kadar her sinema salonunda kocaman bir "Kabuklu yemiş yemek yasaktır" tabelası bulunsa da, seyircinin büyük çoğunluğu mısır yerine ayçiçeği yemeyi tercih ederdi. Filmin ilerleyen sahnelerinde salonu inanılmaz bir çekirdek çitleme uğultusu kaplar, her seanstan sonra salonun baştan aşağı adamakıllı süpürülmesi gerekirdi.

Kışlık sinemaların kendince bir konforu, en azından görkemli bir havası vardı. Ama yazlık sinemalar çok konforsuz, hatta salaş olurlardı. Yazlık sinemalarda en adisinden seçilen tahta sandalyelerin sırtlarına uzun bir sıruk çakılır, böylece oynaması önlenmiş olan sandalye dizileri bahçeye sıralanırdı. Bu tahta sandalyeler öyle rahatsız olurdu ki, iki filmi birden seyretmeyi başarmak pek mümkün değildi. Bu yüzden ya evden gelirken minder getirilir, ya da sinemadan kiralanırdı. Beyaza boyanmış bir duvar perdenin yerini tutardı. Yazlık sinemaların çoğunluğu derme çatma olduğu için tuvaletleri bulunmaz, bulunanlara da pislikten girilmezdi. Oysa çocukların -gazoz da içtikleri için- çişleri gelirdi. Film oynarken anneler çaktırmadan çocukları öndeki sandalyenin ayağına iştirlerdi.

Apartmanlar şehir hayatına yavaşça sızmaya başladıklarında, bazılarından yazlık sinemalar görünüyor, balkonda oturulunca rahatça film seyredilebiliyordu. Sinema tutkunu çocuklar bu dairelerde oturanlara, para vermeden rahatça film seyredebilecekleri için imrenirlerdi. Oysa yazlık sinemaya bakan balkonları olanlar durumdan şikâyetçiydiler. Yedi gece boyunca aynı filmi seyrediyorlar, daha üçüncü gecede bütün diyalogları ezberliyorlardı. Üstelik misafir ağırlamaktan yorgun düşüyorlardı.

Yazlık sinemaya giden gençler için en eğlenceli şey havanın azizliğine uğramaktı. Ansızın bir yağmur indirirdi. Gençler ıslanmaktan hoşlanırlardı. Ama çocukların üşütüp hasta olmasından korkan anneler hemen toparlanıp gitmek isterlerken, iki sıra arkada hoşlandığı çocuk oturan kız, kötü adam Önder Somer yüzünden birbirlerinden ayrılmış olan Ediz Hun ile Filiz Akın'ın kavuşup kavuşmayacaklarını merak ettiğini ileri sürerek ıslana ıslana oturmayı isterdi. Anne "kalk"

diye ısrar eder, kız hoşlandığı çocuğun oturmakta olduğunu gördükçe kalkmak istemez, makine dairesinden gelen ışıktaki yağmur damlaları tek tek seçilirdi.

İster yazlık, ister kışık sinemada olsun, film seyretmenin tadını kaçırarak şeyler sık sık yaşanırdı. Yerli yersiz film kopar, perdede birtakım titreşmeler görünür, ortalık kararır. Salonun ışıkları yanar, seyirciler dönüp makine dairesinin o küçücük, kare şeklindeki penceresine bakarlardı. Makinist filmi genellikle yanlış sarar, sonraki sahne başa gelir ya da bazen film alakasız bir yerden devam ederdi. Seyirci yüksek sesle makinisti uyarır, hata fark edilir, düzeltilirdi. Bazen de ses giderdi. Makinist sesin gittiğinin çoğu zaman farkında olmaz, perdede ağızlar açılıp kapanır ama ses duyulmaz, böyle durumlarda seyirci "Makinist ses!" diye bağırdı.

En kötüsü elektriğin kesilmesi idi. Ne zaman geleceği bilinemezdi çünkü. Seyirci arada bir çakmak yakar, etrafına bakar, ama çaresiz öylece otururdu. Elektriğin birkaç saat gelmediği bile olurdu. Bazen seyirci beklemekten sıkılır, eğer filmin çok başıysa ve elektriğin uzun bir süre gelmeyeceği öğrenilmişse işletmeci seyirciye parasını iade ederdi.

Türk sinemasının tarihi üzerine birçok kitap yazıldı, birçok oyuncu ve sinema emekçisi bu kitaplarda yerini aldı. Ama genellikle başrol oyuncularına, sinemada iz bırakmış büyük isimlere yer verildi. Bazıları emekleriyle de, oyunculuklarıyla da büyük olamadılar. Ama o yıllarda beyaz perdede göründüler, tanındılar, çikletlerden resimleri çıktı. Sessiz kahramanların büyük çoğunluğu bugün unutuldu; kitapların pek azına, pek az satırla girebildiler.

Genellikle mutlu sonla biten filmler birbirlerine çok benzerlerdi. Neredeyse her üç filmde birinde esas oğlan kör olur, yine neredeyse her üç filmde birinde zengin baba fakir gence âşık olan kızını evlatlıktan reddedip sonra nadim olurdu. Türk sinemasında klişeden geçilmezdi. Örneğin körlük klişesi öylesine yaygındı ki, bir senarist bir filmde değişiklik olsun diye Emel Sayın'ı sağır yapmıştı. Şarkıcı olan Emel Sayın sahnede birden duymamaya başlıyor ve dudak okuma öğrenip bir teleskop satın alıyordu. Hafızasını kaybetme, uçak kazasında öldü sanma, iftiraya uğrama çok sık rastlanan konulardı.

Senaryolarda zaman, zemin, gereklilik ilişkisine kafa yoracak zaman olmadığı için olaylar tesadüfe bağlanır, tesadüfün dibi delinirdi. Akıl ve mantık dışı hikâyelere de çok rastlanırdı. Hatta bunlar Türk sinemasının "hususiyetiydi" bile denebilir. Adam bir başka adamlarla konuşurken "tesadüfen" gördüğü karısının iffetinden derhal şüphe ederek sorgusuz sualsiz terk edebilir, ya da ölümcül bir hastalığa yakalanan kadın, sevdiği adamı üzmemek için kendinden nefret ettirmek isteyebilir, karşısına geçip kahkaha atarak "Seni sevmiyorum işte, seninle gönül eğlendirdim, eğlendim anlıyor musun?" diyebilirdi.

Türk filmlerinin büyük çoğunluğunda "adadaki ağaç" vardı. Sevgililer birer çamın arkasından çıkarak kadra girerler, birbirlerine yaklaşırlardı. Adadaki ağaç yoksa filmin geçtiği ev "kuşlu köşk" idi. Kuşlu köşkte davet verilir, merdivenin duvarında bulunan kuşların altında orkestra çalarken, evin sahibesi merdivenlerden inerdi. Ayrılan sevgililerin hemen hepsi nedense deniz kenarında birbirlerine doğru koşarak kavuştular ve sarıldılar. Esas oğlan kucakladığı kızı havaya kaldırdı, birlikte döndüler, esas kız da bacağının birini mutlaka dizinden kırdı. Rejisörler nedense kış ortasında inin cinin top oynadığı kumsallarda birbirlerine koşturdukları sevgilileri, bir de ağır çekimde gösterdiler.

İffetsiz bildiği karısını terk eden babalar çocuklarına inanılmaz tesadüflerin sonunda rastladılar. Böyle durumlarda çocuklar gerçek babalarına "Size baba diyebilir miyim amca?" dediler. Köşkte yaşayan kadınlar düşünceli ve durgun gördükleri erkek kardeşlerine ya da kocalarına "Nen var kuzum?" dediler. Filmlerde evlenmeden hamile kalan kadınların tümü, âdet dönemleri geciktiği için değil, iş esnasında düşüp bayılarak hamile olduklarını öğrendiler. Her seferinde de çağrılan doktor, "Müjde, yakında anne oluyorsunuz" dedi.

Prodüktörler filmin başına, jenerikten önce "filanca film iftiharla takdim eder", film bitince de "Son" yazmayı hiç ihmal etmediler. Yönetmenlere rejisör, kameramanlara foto direktörü, yönetmen yardımcısına reji asistanı dendi. Arka jenerik hemen hemen hiç olmadı. Hayatları Beyoğlu'nun arka sokaklarında hazin bir şekilde biten sinema emekçileri, figüranlar kahvesinde son sigaralarını içerek son günlerini yaşadılar ve sessiz sedasız öldüler, sessiz sedasız

gömüldüler. Yeşilçam Sokağı'nda bir arada buldukları kahvelerin camlarına küçük kâğıtlar asıldı ve cenazeleri için para toplandı.

Ama 70'lerde çocuk ve genç olanlar için sinema hep büyülü bir törendi.

Güle güle giy, üstünde paralansın

Orta sınıf için temiz ve derli toplu giyinmek çok önemliydi. Evlerde günlük giysi ve dışarı giysisi ayrımı vardı. Bir kadının evde giydiği elbisesinde olan en ufak bir leke bile ayıplanır, böyle bir kadın hemen "pasaklı" damgasını yerdı. Pasaklı olmak bir kadın için en ağır hakaretlerden biriydi. Televizyonda Pasaklı Sally adlı bir dizi film yayınlanıyor, üstüne başına dikkat etmeyen kadınlara da "Pasaklı Sally" deniyordu. Eteği sökük veya sarkmış bir elbiseyle, kaçık çorapla dışarı çıkmak utanç nedeniydi. Ayakkabıların boyalı olması şarttı. Yolların çoğu asfalt değildi, sokaklar kışın çamurdan geçilmezdi. Bu yüzden birçok evin kapısının önünde, çamurlu ayakkabıları sürtüp temizlemek için yere çakılmış uzunca bir demir parçası bulunurdu. Sürünce hemen kuruyan ve kendinden parlayan ucu süngerli ayakkabı boyaları olmadığı için, genellikle pazar günleri aileden biri boyanacak ayakkabıları toplar, yaydığı bir gazetenin üstüne sıralar, Nuri Leflef marka ayakkabı boyası ve cilası, sünger, fırça, parlatmak için bir parça kadife kumaş kullanarak, ev halkının ayakkabılarını boyardı. Boyanacak ayakkabıların kazıyarak çamurları temizlenir, ıslak bezle silinir, boya ayakkabılara süngerle yayılırdı. Ardından cila kutusu açılır, orta ve işaret parmağına dolanan bir bezle kutudan cila alınıp ayakkabıya sürülür, bu işlem birçok kez tekrarlanırdı. Cila kuruduktan sonra parlatmak için önce fırça kullanılır, ayakkabılar adamakıllı fırçalandıktan sonra, kadife parçasıyla parlatılırdı. Bu işlemler azımsanmayacak kadar vakit alır, ama sonunda ayakkabılar ayna gibi parlardı.

Erkeklerin tıraşsız dışarı çıkmaları hoş karşılanmazdı. Habersiz misafir gelmesi ihtimali yüksek olduğu için, babalar pazar sabahları bile tıraş olurlar, saçlarını tararlardı. Pantolon ütüsünü iyi yapan kadın, iyi ev kadını sayılırdı. Pantolon ütüsü çift çizgi olmuş bir erkeğin karısı pek makbul sayılmazdı. Giysileri ütüsüz giymek söz konusu bile değildi. Evlerde iç çamaşırlarından havlulara kadar her şey ütülenirdi.

Orta sınıfa mensup kadınların büyük çoğunluğu ana hatlarıyla modaya uymaya dikkat ederdi. Yaşlıların, hayattan kopmuş insanların modaya uymamaları anlayışla karşılanır; yaslı, kederli insanların canlı bir moda takipçisi olmaları da tuhaf bulunurdu. Moda o yıllardan beri büyük değişimler geçirdi. Bireyselleşme ve özgürleşme moda izleyicisini böldü, kimileri yaşanan hayatın önüne geçen modanın abartılı yaklaşımına harfiyen uyarlarken, kimileri modayı umursamaz oldular. Oysa o zamanlar pek çılgınca hatlara sahip olmayan modanın bir ağırlığı vardı. Herkesin kendi tarzını yaratması beklenmezdi. Özellikle orta sınıfın genç kadınları buna dikkat ederler, genel geçer bir moda anlayışının fazlaca dışına düşmek istemezlerdi. Moda bir yılda geçip gitmezdi. Birkaç yıl ana çizgiler korunur, böylece tutumluluk çağının insanların "yaptırdıkları" giysilerinin eskiyecek kadar giyilebilmesine zaman tanınırdı. Giyinmenin günümüz gençliğinin anlamakta güçlük çekeceği katı kuralları vardı. Kadınların ayakkabılarıyla çantalarının aynı renkte olması zorunluydu. Siyah ayakkabı giyip eline kahverengi çanta almış bir kadın alay konusu olur, mantosu elbisesinden kısa bir kadın gülünç ve rüküş bulunurdu. Yaygın olan kendine göre bir stille giyinmek değil, modanın en azından kaba hatlarına uygun biçimde giyinmekti.

70'lerde, orta sınıfın aile kadınları için eziyetli bir moda vardı: Etekler miniydi. Küçük şehirlerin çağdaş kadınları kendilerini modaya uymak zorunda hissediyorlar ve mini etek giyorlardı. Ama hem mini etek giyip, hem aile kadını olmak kolay değildi. Böyle kısa elbiseler giyen kadınlar, erkeklerle karışık buldukları ortamlarda mini etekleri yüzünden çok sıkıntı çekerlerdi. Birçok kadın yanında eşarp taşır, oturduğu zaman iyice yukarı çekilen eteğinden bacakları görünmesin diye dizlerine örterdi. Yanında eşarbsız olmayan kadınlar hırkalarıyla, hiçbir şey bulamayanlar çantalarıyla bacaklarını gizlemeye çalışıyorlardı. Hem mini etek giyip, hem de oturmayı bilmek çok önemliydi. Bu yüzden daha ilkokulda okuyan ve doğal olarak mini etek giyen kız çocukları oturma konusunda sık sık uyarılıyorlardı. 70'lerin "aile kadınları" mini eteğin içinde pek rahat edemediler. Bu yüzden 70'lerin ikinci yarısında baş gösteren "midi" ve "maks" etek modasını gönülden desteklediler.

Özellikle genç, evli kadınlar mini de giyseler, midi de giyseler erkeklerin de bulunduğu topluluklarda rahat etmek istiyorlardı. Onların imdadına pantolon-etekler yetişti. Etek gibi görünen, aslında geniş kesilmiş, yan yana durduğunda tam bir etek görüntüsü veren paçalardan oluşan bu pantolon-eteklerin özellikle fitilli kadifeden yapılanları çok ilgi gördü. 70'lerin başında mini etek-pantolonlar hem mini giymek, hem de rahat hareket etmek isteyen kadınlara kolaylık sağlarken, etek boylarının uzamasıyla birlikte pantolon-eteklerin de boyları uzadı.

Giyim denince akla orlon ve jarse gelirdi. Orlon dokununca gıcır gıcır bir ses çıkarır, jarse terletirdi. Yazlık bluzlar, çocuk şortları, hırkalar orlondan evlerde anneler tarafından örülürdü. O yıllarda meşhur olan yaprak, kirpik, baklava gibi adlarla anılan motifler ve dış dış boşluklardan oluşan çeşitli ajurlar, bu orlon hırka ve bluzları birbirinden ayırır, açık ve pastel renkler tercih edilirdi. Orlonlar şal örmek için de çok elverişliydi. Şal çok kadınca bir aksesuardı, hemen her kadının gardırobunda biri beyaz, biri siyah ve mutlaka uzun püsküllü iki şal bulunurdu. Ancak kadınlar bu aksesuarı gece giyimlerinde dekoltelelerini örtmek için kullanırlardı. Birkaç yıldır özellikle genç giyiminde yaygın bir şekilde rastlanan jarseler o yıllar için büyük yenilikti. Jarse esnek bir kumaştı. Deseni iyi gösteriyor, vücuda oturuyordu. Diğer kumaş çeşitlerine göre daha ucuzdu. O yılların japone veya karpuz kollu elbiseleri için genellikle jarse tercih ediliyordu. Ama terziler dikerken toplanan bu kumaşı pek sevmezler, esnek olmayan, tok kumaşları tercih ederlerdi.

70'li yıllar, 80'lerde ve 90'larda çok gülünç bulunan bir moda akımının toplumun hemen her kesiminde karşılık bulduğu yıllar oldu. Ama 90'ların ilk yarısında, vaktiyle çok gülünmüş olan bu moda, 2000'li yıllara yaklaşırken bir anda yaygınlaştı. Aynı 70'lerde olduğu gibi favoriler uzadı, dizlerin altından itibaren anormal genişleyen ve İspanyol paça olarak bilinen pantolon paçaları ve apartman topuklar görüldü. Paçalara gülünç işlemler yapıldı, yakalar genişledi, ama yine de, yeniden uygulanan bu modada hafif bir "milenyum" çizgisi fark ediliyordu.

"Ciddi" kadınlar tayyör giyerler, genç ve havai olanlar elbise tercih ederlerdi. Burda dergisi yayınladığı elbise modellerinin patronlarını da verir, giysilerini kendi diken birçok kadın bu dergiyi yakından takip ederdi. Böylece hem modaya uygun giyinmiş, hem de meseleyi ucuza halletmiş olurlardı. Evli barklı, çoluk çocuk sahibi kadınların pantolon giymesi alışılmış bir şey değildi. Bu yüzden genellikle etek ve ceketten oluşan döpiyesler, tayyörler giyerler, boyunlarına ağırbaşlı bir fular bağlarlardı. Bazı kadınlar tayyörlerinin yakasına yapma çiçek takmayı severlerdi. Tayyörlerin yakasına ille bir şey takılırdı. Üzerinde sahibinin adının baş harfleri bulunan altın veya gümüş yaka iğneleri kuyumcуда yaptırılır, yaka iğneleri, rozetler kullanılırdı.

Döpiyes ve tayyör klasik bir giyim tarzıydı. Moda olan ise vücuda sımsıkı oturan, dar jarse gömlekler, dar süveterlerdi. Bunların altına mini etekler giyilir, diz altına kadar uzanan dar çizmelerle görünüm tamamlanırdı. Seçilen renklerde sınır yoktu. Çingene pembesinden fıstık yeşiline, gece mavisinden koyu mora kadar hemen her renk kullanılıyordu. Giyilen dar kazaklar bol renkli, çizgili veya işliydi. Bu renk bolluğuna rağmen, aksesuar olarak bir de renkli boncuklar takılır, giysileri kalın veya ince bir kemer süslerdi. Verev çizgilere, geniş yakalara, iri desenlere 70'li yıllarda çok sık rastlanırdı. Dekolte küçük şehirlerin mazbut hayatına pek uygun düşmediği için çıplak omuzlara, açık sırt ve göğüslere pek rağbet edilmezdi. Ancak düğün, nişan gibi çok özel günlerde yakası açık elbiseler hoş görülür, diğer zamanlarda incecik askılı giysiler, derin dekolte elbiseler, hele göbeği açıkta bırakan bluzlar hiç giyilmezdi.

60'lı yıllarda ayakkabıların burunları iğne gibi sivri, topukları akıl almayacak kadar inceydi. Bütün bu ince hatlar, zarif görünüm 70'lerde tamamen ortadan kalktı. Apartman topuk modası çıktı. Özellikle genç kız ve genç kadınlarda çok kaba görünümlü bu ayakkabılara rastlamak olağan hale geldi. Yere tamamen oturan ayakkabıların altına bazen bir karışa varan yükseklikte, yumuşak bir maddeden topuk ekleniyor ve bu garip ayakkabıları giyen kadınlar bir karış yükselmiş oluyorlardı. 90'ların sonunda yeniden hortlayan kaba hatlı ayakkabı modası, 80'li yıllarda ortadan kalkmış, kadın ayağını daha zarif gösteren, klasiğe yakın modellere dönülmüştü.

İnsanoğlunun -bence- bugüne kadar bulduğu en anlamsız giysi olan tulumlar ise, 80'lerin ürünüydü. Tulum iş hayatına ait bir giysi çeşidiydi, ihtiyaçtan doğmuştu, iş esnasında kullanılırken pratik yararlar sağlıyordu. Ama sadece iş hayatında anlamlı olan bu giysi modaya taşınınca, bir garabet doğdu. Beline ucuz görünümlü, kalın kemerlerin takıldığı, özellikle Ahu Tuğba'nın, oynadığı bütün filmlerde itibar ettiği o kullanışsız ve sakil giysi, bir moda fantezisi olarak bir dönem varlığını sürdürdükten sonra, kalktı.

90'ların sonunda andığımız yılların modasının birçok unsuruna dönüldü. Saçlar uzadı, etekler kısaldı, pantolon paçaları genişledi, ucuz ve parlak süsler yeniden görünür oldu. Ama 70'lerin erkek modasını belirleyen bazı çizgilere dönülmedi. Kocaman düğümlü ve kısa tutulan kravatlar moda sahnesine çıkamadılar. Ekose takım elbiseler ve geniş gömlek yakaları da öyle. İş dünyası giyimde klasik çizgiden ve biraz da kendi tarzını yaratmaktan yana tavır koydu. Oysa 70'lerde erkek modası bugünden bakıldığında çok gülünçtü. Takım elbiselerde gömleklerin ve ceketlerin yakaları çok genişti. Ağırbaşlı renkler değil, tütün, hardal, mavi, hatta acı yeşil bile giyiliyordu. Resmî ortamlar söz konusu değilse, yeni şehirlileşmiş ve para kazanmakta olan erkekler; yakaları geniş, parlak ve dar gömleklerini göbeklerine kadar açıyorlardı. Spor giyimden anlaşılan kravatsız gömlek giymek ve yakaları açmak, cepsiz pantolonları tercih etmekte. Cepsiz pantolonların kemer bölümleri olmazdı. Vücuda sımsıkı oturur, dizlerden aşağısında paçalar alabildiğine bollaşırdı. Bunlar düşük belli ve iddialı renklerde dikilmiş pantolonlardı. Şehirlileşmenin ilk adımında bulunan ve klasik giyimi bir tür geri kalma olarak gören bir grup erkek, bu cepsiz, kimi zaman süt beyaz renginde olan dar pantolonları giyerler, gömlekler de cepsiz üretildiği için, sigara paketlerini çoraplarının içine sokarlardı. Oysa taşınması gereken sadece sigara paketi değildi. Cüzdan, anahtarlık, çakmak, tarak da taşımak gerekirdi. Bunun için sapından bileğe geçirilen portföyler kullanırlardı. Cepsiz pantolon giyen bazı ticaret erbabı, suni deriden yapılan bu portföylerde senetlerini, çek defterlerini de taşırlardı.

Zevki incelmemiş ve gösterişi seven erkekler bir dönem papyon ve kravatla birlikte altın kolye taktılar. Altından yapılmış kalın bir zincirin

ucunda, üzerinde sahibinin adı yazan veya burcunun simgesi bulunan dikdörtgen, altın bir plaka bulunurdu. Cepsiz pantolon giyen erkekler de altın zincirleri takarlar, göbeklerine kadar açtıkları yakalarının içinde, bu altın zincirli kolye göğüs kıllarına karışırdı. Neyse ki altın kolyeyi göstermenin maddi varlığı yeterince ortaya koyamadığı belli oldu, gösteriş amaçlı bu moda çabuk geçti.

Küçük şehrin orta sınıfının gece hayatı yoktu. Farklı bir giyim tarzını gerektirecek özel geceler de sınırlıydı. Gece kıyafeti ancak nişan, düğün, sünnet gibi törenler için gerekliydi. Kadınlar bu törenlerin sahibi iseler, giysiler önem taşır, değilse daha kolay geçirilirdi. Orta yaşlı geçmiş hemen her kadının gardırobunda, davetli oldukları düğünlerde giymek üzere simli orlondan örülmüş bir bluz, parlak bir gece çantası, topuklu bir çift ayakkabı ve her durumda giyilebilecek siyah bir etek bulunurdu.

Buna karşılık gece hayatı kültürüne uzak birçok kadın, yakınlarının düğünü söz konusu olduğunda abiye giyimin ölçüsünü kaçırmaları, bu tür giysilere alışık da olmadıkları için, ne yapacaklarını şaşırırlardı. Hem dekolte giyerler, hem de bir elleriyle sürekli göğüslerini kapayarak dolaşırlar, hem en zarifinden çok yüksek topuklu pabuç giyerler, hem de ayaklarının ağrısından duramayıp, gizlice pabuçlarını çıkarırlardı. Kış düğünlerinde çok ince kumaşlardan kolsuz elbiseler diktirirler, sonra soğuktan titredikleri için omuzlarına o zarif kumaşlara hiç uymayan mantolarını alırlardı. Yüzük, bilezik, küpe, gerdanlık, parlak taşlı toka, broş gibi takıların hepsini birden takan kadınlara da rastlanırdı.

Çocuklar böyle zamanlarda fazla özenli giydirilirdi. O yıllarda özellikle annelerin en hoşlandığı şey, çocuklarını büyümüş de küçülmüş gibi giydirmektir. Kız çocuklarına minyatür tuvalet veya gelinlik diktirenler, oğlan çocuklarına minyatür takım elbise giydirip kravat takanlara rastlanırdı. Erkekler özel günlerde takım elbise giyerlerdi.

70'lerin başında incecik külotlu çoraplar yaygın değildi. Tutumluluk özendiriliyor, hemencecik kaçan ve bu yüzden pahalıya mal olan ince çoraplar gündelik olarak giyilmiyordu. Kadınların büyük çoğunluğu kolay kaçmayan, kalın ve kaba çoraplar giyerlerdi. İç giyimde ince

zevkten yoksun, kaba ve duygusuz kadınlar kalın, külotsuz çoraplar giyerler, don lastiğinden yaptıkları halkalarla bunları bacaklarına tutturlardı. Çalışan ve dışarıdaki giyimine özen gösteren kadınlar ince çoraplar giyerler, kaçan çoraplarını hemen atmayıp ya çarşılardaki örücülerde ördürürler ya da kendileri tamir ederlerdi. Kaçan çoraplar içlerine bir ampul konarak gerginleştirilir, en incesinden dantel tıgıyla tamir edilebilirdi. Ansızın kaçan çoraba oje veya uhu sürülür, kaçan noktanın aşağılara kadar akması önlenirdi. Çoğunluğu külotsuz olan bu ince çorapları giyen özenli kadınlar don lastiği kullanmazlar, jartiyer giyerler, külötlü çorabın yaygınlaşmasıyla birlikte pratik anlamını kaybeden jartiyerlerin çorap tutturmak için kullanılan küçük düğmelerine incecik çoraplarını sıkıştırırlardı.

Naylon külötlar çekmeceleri işgal edinceye kadar kadınlar, erkekler ve çocuklar genellikle patiska don giyorlardı. 70'lerin başlarında evlere topla patiska alınır, herkese don biçilip dikilirdi. Penye külötlar henüz yoktu. Naylon külötların yaygınlaşması iç çamaşırı anlayışını değiştirdi. Sağlıksız, ama çok pratikti. Kolay yıkanıyor, kolay kuruyordu. Ardından penye çamaşırırlar görülmeye başlandı.

Ne işe yaradığını günümüzde tam olarak anlamının pek kolay olmadığı kombinezonlar 70'lerin favorisiydi. Hemen her kadının siyah, beyaz ya da ten rengi birkaç tane kombinezonu olurdu. Dizin bir karış üstüne kadar uzanan, incecik askılı, göğüs kısmında genellikle bir desen bulunan kombinezonlar sentetik kumaşlardan yapılıyor, hem fanila hem jüpon vazifesi görüyordu. Kombinezonların sağlıksız olduğu çok çabuk anlaşıldı, giyenleri hemen terletiyordu. Kadın giyiminde pantolonun yaygınlaşmasıyla birlikte kombinezonlar büyük oranda ortadan kalktı.

70'lerde genç toplumu bir künye modası sarmıştı. Önce gümüş künye olarak çıktı. Kalın gümüş bir zincirle iki ucundan tutturulan kalın gümüş bir tabakaya kabartma harflerle sahibinin adı yazdırılıyordu. Bu kalın, gümüş künyelerden şehirli gençlerin büyük çoğunluğunda vardı. Cinsiyetsiz bir modaydı, orta sınıf ailelere mensup hem kızlar, hem erkekler aynı künyeden takıyorlardı. Tanışma vesilesi oluyor, oğlanlar hoşlandıkları kızların adlarını hemen öğreniyorlar, künye üzerinde okunan isimlerden büyük gençlik aşkları doğuyordu. Gençlerin

künyesiz dolaşmadıkları yıllarda, pek görgülü sayılmayan, gösterişe düşkün evli kadınlar altın zincir taktılar. Evlenme pazarlıklarına konu olan bu zincirler metreyle sipariş ediliyordu. Birbiriyle uyumsuz tüm takıları aynı anda takanlara rastlamak çok olağandı. Aynı yıllar top küpe modasının yaygınlaştığı yıllar oldu. Minik altın küreler halinde hazırlanan bu küpelerin topluiğne başı kadar olanlarından nohut büyüklüğünde olanlarına kadar çeşitli boyları vardı. Gösteriş düşkünü kadınlar bir yığın bilezik takarlar, bunları hiç çıkarmazlardı. Birbiriyle uyumsuz bir yığın bilezik aynı kolda şingirdar, arada altın zincire de rastlanırdı.

Erkekler 70'li yıllarda saçlarını uzattılar, ama bir yere kadar. O yıllarda uzun olarak algılanan saçlar omuzları biraz geçebiliyordu. Bir erkeğin saçlarını beline kadar uzatması, atkuyruğu yapması, bir de kulağına küpe takması söz konusu bile değildi. Saçlar gibi favoriler ve bıyıklar da uzundu. 80'lerde ve 90'ların ilk yarısında şakaklarda kısacık kesilen favoriler 70'lerde alt çene kemiklerine kadar uzanıyor ve gür görünmesi tercih ediliyordu. Bıyık çok yaygındı, üstelik 60'lı yılların tersine, alttan ve üstten kesilmiş incecik bıyıklar değil, bol, gür bıyıklar makbuldü. Saçlar gibi favoriler ve bıyıklar da taranır, solcular bıyıklarını aşağıya doğru tararlar ve dudaklarını kapatırlarken; diğerleri sürekli yana doğru bıyıklarını sıvazlardı. Bıyıkların uçları aşağıya inmişti, o yılların ülkücüleri ağızlarının iki yanından abartılı bir şekilde aşağıya doğru inen bıyıklarıyla, solcular dudaklarını örten bıyıklarıyla tanınıyorlardı.

Saçlara herkes düşküdü. Saçlarını limon suyu sürerek yatıştırınlara, bira sürenlere ya da briyantın kullananlara çok sık rastlanırdı. Pırıl pırıl parlayan briyantınli saçlarda tarak dişlerinin izleri kalırdı. Günümüzde jöle ve köpük gibi saç şekillendirmekte kullanılan malzemeleri genellikle gençler tercih ederlerken; o yıllarda limon suyuna en çok Ayhan Işık tipli erkekler itibar ederlerdi. Gür saçları olan erkeklerin kızları keserken başvurdukları hareketlerden biri yandan ayırıp alınlarına döktükleri saçlarına parmaklarını tarak gibi geçirip arkaya doğru atmalarıydı.

Ne doğrudan kapıdan satış yöntemiyle çalışan pazarlamacıların tanıttıkları ucuz kozmetikler, ne de büyük parfümeri mağazalarında

inanılmaz çeşitlilikte bulunan pahalı "müstahzar"lar vardı. Ancak büyük şehirlerin zengin semtlerinde şık mağazalarda yüksek gümrük bedeli ödenmiş pahalı kremler, losyonlar, parfümler satılırdı. Küçük şehirlerde eczanelerde ya da aynı zamanda iç çamaşırı, mendil, çorap da satan dükkânlarda birtakım kremler, losyonlar ve makyaj malzemeleri bulunurdu. Provitamin B5'li, ikisi bir arada şampuanlar, saç köpükleri, jöleleri duş jelleri, vücut losyonları yoktu. Saç ve vücut temizliğinde genellikle beyaz sabun, zeytin yetiştirilen bölgelerde zeytinyağı sabunu kullanılıyordu. Şampuan ve saç kremi vardı, satılıyordu ancak, kullanımını 70'lerin ikinci yarısında yaygınlaştı. Oje, fondöten, ruj, allık, far, maskara, rimel gibi makyaj malzemeleri pek kaliteli olmamakla birlikte, kolayca bulunur ve alınırdı.

Yine de saçlar yıkanırken son durulama suyuna katılan yarım çay bardağı sirkenin saçları parlattığına, papatya suyuyla çalkalamanın sararttığına, kaynatılmış ceviz yaprağı suyunun saç dökümlerini durdurduğuna inanılırdı. Bunlar pek yanlış şeyler de değildi. O yılların kozmetikleri doğanın kendisinden elde ediliyordu. Saç boyamada en çok kullanılan malzeme kınaydı. Hemen her kadın saçına kına yakmayı bilir; kınaya çay, soğan kabuğu, rastık ve benzeri malzemeler katarak rengini zevkine göre değiştirirdi. Kınanın yanı sıra, saçların sağlıklı olması için yumurta sarısı ile halis zeytinyağı karıştırılır, bununla saç dipleri ovulur, limon ve zeytinyağına gliserin ve gül suyu da katılarak el kremi yapılırdı. Yoğurt ile bal karıştırılarak yüze sürülür, yazın salatalık dilimleri cilde yapıştırılırdı. Tokalon, Cire aseptine, Nivea dönemin ünlü kozmetik markalarıydı. Bir de Havilland marka fondöten vardı, birçok kadın sokağa çıkmadan önce mutlaka bunu kullanırdı.

Kuaföre "saç yaptırmaya" gidilirdi. 70'lerin başlarında saç tuvaletinde doğal görünüm tercih edilmez, saçların yapılmış olduğunun belli olması arzu edilirdi. Yapılmış saçtan anlaşılan da tuhaf topuzlar, abartılı lüleler, ucu kıvrılarak alın veya yanağın belli noktalarına yerleştirilmiş perçemlerdi. Özellikle topuzlar çok dikkat çekiciydi. Topuz ile yapay lülelerin bir arada kullanıldığı saç modelleri de vardı. Yapılacak saç önce yıkanır, taranır, kalın veya ince metal bigudilerle sarılır, kulaklara midye kabuğuna benzeyen plastik

kapaklar örtülür, başa seyrek bir file geçirilir ve ardından kadın "makineye girer"di. Bu gönüllü işkence süresince kadınlar sigara ve kahve içerler, fal baktırırlar, gevezelik ederler ve o yılların kadın ve moda dergilerini karıştırırlardı. Kısa kesilmiş saçlar alabildiğine kabartılır, perçemler tek tek yüze oturtulurdu. Bir yanağın üzerine düşen tek perçem pek havalı bulunur, buna bir de dudağın kenarına kalemle yapılan bir ben ilave edilirdi.

Abartılı ve kocaman topuzların yanı sıra, lüle, üstelik alabildiğine yapay lüle modası vardı. Şakakların tam üstünden alınan birer tutam saçla yüzün iki yanından birer lüle sallandırılırdı. Bazı yoksul kuaförlerde saçların çatır çatır yanması pahasına, ocakta kızdırılan maşalarla lüle yapılırdı. Lüle maşası makası andırırdı. Açıldığı zaman aradaki boşluğa saç sıkıştırılıp sarılır, bir süre beklenip açılır, böylece saç tutamı lüle haline gelirdi. Topuz ve lüle yapılmış saçta sprey sıkılır, saçların etrafı sanki bir dikenli telle kaplanır, sprey sıkılmış saç çok zor taranırdı.

Saç modasında biri yine 70'lerde, diğeri 80'lerin başında iki devrim yaşandı. Bunlardan biri Charlie'nin Melekleri dizisindeki Jill'in yani Farah Fawcett'in saç modeliydi. Saçların rengi epeyce açılıyor, sarışın bir görünüm elde ediliyordu. Televizyonda naklen yayınlanan düğün töreniyle birlikte bir anda meşhur olan Prenses Diana'nın saç modeli de benzer bir çılgınlık yaratmıştı. O da doğal ve Avrupalı bir modeldi. Birçok kadın ellerinde gazeteden kestikleri Prenses Diana resimleriyle kuaförlere gidip, bu modelin aynısından istediler.

Bugün geçerliliği kalmayan "Erkekler sarışınları sever, esmerlerle evlenir" klişesi o yıllarda doğru gibi görünüyordu. Aile kadınının sarışın olması -doğal sarışın değilse- pek alışılmış bir durum değildi. Küçük şehirlerde genç, evli kadınlar Ajda Pekkan'ın sarışınlıklarına imrenseler de, yapamazlardı. 70'lerin toplumsal ahlak anlayışı sarışınları "potansiyel hafifmeşrep" görürdü. Ama 70'lerin ikinci yarısında cesur evli kadınların bir kısmı saçlarını sarıya boyattı.

Bana kalırsa o dönemde asıl ilginç olan, bütün toplumsal önyargıya rağmen saçları sarıya boyatmak değil, kaşlara müdahale etmektir. Bir dönem, kadınlar kaşlarını akıl almaz bir şekilde inceltiler, hatta tamamen aldılar, her sabah saçlarının rengine uyan bir kalemle

kendilerine kaş çizdiler. Kaşların yok olduğu sıralarda kirpikler zirveye çıktı. Kaşlar kalemle çiziliyor, ama bu çizgilerin altında bir avuç kirpik bulunuyordu. Kendiliğinden gür kirpikleri olan kadınlar alabildiğine boyuyorlar, olmayanlar takma kirpik takıyorlardı. Dönemin takma kirpikleri çok yapay görünüşlüydü. Plastiği andırıyor, belli aralıklarla birtakım sivrilikler göz çevresince sıralanıyordu. Çil modasının öncüsü Ajda Pekkan olmuştu. Pek uzun sürmedi. Saçlarını açık sarıya boyatıp ortadan ayırdığı ve kaşlarını tamamen aldığı dönemde Ajda Pekkan burnuna ve çevresine kalemle çil konduruyordu. Birçok kadın bunu hızla taklit etti, yüzlerine kondurdukları kızıl noktacıklarla şirin ve sevimli görünmek istedi.

Hayatı kolaylaştıran bir yığın alet henüz yoktu, olanlar da orta sınıfın hepsinde yoktu. Evlerde yapılması gereken işlerin büyük çoğunluğu elle yapılıyor, eller sabunlu, sodalı sulardan bir türlü çıkmıyordu. Gözler, yanaklar, dudaklar, saçlar boyanarak idare ediliyor, ama ellerin yıpranmışlığını önlemek hiç de kolay olmuyordu. Birçok kadının yüzü çok güzel, bakımlı ve makyajlıydı, ama elleri yıpranmıştı. Tırnaklarını uzatsalar da yıpranmışlığı gideremiyorlardı. Ellerin de güzelleşmesi ancak işleri aletlerin yapmasıyla mümkün oldu.

Gençliğin Duygu Defterleri

The Beatles topluluğu 60'larda takım elbise giyiyor, kravat takıyordu. Kısa saçlı ve kısa favoriliydiler. 70'lerde saçlarını uzatmışlar, renkli ve çiçekli gömlekler giymişlerdi. Gençlik her dönemde değişiyor, hatta zamanı onlar değişik kılıyorlardı. 70'lerin küçük şehir gençliği romantikti. Klişeyi, özellikle klişe şiiri çok severdi. Kızlar hatıra defterleri arasında gül yaprakları kurutur, bebek resimleri biriktirirlerdi. Aşka düşkünlüydüler. Toplumsal yargıların gölgesi altında zihinlerinde gelişen aşk fikri, "yuva kurmayı" gerektiriyordu. Temiz aşklar, saf kalpler, en temiz duygular dönemin temel klişe unsurlarıydı.

Hatıra defterleri 60'lı, 50'li, hatta daha eski yıllardan beri sürdürülen bir gelenektir. Hemen her genç kızın, hatta ilkökul çağındaki kız çocuklarının birer hatıra defteri vardı. Az sayıda da olsa romantik ve duygulu erkek çocuklar da hatıra defteri tutarlardı. Ama genellikle bu defterlere kızlar itibar ederlerdi. Hatıra defterleri mümkün olduğunca süslü hazırlanır, kapağında "Hatıra Defteri" ibaresi bulunur, kırtasiyecilerde onlarca çeşidi satılırdı. En ilginç olanı kilitli hatıra defterleriydi. Kapağında genellikle romantik bir manzara resmi veya büyükçe bir kalp, çiçek -genellikle gonca gül- bulunur, resim plastikle kaplı olurdu. Olur olmaz şahıslar tarafından açılıp okunması önlemek üzere, bu defterlerin tenekeden yapılmış, minicik kilitleri ve anahtarları vardı. Kilitli defterler hatıradan çok günlük tutmak için kullanılır, ancak kızlarının kendilerine ait özel hayatları olamayacağına inanan anneler bu kilitli defterleri pek hoş karşılamazlardı. 70'lerde birçok genç kız, kilitli günlük veya hatıra defterlerini annelerinden kaçırmak; anneler de bir yolunu bulup bu defterleri okumak ve kızlarının kime âşık olduğunu, "ne kadar ileri gittiğini" öğrenmeye çalışmak için uğraşırlar.

Hatıra defterlerinin yazılmasının bir adabı, defterlerin adeta klasikleşmiş bir iç düzeni vardı. "İyi aile kızları" genellikle ilk sayfayı annelerine, sonra babalarına, sonra sırasıyla kardeşlerine, pek

sevdikleri hala, teyze ve enişte gibi aile büyüklerine ayırırlardı. Sevilen öğretmenlere birer sayfa ayrılması âdettendi. "Kötü kızlar" bu kurala uymazlar, aileyi reddederler ve defterlerini sadece arkadaşlarına yazdırırlardı. İyi arkadaşlara önden sayfa ayrılır, kendini defter sahibinin iyi arkadaşı zanneden biri, defterin sonuna doğru kendine sayfa ayrılmış olduğunu görünce bozulup, defteri yazmayı reddedebilirdi. Sınıfın sessiz ve içli kızına ya da mahcup ve gösterişsiz oğlana defterde hiç sayfa ayrılmadığı olur, kendilerini itilmiş, unutulmuş bulan bu tür arkadaşlar kahırlanırlardı.

Hatıra defterlerinin bir işlevi de gizli aşkları ifşa etmektir. Defterin sahibi kıza ilgi duyan oğlan çok ince kelimelerle duygularını ifade edebilir, kalemi kuvvetliyse kıza âşık olduğunu çok ustaca belli edebilirdi. Defter sahibi kız kütse bunu anlamaz ya da oğlana ilgi duymuyorsa anlamazlıktan gelirdi. Ama defteri okuyan diğer kızlar derhal bu gizli aşkı sezerler ve konu kulaktan kulağa aktarılır, aşk ifşa olur, kız oğlana ilgi duymuyorsa olay çıkarır, çocuğu herkesin içinde rezil eder, o sayfayı yırtıp atar veya benzer olaylar yaşanırdı. Bir defter yazılsın diye birine verildiğinde, daha önce yazmış olanların yazdıklarının okunacağı kesindi. Bu nedenle defter yazılırken dikkatli olunması gerekirdi.

70'lerin sonlarına doğru hatıra defterlerine yazılanlar klişe olmaktan bir nebze çıktılar, hatta bazen döneme göre esprili bir üslup kazandırsa da, genellikle klişe metinler her zaman bu defterlere egemen oldu. Örneğin yüzlerce hatıra defterinin yüzlerce sayfasında yazılar "Sevgili arkadaşım filanca, kalbin kadar temiz defterinde bana da bir sayfa ayırdığın için..." cümlesiyle başlardı. Şöyle tanıştık, böyle tanıştık, sen şöyle iyisin, böyle iyisin türünden cümlelerle bu zorlu iş tamamlandıktan sonra, bir şiir yazılması da âdetti. 70'lerin ilk yarısında ve öncesinde gençlikte "toplumcu-gerçekçi" eğilimler yaygın olmadığı ve gençliğin temel meselesi aşk ve romantizm olduğu için şiirler genellikle basmakalıp aşk şiirleri olur, aynı şiire bir yığın defterde rastlanırdı. Aşk üzerine veciz sözler yazmak da dönemin âdetiydi. "Aşk bir sudur / İç iç kudur", "Âşık olup düşünmektense uyuz olup kaşınmak daha iyidir" türünden "veciz" sözler liseli genç kızların defterlerinde yer alırken, "Sepet sepet yumurta sakın beni unutma" "Hayat bir gemi

yoktur dümeni" gibi cümleler daha küçük yaştaki kızların defterlerini süslerdi. Yine bu defterlerin temel amacı arkadaşına mutluluk dilemekti ve bu dilek çoğunlukla "hayatın dikenli yollarında sana başarılar dilerim" cümlesiyle özetlenirdi.

70'lerin sonlarına doğru yazdırılan hatıra defterlerinde toplumcu-gerçekçi bir yaklaşım görülmeye başlandı. Nazım Hikmet'in ya da Ahmet Arif'in şiirleriyle noktalanmış yazılarda, aşktan meşkten söz edilmekten vazgeçildi, toplumcu dilekler ağırlık kazandı. Bu dönemin hatıra defterlerinde "halkımızın kurtuluşu için savaşıyoruz", "kadın olarak haklarımızı savunmalıyız", "topluma yararlı olmanı dilerim" türünden cümleler arttı. Toplumcu-gerçekçi dileklerle bezenmiş hatıra defterleri kuş ve çiçek resimleriyle süslü değildiler. Sade ve ağırdılar. Kalemler kuvvetlenmiş, yazılan yazılar uzamıştı. En yaygın rastlanan dizeler "Güneşi zaptedeceğiz, güneşin zaptı yakın" ile "Görüşmecim yeşil soğan göndermiş, karanfil kokuyor cigaram" idi.

Anneler, babalar ve öğretmenler klişe cümle kurma konusunda birinciliği hiç kaptırmadılar. Hemen her deftere "Bircik yavrum", "Sevgili kızım" cümleleriyle başladılar ve yazılarını şaşmaz bir şekilde "çalışkan, vatanına faydalı, hayırlı evlat olmanı dilerim" ve benzeri cümlelerle bitirdiler. Hatıra defterleri uzun yıllar gençliğin en özel, en mahrem defterleri oldu.

Anket defterleri daha yaratıcı ve daha "genç defterler"di. Büyüklere yazdırılmaz, ancak genç ruhlu bedenci ve müzikçiden yazması rica edilirdi. Anket defteri için genellikle "kareli-harita metot" defterleri kullanılırdı. İlk sayfasına cevaplanması istenen sorular sıralanırdı. Anket defterleri gençlerin birbirlerini tanımalarını, eğilimlerini, zevklerini, kişilik özelliklerini öğrenmelerine yarardı. Erkek çocuklar anket defteri hazırlamaktan hoşlanmasalar da, doldurmaya bayılırlardı. Soğuk ve mesafeli bir ifadeyle hazırlanmış, "ağır takılmış" soruların yer aldığı bu defterlerde bazı kızlar rekor kırarlar, birbirini tekrar etmeyen iki yüze yakın soru bulurlardı. Soruların bazıları yaratıcı, bazıları haddinden fazla klişe olur, ilginç sorularla dolu anket defterleri dilden dile ve elden ele dolaşırdı. Sorularda sizli-bizli bir ifade egemen olur, sanki defteri dolduran, yakın arkadaş değilmiş gibi mesafeli bir yaklaşım hissedilirdi.

Adınız, soyadınız, okuduğunuz okul, çalışıyor musunuz, çalışıyorsanız nerede'den sonra, "en sevdiğiniz üç" araştırması başlar; en sevdiğiniz üç renk, üç artist (kadın/erkek-yerli/yabancı), üç şarkıcı (kadın/erkek-yerli/yabancı) üç topluluk, üç yemek, üç roman, üç spor gibi genel sorulardan sonra, daha kişisel bir bölüme geçilirdi. Bazıları durumu abartır ilk üçü değil ilk beşi, hatta ilk onu sorarlarsa da, yaygın olan sayı üçtü.

Kişisel bölüm karşı cinse ilişkin beğenilen özellikleri saptamaya yarardı. En sevdiğiniz göz rengi, her anket defterinin olmazsa olmaz sorusuydu. Sonrası gelirdi: En sevdiğiniz saç rengi veya esmerlerden mi, sarışınlardan mı hoşlanırsınız, giyimde tercihiniz spor mu, klasik mi, bir erkekte/kadında en nefret ettiğiniz huy nedir, bir kadında/erkekte ne ararsınız gibi sorularla karşı cinsin istenen ve istenmeyen özellikleri tespit edilirdi. Bu bölüme sevdiğiniz kadın/erkek yaş gününüzde size ne alırsa hoşunuza gider, hangi takımı tutuyorsunuz, uğurlu rakamınız, burcunuz, burcunuzun özelliklerini gösteriyor musunuz, boş zamanlarınızı nasıl değerlendirirsiniz gibi sorular da girer, ardından "hayata ve aşka dair" sorulara sıra gelirdi.

Bu bölümün en bilinen ve tüm defterlere damgasını vuran sorusu "İssiz ada" meselesiydi. Bir ıssız adaya düşseniz yanınıza alacağınız üç şey sorusu klasikti, klişeydi, bu biliniyordu, ama önemli olan buna klişe olmayan ve inandırıcı bir cevap vermektir. En yaygın cevap plaklarım, kitaplarım, uğurlu kolyem türünden, beklenen cevaplardı. Ama buna örneğin rüyalarım, aşk mektuplarım, basketbol topum gibi bir cevap veren genç dikkatle incelenmesi gereken bir kişilik anlamına gelirdi.

Sorular cevaplanırken çoğu zaman daha önce doldurmuş olanların cevaplarından kopya çekilirdi. Defterler soru ve cevapla sınırlı olmaz, yan sayfalara dergilerden kesilmiş resimler, karikatürler yapıştırılırdı. Hatta bazı defterlerde "lütfen soldaki sayfaları boş bırakınız", "lütfen sizden önce cevaplamış olanların cevaplarından kopya çekmeyiniz", "lütfen soruları boş bırakmayınız" gibi cümleler bulunabilirdi.

Bu türden defterlerin sahipleri çok aktif kızlardı. Çevreleri geniş olur, kendi ilgi alanlarında daha çok soru üretirlerdi. Bazı anket defterleri içerdiği ilginç sorular nedeniyle efsane olmuşlardı. Anket defterleri,

hazırlayan kızlar tarafından çok ciddiye alınırlardı. Sorulardaki sizli-bizli ve mesafeli ifade de bunu gösterirdi. Ama bazı erkekler hiç ciddiye almazlar, sorularla dalga geçerler, yeni komik sorular eklerler ve kızların karizmalarını bozarlar, bu yüzden büyük küslükler yaşanabilirdi. Uğurlu rakamınız sorusuna 8754356, burcunuz nedir sorusuna eşşek, en beğendiğiniz kadın artist sorusuna Mürüvvet Sim yazanlar çıkar, kızlar çok önemsedikleri bu defterle bu şekilde dalga geçen erkek arkadaşlarına ciddi şekilde küserlerdi.

Gazeteler ve dergiler kötü kâğıtlara basılıyordu, fotoğrafların da renkleri solgundu, çoğunlukla net değildiler. Tipo matbaalarda basılan gazetelerde yer alan fotoğraflarda, milyonlarca noktacık fotoğrafları bozuyordu. Ama gençlik idollerinin peşindeydi. Kendine dünya kurmak ve bu dünyayı küçük ayrıntılarla süslemek istiyordu. Artist defterleri bu idollerin tespit edilmesine yarıyor, defter sahibinin gençlik heyecanlarını belgeliyordu.

Batı pop müziğinin şarkıcı ve gruplarını kapalı sınırlara rağmen yerli dergiler ve mahalledeki plakçılar aracılığıyla takip eden kızlarla; hayalleri Fatma Girik, Türkan Şoray ve Erol Evgin'le sınırlı kızlar farklı karakterlerde artist defterlerine sahiptiler. Gözü Batı'da olan kızlar özellikle Hey dergisinden, diğer gazete ve dergilerden kestikleri resimleri defterlerine yapıştırırlardı. Bunlar çizgisiz, beyaz, basit okul defterleriydi. Resimlerin yapıştırıldığı sayfalardaki boşluklarda hayran olunan ünlü yıldızlara dair bilgiler yer alır, sağdan soldan öğrenilen bu bilgiler defterlere geçirilirdi. Bilgilerin arasında mutlaka kafiyeli ve ölçülü basmakalıp aşk şiirleri bulunurdu. Bazı "ağır felsefi" cümleler de geleceğe bakan gençlerin dünya görüşünü özetlerdi. Batılı eğilimleri olan ve taşralı olduklarını bilmeyip taşradan hoşlanmayan bu kızlar - bulurlarsa- blucin giyerler, yabancı markalara düşkün olurlardı. Ama yabancı markalara kolayca ulaşmaları mümkün olmazdı. Çünkü Türkiye o zamanlar her markanın bulunduğu bir tüketim cenneti değildi. Gözü Batı'da olan kızlar yabancı müzik gruplarını takip etmekle kalmazlar, grubun davulcusu kim, bas gitarcısı kim, sözleri kim yazıyor, besteleri kim yapıyor, "grubun beyni" kim tek tek bilirler, hatta aralarında bu konuda sidik yarıştırırlardı. Düşleri bunlarla sınırlı değildi. Arkadaşlarla çıkılan çadırılı tatiller, birtakım marjinal filmler,

Batıdaki gençlik hareketleri de onlar tarafından bilinir ve elden geldiğince Batının trendleri izlenirdi. Blucinlere yazı yazmak modasını onlar başlattılar, hippilere ilgi duydular, atlaslarda gizlice Nepal ve Katmandu'nun yerine baktılar.

Hayalleri Hülya Koçyiğit'in bir filmde giydiği elbise, Engin Çağlar'ın yakışıklılığı ve deniz yüzbaşı Ediz Hun'la sınırlı olan genellikle "beşten çıkmış" ya da ilkokulu bitirdikten sonra kız enstitüsüne gitmiş kızların çoğunun dünyası dardı. Onların defterlerinde yerli artistler ve şarkıcılar bulunur, yazdıkları şiirler daha klişe olur, zaten çoğunlukla bir an önce evlenecek çağa gelmelerini bekleyen anneleri bu defterleri yakaladıkları zaman sobaya atarlardı. Chat çağı değildi. Dünya küçük, defterlerin ufku genişti.

Afiyet Olsun

70'lere gelindiğinde evlere buzdolabı girmiş ve yaygınlaşmıştı. Bu yüzden o yılların çocuklarının çoğu bu icadın hayatı nasıl değiştirdiğine tanık olmadılar. Ağır bir değişimin sembolüydü buzdolabı. Önce büyük şehirlere girmiş, sonra yavaş yavaş küçük şehirlerin varlıklı kesiminin, derken orta sınıfın hayatını değiştirmişti. Yayınlaşması yavaş oldu, ama girdiği mutfakta devrim yarattı. Büyük şehirlere "frijider" adıyla girmişti. Yaygınlaşırken, adı buzdolabı oldu. Ama yine de, genç kızlığı büyük şehirlerde geçmiş büyükanneler, herkesin buzdolabı dediği bu eşyaya "frijider" demeyi sürdürdüler.

70'lerde buzdolabı olmayan evlerde yiyecekleri saklamak için teldolap kullanılıyordu. Teldolap kapağı ve yan yüzeyleri incecik sinek teliyle kaplanmış, hava alabilen, birkaç raflı basit dolaplardı. Yiyeceklerin sıcaktan değil, sinekten ve kedilerden korunmasını sağlıyordu, bu da az şey değildi. Mutfaklar ya çok küçük ya çok büyüktü. Evler yapılırken geleceğin ne gibi buluşlar getireceği kestirilememiş, düzenleme var olan eşyaya göre yapılmış olduğu için küçük mutfaklı evlerde buzdolapları, mutfaka en yakın odanın misafiri oldular. Büyük mutfaklı evlerde ise mutfak aynı zamanda oturma odası olarak kullanılırdı. Buzdolapları bu oda-mutfakların en gösterişli eşyası oldu.

Mutfak duvarına oyulmuş ocaklarda ateş yandığı yıllardan gazocaklarına geçiş çok önceleri yaşanmıştı. 70'lerde hemen her evde ikisi büyük, biri minicik, üç gözü olan tüpgazlı ocaklar vardı. Bugünkü tezgâh üstü ocaklardan farklı olarak, dikdörtgen şeklindeydiler, emayeden imal ediliyorlardı. Bu ocaklara enerji veren, LPG olarak bilinen tüpgazlar ünlü markaların adıyla anılırlardı. İstanbul çevresinde yaygın olarak kullanılan marka Aygaz, Ankara çevresinde en tanınan marka da İpragaz olduğu için, bu ocaklara gazlı ocak filan değil, doğrudan Aygaz ya da İpragaz denirdi. Ocak değil, Aygaz kısılır, yemek Aygazda pişer, İpragaza çay konurdu.

"Fırınlı aygaz" ise uzun zaman lüks eşya muamelesi gördü. Fırında pişecek yiyecekleri evde hazırlayıp fırına göndermek âdeti yaygın olduğu için, evlerde fırınlı ocaklara pek rastlanmazdı. Baklava, börek, mısır ekmeği, güveç, tel kadayıf gibi yemek ve tatlılar bayram baklavaları evde hazırlanıp fırına yollanırdı. Fırıncı ufak bir pişirme ücreti karşılığında bunları pişirirdi. Birçok evde pazar günleri börek açılır, hazırlanan tepsi fırına gönderilip pişirilirdi. Bazı şehirlerde fırında pide yaptırma âdeti vardı. Pidenin içi evde hazırlanır, evin çocuğu pide içiyle fırına gider, fırıncı ekmeğin hamurunu açar, içine çocuğun evden getirdiği kıyma veya peyniri doldurur ve hazırladığı pideleri ekmeğin fırınında pişirirdi.

70'lerin başlarında artık küçük şehirler de "şehir" oldu. İçinde odun yakılan, özellikle köy ekmeği pişirilen ilkel fırınlar köylerde kaldı, mahalle fırınları teknolojik olarak gelişti. Fırıncılar elektrikle çalışan yeni makinelerini zırt pırt açamadıkları için mahallenin fırın ihtiyacını karşılayamaz oldular. Böylece fırınlı ocaklar yine önce genç kızların çeyizleriyle birlikte evlere girmeye başladı. Fırınlara, komşu odalara yerleştirilmedi, tezgâhlar gerekirse kırıldı, fırınlı ocaklara yer açıldı. Mutfaklarda kullanılan ilk fırınlar pek kullanışlı değildi. Bir tepsi baklava pişirirken neredeyse tütünün yarısı bitiyor, ileri teknoloji ürünü olmayan bu fırınlardan böreğin yarısı yanık yarısı çiğ çıkıyordu. Evde yapılan böreğin pahalıya gelmesi tutumluluk çağına hiç de uygun düşmüyordu.

Bahardan yazı geçilirken çarşı içindeki büyük manavlarda turfanda sebzeler boy gösterirdi. Her sebzenin neredeyse her mevsimde bulunur olduğu günümüzün insanına artık bir şey ifade etmeyen "turfanda" o yıllarda gelmekte olan mevsimin sevinçli bir habercisiydi. Bazı aileler bütün tutumluluklarına rağmen turfanda yemeyi âdet edinmişlerdi. Bazı aileler ise tutumludan çok cimriydiler, turfanda yemenin o sevinçli lezzetini tatmak için para harcamayı israf olarak görürlerdi. İlk turfanda sebze bakla ve kabak olurdu. Ardından mevsimin ilk fasulyesi, ilk patlıcanı, ilk domatesi sofraya geldiğinde, o sofraya daha neşeli, daha mutlu olurdu. Sadece yaz sebzeleri turfandadan sayılırdı. İlk pişen zeytinyağlı taze fasulyeye kuş sütü muamelesi yapılırken, ilk pişen kapuska özellikle çocuklarda pek sevinç yaratmazdı.

Değil marketlerin manav bölümleri, marketler bile yoktu, bugünkü sabit pazarlara benzeyen ve halka da satış yapılan yerlere "hal" denirdi. Manavlar tutumluluk çağı için hesaplı sayılmazlardı. Manavdan sıkıştıkça alışveriş yapılır, evlerin sebze-meyva ihtiyacı pazarlardan karşılanırdı. Bazı kadınlar grup halinde pazara gitmeyi tercih ederlerdi. Küçük ova şehirlerinde önünde büyükçe bir kasası olan, üç tekerlekli arabalar taşıma işlerinde kullanılırdı. Bir bisikletin önünde, sele yerine büyükçe bir kasa vardı. Aracın iki tekerleği bu kasanın iki yanındaydı. Pedalla tekerlekler çevrilirdi. Pazar kurulduğu günler bunlar durağa dizilmiş taksiler gibi pazarın girişine sıralanırlardı. Topluca pazara gelen kadınlar bu arabalardan birini kiralarlardı. Arabacı kadınların peşinde dolaşır, kadınlar alışveriş yaptıkça yüklerini arabaya koyarlardı. Pazardan mahalleye döndüğünde her kadın kendine düşen parayı arabacıya verir, böylece yük taşımadan pazar dolaşmış olurdu.

Mahallelerde birkaç bakkal bulunsa da, her ailenin sürekli alışveriş yaptığı belli bir bakkalı olurdu. Bakkallar sıradan bir esnaf değil, tanış, ahbap, hatta bazen ailenin yakın dostu idiler. Bakkallık ince işti. İyi bakkal müşterisine dostuymuş gibi davranır, sıkıntısını anlar, derdine derman olmaya çalışır, bu arada paçayı da kaptırmazdı. O yıllarda iki tür bakkal vardı. Mahalle bakkalları ve çarşı bakkalları. Mahalle bakkalları küçük, mütevazı dükkânlardı, her şey bulunursa da satılan malların kalitesi mahallenin gelir duruma göre idi. Sıradan bir mahalle bakkalında konserveler, şarküteri ürünleri pek satılmaz, buna karşılık özellikle çocukların ayağını kesmemek için, misket, şeker, gazoz, bisküvi bolca bulunurdu.

Şehirlerin büyük bakkalları çarşı içinde olurdu. Tıklım tıklım malla dolu olan bu dükkânlar, aslında hem bakkal, hem şarküteri idiler. Zeytin ve peynir çeşitlerinin kalitesiyle ün yaparlardı. Çarşı içinde büyük bir dükkânı olan bakkal, daimi müşterilerine özel muamele yapar, kalitesinden emin olmadığı peyniri, tereyağını satmaz, siparişlerini mutlaka yerine getirirdi. Hâlâ bazı küçük şehirlerde böyle büyük ve köklü bakkallar varsa da, sayıları giderek azaldı, marketlerin tüketim çılgınlığını körüklemesi karşısında büyük çoğunluğu teslim olup kapandı. Çarşı bakkallarına her gün gidilmezdi, ama mahalle

bakkalları günlük hayatın ayrılmaz bir parçasıydı. Onları hayatın bu kadar ayrılmaz parçası kılan şey ise veresiye defterleriydi. Mahalle bakkallarında meşhur "Veresiye satan-peşin satan" tablosu bulunmazdı. Küstah dükkânların duvarlarında sık sık rastlanan bu tabloda, resmin zemini ikiye bölünmüştü. Bir bölümde tamtakır tahta kasasının başında, zayıf, ağlamaklı, üstü başı dökülen bir adam oturuyor; bomboş dükkânında fareler cirit atıyordu. Altında büyük harflerle "Veresiye Satan" yazıyordu. Resmin diğer bölümünde ise, içinden para taşan çelik kasasının başına oturmuş, ağzında puro, parmağında şövalye yüzük bulunan, arkasına yaslanmış, göbekli, iyi giyimli bir adam oturuyor, altında "Peşin Satan" yazıyordu. Bir mahalle bakkalında en olmayacak resim buydu, zaten olmazdı da. Mahalle bakkalları veresiye ile ayakta dururlardı. Bütçeleri sınırlı, memur ailelerinin yaşadığı mahallelerde her bakkal veresiye verir, sabit gelirli maaşlarını alınca önce bakkal borcunu öderlerdi.

Veresiye defterleri karşılıklı tutulurdu. Hem müşterinin hem bakkalın defteri olur, yapılan alışverişlerin tutarı her iki deftere de yazılırdı. Ay başında borcunu ödeyecek olan baba defteri elinde bakkala gider, karşılıklı hesap yapılır, borç ödenir, "ödendi" diye not edilip üzeri çizilir, yeni bir sayfa açılırdı. Bakkallar alelacele yarı okunur yarı okunmaz bir yazıyla doldurdukları bu defterleri temiz tutmadıkları için, okullarda öğretmenler çocukların bakımsız defterlerine "Ne bu böyle, bakkal defteri gibi?" derlerdi. Her iki defterdeki hesap birbirini tutardı. Kırk yılda bir tutmadığı olursa, tekrar gözden geçirilir, tutmayanın ne olduğu bulunurdu. Aradaki fark ihmal edilebilecek kadar azsa bakkal onu ikram eder, konuşulmazdı bile. İlişki karşılıklı güven üzerine kuruluydu. Çarşıya uzak mahallelerin "iyi" bakkalları evlerde dikiş dikildiğini dikkate alarak fermuardan dikiş iğnesine, renk renk makara ipliklerinden çengelli iğneye kadar çok çeşitli mal bulundururlardı. Kış başında soba boyası, bayramlarda hazır şeker kutuları satmak da iyi bir bakkalın akıl etmesi gereken şeylerdi. Esnafı birbirine düşürmek, başka bakkaldan alınmış bir malın paketiyle bakkala girmek ayıptı. Orta sınıf büyük marketler açıldığında, uzun zaman içi dolu market torbalarıyla bakkallarının önünden geçemedi.

70'lerin başlarında mutfaklarda asıl sorun olan yiyecek tavuktu. Şimdiki gibi tavuk çiftlikleri, kesilmiş, yolunmuş, parçalara ayrılmış ve

gayet iyi paketlenmiş tavuklar yoktu. Canlı alınması, kestirilmesi, yolunması, ateşe tutarak üzerindeki tüy artıklarının tütsülenmesi gerekirdi. Bütün bu zahmet tavuğu misafirlerin gözünde en kıymetli yiyecek yapıyordu. Bir misafire tavuk pişirmek, biraz da "sizin için nelere katlandık, görün" demektir.

İki şekilde tavuk alınırdı. Ya mahallenin kasabına sipariş edilir, ya da pazardan satın alınırdı. Kasaplar her zaman kesilmiş tavuk bulundurmaya göze alamazlardı. Tavuk ete göre çok daha çabuk bozulur, üstelik bozuk tavuk yiyeni zehirlerdi. İki bir elektriklerin kesildiği, kesilen elektriğin ne zaman geleceğinin belli olmadığı yıllardı, ancak riske girmeyi göze alan, çarşı içindeki büyük kasaplarda kesilmiş ama yolunmamış tavuk bulunur, mahalle kasapları ise sipariş olursa tavuk getirip keserlerdi. Kasapların tavukları pazara göre biraz daha pahalı olurdu. Bunca zahmetli olmasına rağmen, her evde arada bir tavuk pişirilir, tamamen doğal yemeklerle beslendikleri için çok lezzetli olan tavuğu sevmeyene pek rastlanmazdı. Pazarlarda ayaklarından birbirlerine bağlanmış canlı tavuklar satılırdı.

Tavuğu kestirmek bir dertti. Bazı babaların elinden bu iş gelirdi. Hatta öyle ki, bir gün gelip de market raflarında en bol ve kolay bulunacak şeyin tavuk eti olacağını asla tahmin edemedikleri için, kan görmeye dayanamayan oğullarına tavuk kesmeyi öğretmeye kalkarlardı, bu vahşi eylemi görmek istemeyen çocuklarıyla tartışarlardı.

Yemeğe başlamadan önce çocuklara mutlaka "ellerini yıkadın mı?" diye sorulurdu. Yoksunluk yılları olsa da, temizliğe önem verilirdi. Hâlâ yürürlükte olması gereken terbiyeye göre herkes oturmadan ve ailenin en büyüğü ilk lokmasını almadan yemeğe başlanmazdı. Adab-ı muaşeret kurallarını öğreten kitapların satıldığı yıllarda, görgülü ailelerde yemeği yapana mutlaka "eline sağlık", yemek bitince birbirine "afiyet olsun" denirdi. Günümüzden farklı olarak, o yılların yemek yeme terbiyesine göre, çocuklu masalarda uzun uzun gevezelik etmek, sürekli konuşmak doğru bulunmazdı. Hatta yaşlı ve tutucu büyükler konuşan çocukları sertçe "yemekte konuşulmaz" diyerek uyarırlardı.

Evde tavuk piştiği zaman lades tutuşmamak olmazdı. Tavuk pişirilirken lades kemiği kırılmasın diye göğüs eti ortasından kesilmez,

kemiğın sağlam kalmasına dikkat edilirdi. Tavuk parçalanıp dağıtılırken lades kemiği ayrılır, yemekten sonra veya yemek sırasında iki kişi lades tutuşurdu. Kemiğın iki ucu iki kişi tarafından tutulur, "nesine?" diye sorulur, gömleğine, dondurmasına, kitabına, o sırada ne isteniyorsa ona lades tutuşulurdu. Tutuşanlar bu ince kemiği kendilerine doğru çekerler ve kemik kırılırdı. Lades tutuşanlardan uyanık olanı hemen elindeki kemiği karşı tarafa uzatır, "bak bakalım hangimizinki daha uzun?" diye sorar, karşı taraf safsa kemiği alır, veren "lades!" diye bağırır, böylece oyun daha başlamadan biterdi. Tavuk lezzetli bir yemektir, ama sorunluydu da. Çünkü her tavuğun iki budu, her sofrada da butta gözü olan ikiden fazla kişi olurdu. Genellikle ailenin yükünü, cefasını çeken anneler boyun ve kanatla idare ederler, boyun kemiğini uzun uzun kemirirlerken, tavuğun en lezzetli yerinin boynu olduğunu iddia ederlerdi.

Çocuklar için köfte patates dayanılmaz bir yemektir ama, asıl dayanılmaz yiyecekler sokakta satılırdı. Leblebi tozu, macun, pamuk helva, elma şekeri, horoz şekeri, simit, çikolata bunların başında gelirdi. Sakızların hayattaki yeri bambaşkaydı. Çocuklar Mambo, Golden, Pitipit gibi içinden futbolcu, artist, araba resimleri çıkan sakızları alırlar; bazı kadınlar ve genç kızlar, beş dakika sonra çeneleri ağrıtan çam sakızını çiğnerlerdi. Çocukların sakız çiğnemelerine aldırış edilmezken, kadınların ve genç kızların insan içinde sakız çiğnemeleri çok ayıp karşılanırdı. Çocukluğunu 70'lerde yaşamış olanların hiçbirinin unutmadığı yiyecek leblebi tozuydu. Küçük, yuvarlak ve yenebilen bir kutuda olur, yanında adi plastik bir kaçık verilirdi. Leblebi ezilip toz haline getirilir, bazen şeker eklenirdi. Çok tehlikeli bir yiyecekti. Nefes borusuna leblebi tozu kaçtığı için boğularak ölen çocuklara çok sık rastlanınca, 70'ler bitmeden yasaklandı. Leblebi tozu lezzeti için değil, eğlencesi için yenirdi. Ağzında leblebi tozu varken konuşmak, karşıdakinin yüzüne bir un bulutunun yağmasına neden olurdu. Bazı haşarı oğlanlar ağzlarında leblebi tozu varken çıtkırıldım kızların yüzüne yüzüne "sınıf" derler ve çıtkırıldım kızın yüzü gözü leblebi tozu içinde kalırdı.

Mahallelere macuncu gelirdi. Macuncunun koni şeklinde kapağı olan, yuvarlak, teneke bir tepsisi olurdu. Bu tepsinin içi sekize

bölünmüştü, her bir göze farklı renkte macun konurdu. Macunlar limonlu, karanfilli, portakallı, naneli gibi değişik tat ve renkte olurlardı. Macuncu macuna spatulasını daldırır, bir karıştan daha kısa olan tahta bir çubuğa macunu sarar, sonra limonlu suya batırıp uzatırdı. Macun yerken tahta çubuklara değince, dişler şiddetle kamaşırdı.

Elma şekerini çürük elmalardan yapmak sanki âdetti. Gerçi yenen kısmı şekeriydi, elma yalanıp üzerindeki şeker bitince bir-iki dişlenir, sonra atılırdı. Pamuk helva ise çocukların gözü önünde yapılırdı. Pamuk helvacıyı seyretmek bir zevkti. O da belli saatlerde arabasıyla mahalleye gelirdi. Arabasının tuhaf bir düzeneği vardı. Ortasında bulunan büyük tepsinin altında ateş yanar, helvacı pedalla düzeneği çalıştırır, tepsiye şeker serper, o kuru, tıkr tıkr tozşeker tepsi döndükçe pamuklaşır, pembeleşirdi. Pamuk helvanın yenmesi zordu. Pembe bir pamuk yığını ısıran çocukların ağızına burnuna şeker yapışır, avuçları yüzleri yapış yapış olurdu. Pamuk helvadan başka, kâğıt helva, susamlı helva, leblebi helvası, fındık helvası, fıstık helvası gibi, çoğu uydurulmuş bir yığın helva çeşidi vardı. Kırılmış leblebiler, fındıklar, fıstıklar koyu bir ağıdaya atılarak kaynatıldıktan sonra ince uzun parçalar halinde kesilirdi. Kimilerinin üstü susamla kaplanırdı.

Yenilikler karşısında büyükler temkinli, çocuklar cesurdu. Çocuklar her çıkan yeni yiyeceği ne yapıp edip denerlerdi. 70'lerin çocukları var olan üç beş çeşit çikolatanın tümünü bilirlerdi. Çok lezzetli oldukları söylenemezdi, çoğu çikolata değil, pralindi, üstelik pahalıydı. Ama yine de çikolataydı. Birkaç marka çikolata vardı. Çıkıp kaybolmuyorlar, uzun süre bakkal dükkânlarında bulunuyorlardı. Tüp çikolata ise çıktığı zaman çocuklar arasında çılgınlık yarattı. Diş macunu tüpü gibi bir tüpün içine doldurulmuş olan yumuşak çikolatayı yemek için tüpün kapağı açılıyor, bir dakika içinde tüp emilerek bitiriliyordu. Tüp çikolata çıktıktan sonra, bayramlarda mantar tabancalarına ayrılan para, bunlara yatırılır oldu. Ucuna adi plastikten minik bir sap takılmış ve kapalı bir şemsiye biçimi verilmiş olan şemsiye çikolata, bayramlarda ikram edilen kâğıtlı çikolata, ancak kız istemeye gidilirken alınan madlenler çikolatanın küçük dünyasını oluşturuyordu.

Türkiye'deki çikolata efsanesini Almanyalılar yıktı. Onların yıllık izinlerinde eşe dosta getirdikleri çikolata büyük bir sevincin yanında,

derin bir hüznü de yarattı. Onların getirdiği olağanüstü çikolataları tadınca anladık ki bizim yediklerimize çikolata denemezdi, çikolata asıl buydu. Rengârenk kâğıtlarla kaplı, fıncıklı, kuru üzümlü, çilekli bu nefis şeyler gerçekten çikolataydı, ama ne yazık ki her zaman bulunmuyordu.

Çocukların gözdesi gazozdu. Artık su muamelesi yapılan gazozlar, sabit geliri aileler için pahalı bir içecekti. Küçük şehirlerde sıcak yaz günlerinde konu komşuyla birlikte çay bahçesine gidilirdi. Önceden sadece bir gazoz içebilecekleri konusunda tembihlenen çocuklar garsonun gazozu açmadan getirmesini tercih ederlerdi. Çünkü garson gazozun kapağını açarken çıkardığı o ses çocuklara müthiş haz verirdi. O zamanlar kalınca, yağlı kâğıttan yapılan pipetlere kemiş denir, gazoz şişesinin içine bu kâğıt pipetler konur ve çocuklar gazozla oynamaya başlardı. Guruldatırlar, yudum yudum içerler, pipeti çiğnerlerdi. Bitmesin diye sürekli oyalandıkları için kâğıt pipetler gazozun içinde şişer, ucunu da çiğnedikleri için, ne kadar çekilse de tıkanmış pipetten bir türlü gazoz gelmez, garsondan yeni pipet istenir, garson getirmez, çocukların keyfi kaçar.

O zamanki gazozların çocukların arasındaki adı sade, meyvalı, kola değil; beyaz gazoz, sarı gazoz, kara gazozdu. Coca Cola'ya "Koka Kola" değil "cococola" denir, bazıları Pepsi'ye düşkün olurlardı. Yurt çapında bilinen ve bulunan Uludağ, Yedigün, Fruko, Çamlıca, Elvan, Ankara Gazozu gibi gazozların yanı sıra, her şehrin küçük imalathanelerinde üretilen ve sadece o şehirlilerin bildiği kendi gazozları da vardı. Adapazarı'nın yöresel gazozu Neşe Gazozu, Balıkesir'inki Fertek Gazozu'ydu. Bunlar ünlü markalara göre daha ucuzdu, okul kantinlerinde, sinemalarda, büfelerde en çok yerel gazozlar satılırdı. Schweppes gazozu ilk çıktığında büyük ilgi görmüştü. Meyva suları pahalı içeceklerdi. Meysu'nun piramit şeklindeki kâğıt paketlerde satılan meyva suları bir dönem çok ilgi görmüş, renkli cam şişelerde satılan Tamek'in vişne, kayısı ve şeftali suları çok sevilmişti. Teneke kutularda satılan her türlü soğuk içecek için çok beklemek gerekti. Gazoz içmenin çocuklar için elzem olduğu, içilemezse hasta olunan yerler sinemalardı. "Beş Dakika Ara"nın en güzel tarafı gazoz içilecek olmasıydı.

Bir Maniniz Yoksa, Annemler Size Gelecek

Haberli habersiz, eli boş-dolu, erken ya da geç gelse de; gelip beş dakika oturup gitse de; yatıya kalsa da; baş köşeye kurulup gitmek bilmese de; misafir kutsaldı. Bir evin bereketi olduğuna inanılır, her türlü kaprisi çekilirdi. İletişimin günümüzdeki gibi yaygın olmadığı yıllarda her an, her durumda, her türden misafir gelebilir, hepsinin kusursuz bir şekilde ağırlanması gerekirdi. Evin çocuklarının misafirlerin ellerini öpmesi şarttı. Hatta gelen misafir ev sahiplerinden yaşlıysa, ev sahipleri de misafirin elini öperlerdi. Elini öptüren, öpene "el öpenlerin çok olsun" derdi. Haberli gelen, ev halkının önemseydiği kişiler, evlerin yasak bölgesi olan misafir odalarına alınırlardı. Bunlar apartman düzenine geçilmeden önce evin mutfaklı oturma odasından küçük, diğer odalarından büyük olan, evin en iyi döşenmiş odasıydı. Misafir gelmedikçe kapısı açılmaz, kışın sobası yakılmazdı. Apartman düzenine geçildikten sonra evin en iyi bölümü olan salonlar misafir odası olarak kullanıldı, kapıları yine kapalı tutuldu. Fakat bu çaba uzun sürmedi. 80'lerde gençliklerini yaşayanlar evin en iyi odasının misafirlere saklanmasını kabullenmediler ve ailelerin günlük hayatı salonlara taşındı.

Çeşit çeşit misafirlik vardı. Kadınlar arasında yapılan kabul günleri, akşam oturmaları, yatılı misafirlikler, yemek misafirlikleri... Hepsinin kendine göre bir adabı, uyulması gereken kuralları vardı. Kabul günlerinin kendine özgü kuralları daha belirgindi, ama yıllarla birlikte niteliği en çok değişen misafirlik türü oldu. 70'lerde kabul günleri kadınlar arasında herhangi bir özel amaç taşımadan yapılan ziyaretlerdi. Ancak zamanla dehşetli değişimlere uğradı, ticari bir nitelik kazandı, klasik misafirlik ve ev sahipliği anlayışını yıkarak önce altın gününe, sonra dövizin daha kârlı bir yatırım aracı olmasıyla birlikte dolar ve mark gününe dönüştü.

Gündelik oturmalar kabul günlerinden farklı bir misafirlik türüydü. Teklifsiz gidilmeyen bir komşuya ve uzun zamandır ziyaret edilmemiş

bir ahbaba gitmek üzere birkaç kadın sözleşirler, ev sahibine haber vermek üzere bir çocuk gönderirlerdi. Çocuğa ne diyeceği iyice belletilirdi. Çocuk annesinin ve diğer "teyzelerin" gitmek istedikleri kadının kapısını çalar, tam öğretildiği şekilde "bir maniniz yoksa annemler size gelecek" derdi. Böyle durumlarda aslolan ev sahibinin çocuğa "buyursunlar!" demesiydi.

Kadınlar arasında bir misafirlik jargonu vardı. Oğlu ya da kızı evlenmiş bir kadına "Allah mesut etsine", oğlu askere veya uzak bir yere giden kadına "Allah kavuştursuna", doğum yapmış kadına veya annesine "göz aydınına", ziyaret edilecek olan kadın yeni bir ev almış da taşınmışsa "güle güle oturun"a gidilir; bu ziyaretlerin adı, hasta ziyaret edilecekse "geçmiş olsun", gidilecek kişi bir yakını kaybetmişse "başsağılığına" gitmek olurdu.

Televizyonun hayata girişiyle birlikte tüm kuralları ve adabıyla birlikte kaybolan misafirlik türü akşam/gece oturmaları oldu. Bunlar ailece yapılan ziyaretlerdi. 70'li yıllarda muhafazakâr ailelerin büyük kısmında bile kadınlı erkekli oturmalarından kaçınılmaz, küçük şehirlerde hemen her akşam, aileler birbirlerine gider gelirlerdi. Bu tür ziyaretler genellikle aile dostları arasında yapılırdı.

Her evde yatıya gelecek misafir için yatak, yorgan, havlu bulunur, hemen her eve sık sık yatıya misafir gelirdi. 70'lerin çocukları televizyonun henüz hayata girmediği ve uzun gecelerin çok sıkıcı geçtiği yıllarda, eve yatıya gelen misafirler gitmesin isterlerdi. Sürekli yenip içilir, misafir çocuklarla oynanır, gülüşülür, evde bir hareket ve neşe hüküm sürer, bu da çocukları çok eğlendirirdi. Yatıya gelen misafir yakın akraba ise uzun kalabilirdi. Uygun yataklar yapılır, evde fazla divan yoksa yere yatak serilirdi. Evde birbiriyle akraba birkaç çocuk bulunuyorsa, yere serilen yataklara çocuklar yatırılır, onlar bu yeni durumdan çok hoşlanırlar, bir türlü uyumazlar, gülüşürler, bazen kavga ederler, "bir iki üç tıp" oynarlar, ya büyüklerinden azar işiterek susarlar veya uyuyakalırlardı.

Misafirliğe eli boş gitmek olmazdı. Günlük misafirlikte genellikle şeker veya tatlı götürülürken; yatıya gidilecekse ev halkının gönlünü almak üzere mendil, çorap, havlu, kumaş, nakışlı örtü, vazo, biblo, çocuklara oyuncak, çikolata, terlik gibi hediyeler götürülürdü. Yatıya

gelmiş ve başka bir şehre dönecek olan misafir mutlaka yolcu edilir, trene veya otobüse bindirilir, eğer almamışsa bileti bütün itirazlara rağmen ev sahibi tarafından alınır, yolculuk uzun sürecekse misafirin yanına börek, ekmek arası kuru köfte gibi yolluk verilirdi.

Haberli ya da habersiz gelsin, tüm misafirlere yapılacak ikramın ve ağırlamanın bir sırası ve adabı vardı. 70'li yıllarda orta-üst sınıflarda bile eve ayakkabıyla girilmezdi. Bu nedenle gelen misafire hemen terlik verilir, her evde misafir terliği bulundurulurdu. Gelen misafir, misafir odasına alınır, yer gösterilir, oturtulur ve hatır sorma seremonisi başlardı. Çocuklar dahil, herkese tek tek hatır sorma şart olduğu için, "nasılsınız?" faslı epeyce uzun sürer, herkes kibarca cevaplarını verirdi. Sonra havadan sudan konuşmalar yapılır, ardından misafirlere kolonya dökülürdü. Bütün evlerde limon kolonyası bulundurulur, beş dakikalığına uğramış kişilere bile mutlaka kolonya dökülürdü. Kolonyayı şeker tutma izlerdi. Açgözlülük çok ayıptı, bu nedenle tutulan şekerden bir tane alınırdu. Evde bir kız çocuğu veya genç kız varken, kolonya-şeker ikramını annenin yapması hoş karşılanmazdı. Anne bu ikramı bir türlü akıl edemeyen kızına "hadi kızım misafirlere kolonya dök" diyerek, kızının fikirsizliğini ve havailiğini açık etmek istemez, kızına bakıp kaş göz oynatmaktan bir hal olurdu.

İkramın sırası hiç değişmezdi. Kolonya ve şekerden sonra sıra kahveye gelirdi. Ama kahve ikram etmenin de bir zamanı vardı. Erken ikram edilen kahve, "kahveni içtin, kalk git" demeye gelir, geç kalan kahve de misafir önemsenmiyor anlamı taşırdı. Bu nedenle makul bir süre beklendikten sonra "kahvenizi nasıl içersiniz?" diye sorulurdu. Kahveden sonra biraz vakit geçer ve mutfaktan çay hazırlığı sesleri gelirdi. Çayı kuru kuru, yanında bir şey olmadan ikram etmek de ev sahipliğine sığmayan davranışlardandı. Hele misafir geleceğini haber vermiş de, bir kuru çay içmişse, bu, o eve bir daha gelmeme sebebi bile olabilirdi. Misafir habersiz bile gelmiş olsa çocuk bakkala gönderilir, kaymaklı bisküvi, tuzlu çubuk veya fırından taze simit aldırılır, bu da yapılamıyorsa ekmek kızartılır, yanında biraz peynirle ikram edilirdi. O yılların gelenek ve anlayışına göre, misafir gittiği evden karnı tok çıkmak zorundaydı.

Çay ikramının da bir yolu yordamı vardı. Birçok evde misafirler için alınmış kesme çay bardakları, porselen, metal, hatta gümüş çay

tabakları, çay kaşıkları, porselen pasta tabakları bulunurdu. Misafirlere tüketim yıllarına geçişle birlikte kâğıda dönüşen kumaş peçete verilir, ardından içinde maşasıyla şekerlik, çayın yanında ikram edilecek yiyecekler, sonra da dantel örtü serilmiş bir tepside çay gelirdi. 70'lerin başlarında çayla birlikte incecik kesilmiş limon dilimleri de servis edilirdi. Bunun için küçük limon çatalları kullanılır, hatta bunlar pasta takımı denilen küçük çatal bıçak ve çay kaşığı takımlarına dahil olurdu. 70'lerin sonlarına doğru bu zarif ikram ortadan kalktı, birçok çocuk evi karıştırırken bir kenara atılmış limon çatallarını buldu.

İkram edilen yiyeceklerin tümünü bir çırpıda yemek, tabağı silip süpürmek çok ayıptı. Tabakta bir miktar yiyecek bırakmak görgülülük kabul ediliyordu. Yiyeceklerden biraz daha alınması konusunda ısrar etmek ev sahibinin görevidi. Bu anlayış zamanla yerini "kendinizi evinizde gibi hissedin" anlayışına dönüşünce, herkes tabağındakilerin tümünü bitirmekle kalmayıp, yeniden doldurmaya alıştı. Misafiri pastaneden alınmış yiyeceklerle ağırlamak, "siz zahmet etmeye değmezsiniz" anlamına gelir ve çok ayıplanırdı. Ev kıyafetiyle misafir karşılanmaz, misafir de özensiz bir giyimle ziyarete gidemezdi. Misafirin yanında baş köşe geçilip oturulmaz, en iyi köşe misafirlere verilirdi. Misafirin sözünü kesmek, onu küçümseyici laflar etmek, başından geçen kötü bir olayı hatırlatmak da doğru değildi. İkram toplulukta bulunan en yaşlı kişiden başlardı.

Her ne olursa olsun misafir kutsaldı ve asla kovulmazdı. Bir misafirin kovulması ölüme kadar sürecektir bir küslüğe neden olabilirdi. Bir evde misafir olan kişi, o evin halkının koruması altında demektir. Misafire dışarıdan yapılacak herhangi bir kötü davranış, ev sahibine yapılmış sayılırdı ve bu tür davranışları önlemek ev sahibinin görevidi. Genellikle misafir misafirliğini, ev sahibi ev sahipliğini bilirdi. Misafirler hayatın kimi zaman eğlenceli, kimi zaman can sıkıcı unsurlarıydı.

Bir Yerden Bir Yere Gitmek...

Küçük şehirlerde yürünürdü. Zaten çok seçenek yoktu. 70'lerin başlarında büyük şehirlerde var olan belediye otobüsü ağı, küçük şehirlerde henüz çok zayıftı. Otobüsler öyle kıttı ki, tek numaralıydılar. Şehir içinde bir yerden bir yere faytonla gidilirdi. Faytonlar, birçok şehirde payton denilen, bir ya da iki atın çektiği çok zarif arabalardı. Hele körüklü faytonlar çok güzeldi. Şehirlerin arnavutkaldırımli sokaklarında atların nallarını şakırdatarak geçerler, özellikle akşam üzerleri güneş iyice eğilmişken, şehrin ahşap evlerinin sıralandığı dar sokaklarına bir geçmiş zaman havası verirlerdi.

Körüklü faytonun içi kırmızı, dışı siyah deriyle kaplı olan körüğü yağışlı havalarda faytoncu tarafından kapatılırdı. Kırmızı deri koltuğuna şişmanca iki kişi rahatlıkla, zayıf üç kişi sıkışarak oturabilirdi. Bu koltuğun karşısında da arkalıksız düz bir oturma yeri olur, buraya da yolcu oturduğu zaman dizler birbirine değerdı. Yolcuların oturduğu bölümün önünde daha yüksekçe bir yerde faytoncu otururdu. Aileler fayton tuttuğu zaman çocuklar faytoncunun yanına oturmak isterlerdi. Elleri kamçılı faytoncular kışın ya da yağmurlu havalarda kara muşambadan, pelerine benzer bir giysi giyerlerdi. Faytonların iki yanlarında fenerleri olur, geceleri bu fenerleri yakarlardı. Atlarına özenirler, onları kurdelelerle, boncuklarla süslerlerdi. Faytonların arkasında, tekerlekleri birleştiren kalın, uzun bir demir çubuk bulunur, mahallelerin yaramaz çocukları fayton geçerken arkaya asılırlar, bu çubuğa çıkıp otururlardı. Böyle durumlarda faytona asılamamış olan çocuklar faytoncuya "Arkaya kamçılı!" diye bağırırlardı. Faytoncular çocukların faytona asılmasından hoşlanmazlar, uyarılınca kamçıları arkaya doğru savururlardı. Havada geniş bir yay çizen kamçı rüzgâr gibi ses çıkarıp, çubuğa asılmış çocukların bacaklarında şaklardı.

Faytona binmek hoştu, ama taksiye binmek havalıydı. Küçük şehirlerde fazla binen olmadığı için çok az taksi bulunurdu. Pahalıydı,

ancak şehrin zenginleri sık sık taksiye binecek mali vaziyete sahip olurlardı, onların da çoğunun arabası vardı. Ama 70'lerin ortalarına gelindiğinde küçük şehirlerdeki taksi miktarı artmaya başladı.

Otomobiller ikiye ayrılırdı: Taksiler ve hususiler. Küçük şehirlerin alt sınıfları otomobili çoğu kez taksi olarak gördükleri için, tüm otomobillere taksi derler, yeni özel otomobil almış bir aileden söz ederken "taksi almışlar" sözünü kullanırlardı. Bazıları taksilere "damalı" derlerdi, bugünkü gibi sarı renkli değildiler. Taksileri hususiden ayıran şey, pencerelerinin altında bulunan ve aracın etrafını saran damalı şeritti. Sarı-siyah, sarı-kırmızı gibi renklerde olan bu damalı şerit, aracın taksi olduğunu gösterirdi. Büyük şehirlerdeki taksilerde ilkel bir tür taksimetre vardı, küçük şehirlerde hiç yoktu. Bu yüzden taksiye binmeden önce şoförle sıkı pazarlık yapılır, bu pazarlık çok can sıkar, bazen büyük kavgalara neden olur, bazen de göz göre göre kazık yenirdi. Taksiye binmenin adı da halk arasında taksi tutmaktı. Taksiye binecek güçte olanlar "taksi tuttuk da gittik," türünden cümleler kurarlardı, bu cümleyi ederken hafifçe büyüklemeden edemezlerdi. İstanbul'a giden küçük şehirliler buradaki taksi bolluğuna şaşarlardı.

Orta sınıfın arabası yoktu, ama hayalleri vardı. Gelinlik kızlar hayallerini büyük tutma eğilimindeyseler, evlenecekleri prensin mümkünse beyaz arabalı olmasını arzu ederler, ama ne yazık ki çoğu zaman bu hayaller gerçek olamadan yaşlanırlardı. Kanaatkâr orta sınıf üyeleri o yıllarda -hatta hâlâ- "tosbağa" ya da "kaplumbağa" denen Volkswagen'e fit olup ayaklarını yerden keserlerdi. Ama şehrin varlıklıları, malı mülkü olan, işletme çalıştıran zenginlerinin tercihi Chevrolet, Chrysler gibi büyük Amerikan arabalarıydı. Doktorlar Amerikan arabalarının yanı sıra, Avrupa arabalarına da meraklıydılar. Peugeot, Opel, Ford, Citroen gibi markaları tercih ederlerdi. Küçük şehirlerde birkaç Mercedes bulunur, bunların kime ait olduğu tüm şehir halkınca bilinirdi. Zaten çok fazla "hususisi" olmaz, hangi arabanın kimin olduğu şıp diye söylenirdi.

70'lerin daha başında orta sınıf, hayallerinin gerçek olması ihtimaliyle karşılaştı. Murat 124'ler üretildi. Sonraki yıllarda model adı Serçe olarak değiştirilen bu otomobiller, orta sınıfın araba hayallerini

ulaşılabilir kıldı. Hemen hemen aynı tarihlerde Renault 12 serisi piyasaya çıktı. O da zamanla Renault Toros serisi oldu. Her modelin ayrı tutkunu vardı, ama o yılların araba "mütehassıs"ları, önden çekişli olduğu için Renault 12'lerin Türkiye şartlarına daha dayanıklı olduğunu söylüyorlardı. Murat 124'ü Murat 131 izledi. Renault 12'nin de station modeli çıktı. Türkiye'nin yolları yerli malı otomobillerle yavaş yavaş tanışmaya başlamıştı. Orta sınıf otomobil hayallerine kavuşmuştu. 80'lerde ekonomideki köklü değişimle birlikte, hem yerli hem ithal otomobil sayısı hızla çoğaldı. 90'larda yeni yerli otomobil fabrikaları açıldı, ithalat arttı ve otomobil bir orta sınıf rüyası olmaktan çıktı.

Orta sınıf için araba çok kıymetliydi. Her pazar yıkanır, sokaklardan sabunlu sular akar, sonra gıcır gıcır yıkanmış arabaya binilir, ailece gezmeye gidilirdi. Arabalar dört vitesliydi, bazılarının yan aynaları bile yoktu. Klimalı araba telaffuz edilmiyordu. Çoğunda emniyet kemeri yoktu, olanlar da makaralı değildi. Salkım saçak kenarlardan sarkardı. Koltukları ayarlanabilir değildi. Bu yüzden birçok kısa boylu baba, koltuğun altına ve arkasına birkaç minder koyardı. Araba kullanan kadın yok denecek kadar azdı. Olanlar küçük şehirlerde derhal şöhret yaparlardı.

Yolculuk başlı başına bir serüvendi. Uzak veya yakın şehirlere gitmek her zaman heyecan verirdi. İnsanları başka şehirlere götürün taşıtların başında trenler gelirdi. İçinden tren yolu geçen şehirlerin hayatında tren, önemli bir renkti. Kimileri için istasyonlarıyla nirengi noktası, kimileri için saatleriyle zamanı işaret eden unsurlardı. İstasyona yakın oturanlar trenlerin geliş gidiş saatlerini mutlaka bilirler, seslerinden cinslerini ayırırlardı.

70'li yıllarda elektrikli trenler sefere başlamıştı, ama hâlâ kara trenler kurum yüklü dumanları ve durunca boşaltdıkları buharlarıyla önemli bir figürdüler. Buharlı trenlere kurum saçtığı ve lokomotif bu kurumdan simsiyah kesildiği için olsa gerek, kara tren denirdi. Kara trenler kömürle çalıştığı için, istasyonun yakınlarında kömür yığınlrına rastlanırdı. Büyük istasyonlar çocuklar için muhteşem bir oyun alanıydı. Tamir bekleyen vagonlara saklanarak saklambaç oynamanın tadına doyumazdı. Şehrin içinden geçen demiryollarında hemzemin geçitlere rastlanırdı, tren geçide yaklaşırken geçidi kapatan

kol otomatik değildi. Kulübede oturan görevli çan çalarak kolu indirir, ardından trenin düdüğü duyulurdu. Tren geçip gittikten sonra, geçidi kapatan kol yine çan çalarak kaldırılır, geçit açılırdı.

Kara trenlerde birinci ve ikinci mevki uygulaması vardı. Elektrikli tren seferlerinin artmasıyla birlikte, yavaş giden ve kurum saçan kara trenler seferden kaldırıldı, birinci-ikinci mevki uygulaması da son buldu. Yük trenlerinin vagon sayıları çok fazla olur, çocuklar gece yataklarında, uyku tutmadığı sırada geçen trenlerin vagonlarını, seslerine dikkat ederek sayarlardı. Yük trenleri hüzün verirdi. Başka şehre tayin olan memurlar ev eşyalarını yük trenleriyle gönderirler, şehirler arasında büyük taşıma işleri trenlerle yapılırdı.

Ülkenin bir ucundan öbür ucuna gitmek için otobüs vardı, ama kıttı, sefer sayısı çok azdı, üstelik pahalıydı da. Oysa trenler çok ucuzdu. Ama yolculuk çok uzun sürerdi. İstanbul'dan Kars'a en az üç günde gidilir, trende yatılıp kalkılır, diğer yolcularla ahbab olunur, yolluklar birleştirilir, büyük istasyonlarda tren durduğunda inilir, istasyon çeşmelerinden şişelere su doldurulurdu. Uzun yol trenlerinin çoğu konforlu değildi. Restoranı bulunmazdı. Trene sürekli seyyar satıcı biner, yolluklar çabucak bittiği için seyyar satıcılardan haşhaşlı çörek, kete, simit, ciğer-ekmek, ayran alınırdı.

Küçük şehirlerde her yere yürüyerek gidilirken, 70'lerde İstanbul'da tramvaylar kaldırılmış, yerine halk arasında "boynuzlu" denilen trolleybüsler konmuştu. İstanbul'un hayatında 80'lerin ilk yarısına kadar saltanat süren trolleybüsler yolculuğu sık sık sinir harbine çevirirlerdi. Elektrik hattına bağlı iki "boynuz" ile çalışan trolleybüslerin ikide bir boynuzları çıkar, şoför iner, alışkın hareketlerle boynuzu yerine takar ve yola devam ederdi. Bazen elektrik kesilir, aynı hat üzerindeki trolleybüsler arka arkaya sıralanır, yolcular inip yürümek zorunda kalırlar, trolleybüsler gidebilmek için öylece durup elektriğin gelmesini beklerler, bu arada trafik felç olurdu. 80'lerin ilk yıllarında trolleybüsleri kaldırdılar. Böylece "boynuzlular" hayatımızdan çıktı.

70'lerde İstanbul otobüslerinde biletçi uygulaması vardı. Otobüse arka kapıdan binilir, hemen kapının ağızındaki biletçiden bilet alınır ve biletçi "öne ilerleyelim beyler" derdi. Sonra biletçi uygulaması kaldırıldı ve şoförün yanına bilet kutusu konuldu. Bu durumda arka kapıdan

binme kuralı değiştirildi, ön kapıdan binilip arka kapıdan inilir oldu. Dolayısıyla cümle "arkaya ilerleyelim beyler" oldu. Şoför tıklım tıklım dolu otobüslerde her binenin bilet atıp atmadığına bakar, öğrencilerden paso göstermelerini isterdi. Artık tamamen kaldırılmış olan zemini tahta Mağirus'lerde biletçinin oturduğu bölüm öylece durur, çekilmiş diş gibi bir boşluk duygusu yaratır, ama neşeli gençler buraya geçip oturlardı.

80'lerde İstanbul'da körüklü otobüsler sefere kondu. Bunlar bir körükle birbirine bağlanmış iki otobüsten oluşuyordu. Macaristan malı olduğu söylenen Ikarus marka bu otobüslerin kaliteleri, uzun süre hem İstanbul'unun hem de gazetelerin gündemini oluşturdu. Körüklü otobüslerde koltuk çok azdı, böylece nüfusunu artık taşıyamayan İstanbul'un, hiç değilse otobüslerinin daha çok yolcu taşımalarını sağlıyordu. Siyah, kalın bir lastikten oluşan körük kısmında tutunma yerleri vardı. Körüklü otobüsler virajlarda savrulduğu için bu bölümde gerçekten sıkı tutunmak gerekirdi.

Nurettin Sözen'in İstanbul Belediye Başkanı olmasından önce, İETT otobüsleri kırmızı-beyazdı. Çok hoş görünürlerdi, abartılı değillerdi. Sonra bir tür halk oyuna başvurularak renkleri turuncu ve lacivert olarak değiştirildi. 80'lerin ortalarına gelindiğinde özel teşebbüs ayakta alkışlanır olmuş ve özel halk otobüsleri İstanbul'un hayatına girmişti. Otobüs sayısı böylece artmıştı, ama bunlarda "mavi kart" geçmiyordu.

Oysa mavi kart, dar gelirli iken, enflasyonlu yıllarla birlikte "çok dar gelirli" olmuş İstanbullu için büyük avantaj sağlıyordu. Şimdi manyetik bir ödeme şekli olan "akbil"ın yerine o yıllarda mavi kart çıkartılırdı. Bunun için İETT'nin ilgili merkezlerinden birine gidilir, fotoğraf verilir, kart doldurulurdu. Mavi kartın her ay yenilenen kuponları vardı. Sürekli yolculuk edenler için vapur kartı ve banliyö trenlerinde geçen tren kartı da vardı. Banliyö trenleri şimdi de olduğu gibi Anadolu yakasında Haydarpaşa-Gebze arasında, Avrupa yakasında da Sirkeci-Halkalı arasında sefer yapardı. Banliyö trenleri inanılmayacak kadar kalabalık olur, yolcuların bir kısmı açık kapılardan sarkarak giderlerdi. Hâlâ olduğu gibi çok bakımsızdılar.

Ama İstanbul'a "hususiyet" veren taşıt vapurdu. Birinci Boğaz Köprüsü yapılıncaya kadar, boğazın iki yakasını arabalı vapurlar

birleştirirdi. Harem-Kabataş, Harem-Sirkeci arasında işleyen bu arabalı vapurlar, nispeten az olan özel araçları iki yaka arasında taşıyordu. Şimdi köprülerde çekilen trafik işkencesinin bir benzeri arabalı vapur beklenirken çekilir, bazen saatlerce arabalı vapur kuyruğunda vakit ldrlrd.

Arabalı vapurlar işkenceydi ama, Şehir hatları vapurlarıyla karşıya geçmek büyük bir keyifti. 70'lerde iskelelere turnike konmamıştı, vapura jetonla değil, biletle binilirdi. Yazın açıkta veya vapurun yan tarafında oturabilmek için acele edilir, bazı yolcular iskele verilmesini beklemeden vapura atlarırdı. ay ocağı ve büfe st katta olurdu. Sigaranın henüz yasaklanmadığı yıllarda vapurun st katına çıkmak, yazsa açıkta, kışsa içerde oturup bir sigara tellendirerek çay içmek çok hoş bir Şeydi.

70'lerde vapurlarda lüks mevki uygulaması vardı. st katın bir bölümü lüks mevki olarak ayrılmıştı. Hasır koltuklarla, sehpalarla donatılmıştı. Lüks mevkide yolculuk yapmak isteyen yolcu bu bölüme geçer, biletçi az sonra gelip lüks mevki farkını tahsil ederdi. Ama bu uygulamayı bilmeyen bazı yolcular lüks mevkie geçip hasır koltuklara kurulurlar, az sonra görevli fark ücretini almak için geldiğinde, kıt btçeli yolcu buradan kalkmak zorunda kalır ve çok incinirdi. Bu uygulama sınıfsal bir ayırım yarattığı için değil, vapurlar yolcu sayısına yetişemediği için kalktı. Lüks mevkie de bir yiğin koltuk konuldu ve böylece vapurların taşıma kapasiteleri artırıldı.

Vapurların en eğlenceli tarafı seyyar satıcılarıdır. Vapur kalktıktan az sonra, akla hayale gelmeyecek Şeyler satan seyyar satıcılar gösterilerine başlarlar, "bu saati alıp gitmiyorsunuz, yanında bir adet tarak, bir adet dolmakalem, beş permatik, bir el feneri, dört adet kalem pil..." Şeklinde uzayıp giden listeyi sayarlardı. Hiçbir zaman bir malı tek başına satmazlar, yanına mutlaka bir Şeyler eklerler, böylece sattıkları malı cazip kılmaya çalışırlardı. Seyyar satıcılık mesleğinin zirvesi, duayeni, "baş seyyar satıcı" ise Burhan Pazarlama'ydı. Unutulacak bir karakter değildi. Sloganı "Yine dağların ardından, yine Burhan Pazarlama'dan" idi. Uata bile satış yaptığını iddia ediyor, satış yaparken araya ciddi ciddi reklam alıyordu. Burhan Pazarlama'nın sattığı belirli bir Şey yoktu. Pahalı kol saatlerinden kantaron otuna, pilli

bebekten bıçak takımına, İsveç çakısından kâfuruya, limon sıkacağından rendeye, çatal bıçak setinden Paşabahçe bardak takımına, kırtasiye setinden kışlık yün çoraba kadar, her şeyi satıyordu. Asistanı vardı, asistanı satılacak paketleri hazırlarken, o, patatesi dantel gibi desenli kesen rendeyi tanıtmaya başlardı. Yaratıcı bir adamdı, hazırcevaptı. Yolcularla konuşur, ilgisiz görünmeye çalışanlara bulaşır, güzel kızlara iltifat eder, hatta asılırdı. İstanbul vapurlarına birkaç yıl binmiş ve Burhan Pazarlama'dan bir şey almamış yolcu çok azdı. Vapur yolcuları arasında bir fenomen, eğlenceli ve şaşırtıcı bir hikâyeydi. Hakkında, çok zengin olduğuna, artık otomobil sattığına, iflas ettiğine, bankerliğe başladığına dair, birbirini tutmayan söylentiler dolaşırdı. Burhan Pazarlama vapurların en eğlenceli parçasıydı.

"Süreyya Plajı'nın kabartma resimli duvarlarına borcumdu benim bütün bunlar..."

Ayfer Tunç'la "Bir Maniniz Yoksa Anneler Size Gelecek" üzerine bir röportaj

altkitap : Giderek belleksizleşmeye başlayan bir toplumda, hem de 70'ler gibi siyasi göndermelerin dışında pek de üstünde durulmayan bir dönemin sosyal yaşamının belgelenmesi fikri nasıl doğdu?

Ayfer Tunç: Çok basit, durup düşündüğüm zaman, "Aman Allahım, ya okumasaydım o kitabı!" diyeceğim kadar basit ve tuhaf bir şekilde gelişti bu fikir. Sanırım 1995 yılıydı, Tarih Vakfı Yayınları'ndan çıkan Abdülaziz Bey'in Osmanlı Adet, Merasim ve Tabirleri adlı iki ciltlik kitabını okudum. Okurken çok eğlendim. Kitap dönemin yaşayışını, eğlence hayatını, âdetlerini, yemeklerini, esnafını, kısacası günlük hayatı yapan her şeyi olabildiğince ayrıntılı olarak anlatıyordu. Fakat bir süre sonra "bir soru kafamı kurcalamaya" başladı. Tıpkı Komiser Colombo'nun kendini çözüme götürecek olan sorunun dizi film boyunca kafasını kurcalaması gibi.

Soru şuydu: Bir insan yaşamakta olduğu zamanı yapan unsurları, herkes kendisiyle birlikte yaşadığına göre niye anlatsın? Bugün hepimizin bildiği çaydanlığı, tuvalet kağıdını, uzaktan kumanda aletini, kitabı, disketi, taksiye binerken şoföre ne dediğimizi, nasıl selamlaştığımızı, cep telefonlarında kısa mesaj gönderirken tamam anlamında "OK" yazdığımızı, simitleri, sinema şişelerini, gazoz şişelerini velhasıl bugün hayatımızı dolduran binlerce ayrıntıyı anlatmak için çaba göstermeyiz. O zaten vardır ve herkesçe bilinmektedir, topluca bir araya getirilmesi sanki pek de anlamlı değildir.

Oysa Abdülaziz Efendi, şaşırtıcı bir ileri görüşlülük göstermiş, bir gün bunların hiçbirinin kalmayacağını tahmin etmiş ve her şeyi ince ayrıntılarıyla birlikte anlatmıştı. Bu fikre hayran kalmıştım. Sonra fark ettim ki, çocukluğumu ve ilk gençliğimi yaşadığım yıllara, 70'lere ilişkin anılarım

giderek zayıflıyor. Ayrıntıları kaybediyorum. Oysa bütün bu ayrıntılardan sosyolojik bir panorama çıkarılabilir -bu başkalarının işi- kendimi ve günümü anlamak için buna ihtiyacım var, böyle bir kitabı yazmak fikri kafamda şekillenmeye başladı.

altkitap : Kitabınızda dönemin müzik dinleme alışkanlıklarından bayramlaşmalarına, eğitim sisteminden radyo ve televizyon yayıncılığına, modasından aşk ilişkilerine pek çok konuya değiniyorsunuz. Hem de bütün bu kayıtları, öznel bakış açısını bir kenara bırakarak, olabildiğince nesnel yapmayı başarıyorsunuz. Böylesi yoğun bir içeriği olan kitabınızın hazırlanması aşaması nasıl gelişti?

Ayfer Tunç: Beni bu tür bir kitap üzerinde düşünmeye zorlayan şeylerden biri de, kitabın "Neden, nasıl?" başlığıyla yazdığım önsözünde de anlattığım gibi Süreyya Plajı'nın kabartma resimli duvarlarının sökülmesi oldu. O duvarları çok severdim. Pazar günleri Adapazarı'ndan yatılı okuduğum okul olan Erenköy Kız Lisesi'ne trenle giderken beni neşelendirirdi üzerindeki resimler. Ama bir gün sahil yolu yapıldı ve o duvarlar yok oldu. Bugün sevdiğimiz, ebedi olduğunu sandığımız birçok şeyin bir gün yok olabileceğini o zaman hissettim. Sanki o kabartma resimli duvarlara borcumdu benim bütün bunlar. Kafamı kurcalayan sorunun cevabını verdikten sonra 70'li yılların ayrıntılarını not etmeye başladım. Üç beş notu bir araya getirdiğimde o yıllarda çıkan Yeni Yüzyıl gazetesinin Kafe Pazar adlı ekinde birkaç sayfa halinde yayımladım. Sonra uzun zaman tembellik ettim. Ne not aldım, ne üzerinde çalıştım. Ama insan zihni bazen insanın kendisine rağmen gizli gizli çalışmaya devam ediyor. Fark ettim ki, yığınla notu kafama almışım. Geçen yıl mart ya da nisan ayıydı, kağıda döktüm, kurguladım ve yazmaya başladım. Kafamda aldığımı sandığım notların en az on misli ayrıntıyı da yazarken hatırladım.

Yazdığım her şeyin mutlak doğru olduğunu asla iddia etmiyorum. Yanlış hatırlıyor da olabilirim. Ama birileri bunları düzeltecek. Çok eksikim olduğunu biliyorum. Eminim ki bir bu kadar daha yazılabilir. Ama bunun sonu yok.

altkitap : Bu çalışmanın arkası gelecek mi? Yani sizce 2010 yılında 90'ları anlatan bir kitap yazılacak mı? Yazılsa bile bu derece ilgi çekici olacak mı? Yoksa, mizahın ve hüznün içiçe geçtiği bu renkli yapı 70'li yıllara mı özgü?

Ayfer Tunç: Benim için arkası gelmeyecek. Şimdilik. Ben aslında bir atmosfer yazarıyım. İçinde bulunduğum atmosferden değil, kaybettiğim atmosferi aramaktan ya da

yazıyla yeniden kurmaktan hoşlanıyorum. 2010 yılında eğer 90'lar benim için anlamlı bir atmosfer taşıyan yıllar olursa yazabilirim. Aslında benim yazıp yazmamam hiç önemli değil, mutlaka yazılmalı. Ancak önemli bir nokta var. Eskiden değişim hiç değilse bir on yıllık periyotlar halinde yaşanıyordu. Bugün altı aylık periyotlar halinde değişim yaşanıyor. Bir nesnenin ya da bir eğilimin hafızada ve hatıradada yer edebilmesi sanırım bir kuşağa mal olmasıyla mümkün. Şimdi hiçbir yeniliğin, hiçbir nesnenin, hiçbir olayın ömrü altı aydan fazla sürmüyor. Örneğin cep telefonları hayatımıza yaklaşık beş yıl önce girdi. İlk telefonları hatırlayacak olursak tuğla büyüklüğünde, kaba, konuşması imkânsız nesnelere. Aradan birkaç yıl geçmeden onlarca model değiştirildi ve optimal boyut ve işlevin bile ötesine geçildi. Bu beş yıl içerisinde hangi cep telefonu markası biçimiyle, işleviyle hafızalarımızda yer alacak, bir kuşağın hemen tüm bireylerinin zihinlerinde üç aşağı beş yukarı aynı karşılıkları bulabilecek kadar önemli oldu? Sanırım herkes kendi ilk cep telefonunu hatırlar, ama bu bir ortak payda oluşturmaz.

Değişim çok hızlı, ayrıca insan toplulukları eskisi kadar homojen de değil. 70'li yıllarda yaygın olan kabaca dört toplumsal tabakadan söz edilebilirdi: Memurlar, esnaf, işçiler ve köylüler. Şimdi sınıflar içi farklılıklar çok. Küçük memur, ondan biraz daha büyük memur, o memurdan biraz daha büyük memur, yan geliri olan memur, yan geliri olmayıp ikinci iş yapan memur, büyük memur, orta memur, hâlâ haysiyetli yaşayan memur, yoksulluğu gururuna yediremeyen memur gibi, her biri farklı yaşama biçimi özellikleri sergileyen kategorilerden söz edebiliriz. Bu da sözünü ettiğim türden ayrıntıların kuşaklar arasında devredilmesini bana kalırsa çok zorlaştırıyor.

Ben sosyolog değilim, ama yazar olarak baktığımda her on yılın aynı derecede hüzünlü ve renkli olduğunu düşünmüyorum. 60'lar başka türlü heyecanlar yıllarıymış, ama örneğin 30'ları çok heyecan verici, çok coşkulu buluyorum. Düşünsenize topyekün bir değişim, alfabeden giyime, müzikten çalışma hayatına kadar. Kuruluşun heyecanını toplumun hemen bireyi kolektif olarak yaşıyormuş. (Zaten kuruluş yılları bana hep heyecanlı gelmiştir) Buna karşılık 50'li yılları pek cazip bulduğumu söyleyemem. Benim gözümde cumhuriyet koşucularının yorulduğu, bir tür duraklama ve gerileme devri.

Peki 70'leri benim için bu kadar renkli kılan ne? Bir kere tanık oldum. Yaşadım. İkincisi 80'lerin ikinci yarısından itibaren dünyaya açılışımızla birlikte, aslında çok mahzun, bir

yaniyla masum ve birçok şeye rağmen mağrur yıllar olduğunu düşündüm. 70'lerin Türkiye'si bütün zaafı, yanlışlıkları, siyasi hayatın bütün olumsuz yanlarına rağmen, günlük hayat açısından çok naif yıllardı gibi geliyor bana.

90'ları yeni geçtik. Zihnimiz o yılları henüz yerli yerine koymadı. Onlar tasnif edilip kütüphaneye yerleştirilmeyi bekleyen kitaplar gibi duruyorlar henüz, benim için. 2010 yılında 90'ların çok ilginç olacağını düşünüyorum. Ama bir yabancı gibi mi bakacağız içinden geçtiğimiz o yıllara, yoksa kalbimizde, ruhumuzda bir şeyleri kımıldatacak mı, bundan emin değilim. Çünkü artık -epeydir- kolektif bir hayatı, pek de fazla müdahale edemeden yaşıyoruz.

altkitap : Kitabınızla hem bir 70'li yıllar belgesi oluşturuyor, hem de bu belgeyi 90'ların kültürünün bir parçası diyebileceğimiz internet teknolojisi sayesinde okurla buluşturuyorsunuz. İnternet yayıncılığına bakış açınızı öğrenebilir miyiz?

Ayfer Tunç: Ben kâğıdı çok seviyorum. Truffaut'nun o muhteşem filmi Fahrenheit 451'de ürpermişim, kitabın yok olduğunu "farz eden" bir film olduğu için. Kitap bir nesne olarak insanlığın en büyük buluşlarından biri ve bence insanın "mütemmim cüzü" olarak kalacak. Ancak internet yayıncılığında beni çok heyecanlandıran ve tarif edemediğim bir coşkuya kapılmama neden olan bir şey var. Sonsuz sayıda çoğalabilmesi. Bu pek düşünmek istemesem de zihnimi sürekli meşgul ediyor. Çünkü biz -kitabımda da yazdığım gibi- tutumluluk çağının çocuklarıyız. Her bir çoğaltmanın bizim için bedeli vardı. En azından ihmal edilemez bir emek gerektirirdi çoğaltmak. Bu yüzden elimizdekini iyi sakladık. Oysa altkitapta yayımlanan bir kitaba ulaşmak ile nesne olarak yayımlanmış bir kitaba ulaşmak aynı şey değil. Bu sonsuz sayıda çoğaltılabilme "olabilirliği" beni çok heyecanlandırıyor. Sadece bu değil elbette. İnternet yayıncılığı hayatın her safhasında, pek zahmetsizce yazının ve dolayısıyla bilgi ve düşüncenin de yer almasını sağlıyor. Bir bilgisayarlı insan, bunu istesin yeter. İnternet yayıncılığı bahane miktarını şiddetle azaltıyor. Bilgisayarlı olan biri "kitap okuyamıyorum çünkü çok pahalı, çünkü bulamadım, çünkü haberim yok" türünden bahaneler üretmeye kalkarsa artık gülünç olur. Tabii görüntü ile yazıyı buluşturduğu nokta ayrı bir heyecan ve coşku konusu. Sanırım tek zaafı olduğu taraf okur ile kitap arasında kurulan o nesneleştirme kaynaklı bağın zayıf olması. Yatağınızda kitap okursunuz ama internetten indirip çıkış aldığınız bir kitabın sayfaları sağa sola saçılır.

Ben kütüphane severim. Bir kitabın kütüphanede ya da kitaplıkta aynı zamanda gönül bağı kurduğum bir nesne olarak bulunması hoşuma gider. Bu yüzden Bir Maniniz Yoksa Annemler Size Gelecek aynı zamanda kitap olarak da yayımlanacak. altkitapta yayımlanan, özel bir edisyon. altkitap okurlarının önceden bir bölümüne ulaşması için hazırlandı. Bu adı uzun kitap, Yapı Kredi Yayınları'ndan yakında yayımlanacak. Kitap versiyonu sanırım altkitapta yayımlananın üç katı. Örneğin düşünler, ölümler, günlük hayatın küçük ayrıntıları, -marleyler, soba boyaları, ATM makinelerinin olmadığı yıllarda bankadan para çekebilmek için kuyruğa girmeler, oynadığımız oyunların bir bölümü, şehir hayatı ve benzeri bölümler altkitap edisyonunda yok.

70'li yıllara ilgi duyan ve kitabımı okuyacak olan okurlardan bir ricam olacak. Dikkatlerini çeken yanlışları -ki olduğundan eminim, zavallı bir hafızam var sonuçta- benim hatırlayamadıklarımı, bu kitapta sözü geçen veya geçmeyen nesnelerin fotoğraflarını, kısacası bu kayıtları daha sağlamlaştırmaya yarayacak şeyleri bana gönderirlerse çok sevinirim. Kim bilir, belki bir ek yaparım daha sonra. Adresim abilgin@ykykultur.com.tr. Teşekkürler.
